

SADRŽAJ

TEMA BROJA

NASILJE

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike Mr Biljana Simeunović-Patić	2
Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici Dr Albin Dearing	12
Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku Sanja Milivojević	22
Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci Mr Ivana Stevanović	36
Porodično nasilje nad decom Biljana Mihić	45

OSTALE TEME

11. Septembar – od šoka do “Projekta Sloboda” Sanja Milivojević	52
---	----

NAUČNI SKUPOVI

Crossing borders (“Premostimo granice”) Godišnja konferencija Britanskog udruženja za kriminologiju Mr Sanja Ćopić	56
Promocija knjige Porodično nasilje u Srbiji i prikaz delatnosti Viktimološkog društva Srbije (VDS) Dr Branislava Knežić	58
XI međunarodni viktimološki simpozijum.....	59

PRIKAZI KNJIGA

Dr Branislava Knežić Obrazovanje i resocijalizacija: metode merenja Dr Vesna Nikolić-Ristanović	61
Roger Matthews Armed Robbery Ivana Vidaković	63

Nasilje

MR BILJANA SIMEUNOVIĆ-PATIĆ*

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike

Uradu se razmatra problem homicidalnog nasilja između heteroseksualnih partnera i opravdanost njegovog tretiranja u kriminologiji kao osobenog problema s obzirom na specifičnost mnogih njegovih etioloških i viktimoloških dimenzija. Kroz prikaz empirijskih nalaza istraživanja partnerskih homicida izvršenih u periodu od 1985-1993. godine u Beogradu, učinjen je pokušaj provere nekih od hipoteza koje se odnose na fenomenološke dimenzije, faktore rizika kriminalizacije i viktimizacije u okviru partnerskog odnosa, kvalitet i dinamiku prethodnih odnosa njegovih aktera i niz kriminoloških specifičnosti ovog tipa homicida, a u cilju iznalaženja mogućnosti za blagovremenu i adekvatnu preventivnu strategiju.

Ključne reči: ubistva, heteroseksualni partneri, porodično nasilje, rizik homicidalne viktimizacije.

Uvod

Ubistvo u okviru partnerskih heteroseksualnih odnosa jedan je od onih homicidalnih fenomena koji su zaokupili prilično mnogo istraživačke pažnje. Razlog tome verovatno leži i u okolnosti što ova ubistva, po nizu svojih kriminoloških i viktimoloških obeležja, u izvesnoj meri redovno odstupaju od profila tipičnog homicida: neka od opštih mesta o ubistvu za njega ne važe, dok s druge strane, partnerski homicid ima svoja opšta mesta čije dimenzije ne korespondiraju nužno linearno sa generalnim fenomenološkim i viktimološkim dimenzijama

homicida u jednom socijalnom sistemu.

U kontekstu partnerskog heteroseksualnog odnosa odvija se tipična viktimizacija žena ubilačkim i nasiljem uopšte, a zatim i njihova kriminalizacija ubistvom, što je osnovna specifičnost u odnosu na fenomen homicida u generalnom smislu. Pored toga, indikativno je da rezultati empirijskih istraživanja ubistava heteroseksualnih partnera pokazuju da kroskulturalno, ona imaju gotovo uniformnu motivaciono-simptomatsku sliku, situacioni kontekst i čitav niz fenomenoloških obeležja. Takvo stanje stvari podstaklo je razvitak posebnih concepcija o homicidalnom nasilju između heteroseksualnih partnera, budući da se opšti teorijski sistemi teško mogu uspešno primeniti u izučavanju u toj meri specifičnih i kompleksnih fenomena u kojima su isprepletene i dinamički povezane sve moguće dimenzije ličnosti, roda, socijalnog okruženja, kulture, interpersonalnih i emotivnih relacija ljudi.

Partnerski odnos, sam po sebi, veoma je složen: kako po svojim funkcijama, tako i po dinamici. To je odnos koji ljudi intimno doživljavaju kao jedan od najvažnijih za potkrepljenje niza bio-psiholoških i socijalnih potreba i u koji projektuju veliki deo svojih životnih očekivanja, ali je, s druge strane, uspešan i trajan heteroseksualni partnerski odnos i jedan od kulturoloških zahteva koji su postavljeni pred njih. Bliskost, kao osnovni sadržaj takvog odnosa, relaksira i oslobađa: ona može da podrazumeva i granična emotivna iskustva u interpersonalnim relacijama koja se ne mogu iskusiti niti u jednom drugom odnosu. Pitanje u kojoj meri granična emotivna iskustva i frustracije proistekle iz njih neposredno determinišu nasilničke manifestacije, nezavisno od kulturološki usađenih obrazaca njihovog (dozvoljenog, poželjnog ili očekivanog) razrešenja, poseban je problem. Sve to dodatno komplikuje izučavanje homicidalnog nasilja

* Mr Biljana Simeunović-Patić je istraživač saradnik u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i članica Vikičimološkog društva Srbije.

ovog tipa koje ima smisla samo ako uspe da osnaži pretpostavku da je ono određeno dimenzijama specifičnim u odnosu na homicid uopšte.

Cilj ovoga rada jeste upravo pokušaj provere hipoteze da ubilačko nasilje prema heteroseksualnom partneru predstavlja posebnu klasu homicidalnog fenomena kako u kriminološkom, tako i u viktimološkom smislu.

Koncepti o homicidalnom nasilju u okviru partnerskih heteroseksualnih odnosa

Pretežno zahvaljujući svojoj perzistentnosti i relativno nepromenljivoj participaciji u opštoj strukturi homicida, ubistvo nad heteroseksualnim partnerom je ponekad elaborirano kao "jasno determinisan" fenomen u prostoru isto tako persistentnih i "jasnih" polnih osobnosti, sa svim onim što one mogu podrazumevati u biološkom i socijalnom smislu. Pored pozivanja na faktove imanentne čistim bio-kauzalističkim konceptima, a koji se uglavnom svode na hormonalnu ili strukturalnu determinisanost agresivnosti, savremena objašnjenja teškog nasilja unutar partnerskog heteroseksualnog odnosa uvode u polje naučnog interesovanja i dodatni arsenal pretpostavljeno važnih faktora iz socijalne, istorijsko-kulturološke i interpersonalno-dinamičke perspektive koje se tiču normativa, sadržaja, proizvoda, subjektivnog i objektivnog značenja žensko-muških relacija kao posebnog i eksplanativno vrednog kompleksa. Pri tome se objašnjenja uzročnosti partnerskih homicida koje vrše muškarci jasno diferenciraju od objašnjenja kauzaliteta homicida koje nad svojim partnerima vrše žene.

Nasilje koje muškarci vrše nad ženama, po pravilu se objašnjava u kontekstu njihove težnje da uspostave i održe dominaciju i kontrolu seksualnog ponašanja svojih partnerki. Razlike postoje samo u domenu uzročnosti: dok se u okviru bio-psiholoških koncepcija ukazuje na biološki determinisanu potrebu muškaraca za dominacijom, kulturološke teorije objašnjavaju ovaj fenomen konceptima "muškosti" i tradicionalne rodne socijalizacije. Daly i Wilson smatraju da, po univerzalnom pravilu, muškarci vrše nasilje nad svojom partnerkom usled seksualne ljubomore, zavisti i neodoljive potrebe da kontrolišu njenu seksualnost, dok je ubistvo samo mogući najteži ishod takvog nasilja. Svuda na zemaljskoj kugli muškarci misle, osećaju i ponašaju se kao da je partnerka njihovo ekskluzivno seksualno vlasništvo. Preljuba partnerke se od strane muškarca doživljava kao uzurpacija vlasništva koja zahteva kaznu i reparaciju. Psiha muškaraca je "opsednuta socijalnim poređenjem, potrebom za uspehom i željom da uspostave kontrolu nad reproduktivnim kapacitetima žena".¹ Muškarci

koriste niz strategija da odvrate partnerku od potencijalne preljube koje eskaliraju od nežnosti do nasilja. U apstraktnom smislu, muškarci kontrolišu svoje partnerke i materijalnim davanjima: međutim, za one koji nisu u mogućnosti da koriste ovaj vid kontrole, postoji rizik da pribegnu nasilju kao jednom od pristupačnih sredstava. Ubistvo partnerke nije željeni ishod niti je cilj po sebi: naprotiv, ono je neželjena (slučajna) posledica pri korišćenju nasilja kao instrumenta kontrole i zastrašivanja.²

Kulturološki koncept "muškosti" (masculinity) u teoriji se razvija još od vremena kada su Wolfgang i Ferracuti zapazili da "generalno, statistički i klinički izvori pokazuju da mladi muškarci ostvaruju najviše stope nasilničkog kriminala, a da je njihovo fizički agresivno ponašanje u vezi sa veličanjem ideala muškosti"³. Međusobni konflikti muškaraca se tumače u direktnoj ili posrednoj vezi sa njihovom potrebom da se dokažu kao socijalno prihvatljivi, odnosno, da budu percepisani kao "čvrsti momci" vredni poštovanja. Daly i Wilson nasilje između muškaraca razmatraju u širem socijalnom kontekstu pripisujući mu posebnu funkciju i značenje: "Muškarci koje drugi opisuju kao 'ipove koje možeš oduvati' ili 'tipove sa kojima nema šale', drugim rečima su momci čijim devojkama možeš prići nekažnjeno ili momci sa kojima je bolje da se ne kačiš. U mnogim socijalnim miljeima, reputacija muškarca delom zavisi i od toga kakav nasilnički kreditibilitet uživa."⁴

Tradicionalna kultura diktira osnovni obrazac rodne socijalizacije. Nisu samo uloge između muškaraca i žena podeljene, već su suštinski isti modeli ponašanja različito socijalno propustljivi za muškarce i žene. U patrijarhalnoj kulturi, "pravi muškarac" je onaj koji je u stanju da uspostavi kontrolu; njegov status neće biti ugrožen ukoliko se ponaša nasilno, čak naprotiv. "Ironija je, naravno, u tome što je muškarac-nasilnik osoba sa niskom samokontrolom i samopouzdanjem. U stvari, to je osoba frustrirana nemogućnošću da pristupi resursima kao što su novac, posao, prestiž, uspeh, ljubav i privlačnost što su obligatori ciljevi u savremenom društvu. Muškarci se aktuelno nalaze u teškoći da razumeju i prihvate nove izazove njihovom tradicionalnom superiornom statusu."⁵

2 Wilson, M., et. al.(1995) "Familicide: The killing of spouse and children", Aggressive Behavior, 21, str. 287.

3 Wolfgang, M., Ferracuti, F. (1967) The subculture of violence: towards an integrated theory in criminology, London: Tavistock Publications, str. 260, cit. prema: Alder, C., (1991) "Explaining Violence: Socioeconomics and Masculinity", u: Chappell, D., Grabosky, P., Strang, H. (eds.) Australian Violence: Contemporary Perspectives, Canberra: Australian Institute of Criminology, str. 165.

4 Daly, M., Wilson, M. (1988), op. cit. str. 128.

5 Edgar, D. (1991) "The Ecology of Community Violence", u: Chappell, D., et al. (eds.), op. cit. str. 154-55.

1 Daly, M., Wilson, M. (1988) Homicide, New York: Aldine De Gruyter, str. 136.

Zahn ukazuje na tri grupe važnih kauzalnih dimenzija nasilja muškaraca nad ženama: strukturalnu, koja podrazumeva siromaštvo i izolaciju porodice; kulturološku, koja uključuje tradicionalno verovanje muškarca da ima pravo na apsolutnu dominaciju i kontrolu svoje partnerke svim sredstvima uključujući i nasilje i, interakcionističku dimenziju koja se odnosi na situacioni ili prolongirani efekat različitih stresora (alkohola, droga, i dr.), kao i mogućnost muškarčevog pribegavanja nasilju kao sredstvu kompenzacije odsustva verbalnih aduta u konfliktu sa partnerkom.⁶

U okviru kulturoloških koncepcija, postoje i mišljenja da nasilje nad ženama ne mora biti rezultat samo intimne potrebe muškarca da iskoristi tradicionalne prednosti sopstvenog pola i uspostavi kontrolu nad ženom - ono može biti shvaćeno i kao posledica njegove želje da uspešno položi "test socijalne adekvatnosti" u društvu u kome se od "pravog muškarca" očekuje ili čak zahteva da usvoji vrednosti "muške superiornosti"⁷. U tradicionalnim kulturama ubistvo se često definiše kao pitanje "muške časti". Koncepti "časti" i "sramote" počivaju na tradicionalnom shvatanju da samopoštovanje jedne osobe i njen društveni status zavise od ponašanja drugih ljudi, odakle izvire i potreba za kontrolom njihovog ponašanja: čast muškarca u tradicionalnoj kulturi u velikoj meri zavisi od ponašanja ženskih članova njegove porodice. U cilju predupređenja "gubitka časti", neguje se ideologija sistematske kontrole socijalnog i naročito, seksualnog ponašanja žena. Gubitak kontrole nad seksualnim ponašanjem žena rezultuje "sramotom" koja se može regulisati samo ukoliko devijantna žena bude kažnjena. Dok u tradicionalnim i neo-patrijarhalnim društвима obaveza kažnjavanja leži na muškarcima iz biološke porodice žene, u modernim društвима kontrola je prešla na njenog bračnog/ljubavnog partnera.⁸ Muškarac koji je izgubio kontrolu nad ponašanjem svoje partnerke koristi nasilje kako bi izbegao "sramotu" i reparirao osećaj samopoštovanja. Doživljaj "sramote" zbog gubitka kontrole i sadržaj "muške časti", uče se i transmituju kao kulturološki obrasci sa generacije na generaciju kako u tradicionalnim, tako i u modernim društвима где ovi koncepti još uvek tinjaju utisnuti u memoriji davno naučenog ili u sistemu vrednosti prema

kome je muškarac taj koji je dominantan i odgovoran za kontrolu žene koja mora biti submisivna i kažnjena ukoliko to nije.

Najšire prihvaćeno objašnjenje ubistava koje vrše žene nad svojim heteroseksualnim partnerima koncentriše se oko sindroma zlostavljanje žene, u okviru koga se uzima da žena najčešće ubija partnera u neposrednoj samoodbrani, nakon duže ili kraće istořije trpljenja partnerskog nasilja, a kauzalni dinamizam se dekodira unutar psihološkog koncepta "nasilja u krugu" i posttraumatskog stresnog sindroma. Homicidalno nasilje žene najčešće vrše nad osobom od koje su prethodno trpele nasilje. Trpljenje nasilja i ostanak u nefunkcionalnom braku sa nasilnikom objašnjava se kulturološkim konceptima naučene bespomoćnosti, tradicionalne rodne socijalizacije i "sramote". Sva tri koncepta imaju za zajednički imenitelj patrijarhalni obrazac učenja ženske rodne uloge prema kome "socijalno adekvatna" jeste žena u trajnoj i uspešnoj heteroseksualnoj vezi, nežna, tiha, submisivna i pasivna. Potreba za održanjem pozitivne (prihvatljive) socijalne slike o sebi, u neposrednoj je vezi sa njenim samopoštovanjem i socijalnim ugledom. Ako doživi nasilje, po pravilu neće naći na podršku i pomoći okoline, čak ni najbližih – njoj se time šalje poruka da problem u kome se našla mora sama rešiti, što mnoge žene čine "prihvatanjem krivice" koje je najčešće i jedino moguće rešenje za ekonomski nesamostalnu ženu. Napuštanje nasilnog partnera, međutim, nije samo ekonomski rizik za nju: u patrijarhalnom društvu to je još i više rizik izlaganja sramoti sebe, svoje dece, pa i članova svoje primarne porodice. Žena koja trpi nasilje u braku, čak i kada bi dobila nekakvu socijalnu podršku za napuštanje nasilnog partnera, u bezizlaznoj je situaciji: ukoliko se i odluči da ode, ona će osećati sramotu i krivicu "što se nije više potrudila da njen brak uspe", a ukoliko ostane a nasilje se nastavi, osećaće se krivom što nije otisla.⁹

Socijalna marginalizovanost je, prema mišljenju mnogih autora, faktor koji značajno određuje rizik stradanja žena od nasilja u braku. "Rodna, socijalna i etnička marginalizovanost žene predstavljaju bitne faktore koji ne samo što povećavaju šanse za viktimizaciju nasiljem u porodici, već je, kada jednom postane žrtva nasilja, sprečavaju da se nasilja oslobođi, a onda, zajedno sa nasiljem, kreiraju obrasce njene kriminalizacije".¹⁰ Uopšte, strukturalno nasilje koje deluje posredstvom siromaštva, nejednakih šansi i marginalizacije, dovodi se u vezu sa direktnim (bihevioralnim) nasiljem: oni koji su hronične žrtve strukturalnog nasilja, okreću se direktnom nasilju. Visoko pozitivno slaganje između siromaštva kao apsolutne deprivacije i stopa ubistava,

⁶ Ibidem.

⁷ Nikolić-Ristanović, V. (2000) Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena, Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 144.

- 6 Zahn, M. (1989) "Homicide in 20th Century: Trends, Types and Causes", u: Gurr, R. (ed.) Violence in America. The history of crime, California:Sage, str. 216-34, prema: Easteal, P.W. (1993) "Homicide between Adult Sexual Intimates: A Research Agenda", Australian & New Zealand Journal of Criminology, 26, str. 3-4.
- 7 Rutherford, J. (1988) "Who is that man", u: Chapman, R., Rutherford, J. (eds.) Male Order: Unwrapping Masculinity, London: Lawrence and Wishart, str. 24, prema: Alder, C., op. cit. str. 168.
- 8 Araji, S. K. (2000) "Crimes of Honor and Shame: Violence against Women in Non-Western and Western Societies", The Red Feather Journal of Postmodern Criminology, Vol. 8, www.tryoung.com/journal-pomocrim/vol-8-shaming/araji.html

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike

Parker objašnjava na sledeći način: "...možda je nasilje jedna od svega nekoliko opcija za ljude bez ekonomskih mogućnosti da se nose sa svakodnevnim životnim problemima i krizama; apsolutna deprivacija može da proizvede i određena emocionalna stanja koja eskaliraju u nasilje, upereno prema onima koji su blizu – bračnim partnerima, deci, prijateljima; jednostavno rečeno, pristup koji polazi od apsolutne deprivacije govori da nasilje manifestuju njome pogodeni ljudi zato što im je život svakodnevno težak".¹¹

Ubistva heteroseksualnih partnera u Beogradu: rezultati empirijskog istraživanja

Emprijsko istraživanje ubistava nad heteroseksualnim partnerima čiji će rezultati biti prezentovani u nastavku, sprovedeno je u cilju provere nekih od izloženih teorijskih koncepcata o ovom fenomenu, kao i poređenja njegovih rezultata sa nalazima drugih istraživanja u cilju testiranja hipoteza o njegovim kriminološkim specifičnostima u odnosu na homicid uopšte.

Istraživanje je sprovedeno na području grada Beograda i obuhvatilo je homicidalne viktimizacije heteroseksualnih partnera do kojih je došlo u periodu od početka 1985. do kraja 1993. godine. Uzorak izvršilaca sačinjen je od 89 lica koji su u posmatranom okviru izvršili neki od oblika krivičnog dela ubistva ili pokušaja ubistva nad aktuelnim ili bivšim bračnim ili ljubavnim partnerom, a za koje im je izrečena pravnosnažna krivična sankcija. Uzorak žrtvi sačinjen je od istog broja osoba viktimiziranih nekim od oblika krivičnog dela ubistva ili pokušaja ubistva u okviru partnerskog odnosa. Kao izvor podataka poslužili su sudski spisi Okružnog suda i opštinskih sudova na području grada Beograda (oficijelni podaci, anamnestički i heteroanamnestički podaci, iskazi homicidalnih aktera i svedoka kojima je sud poklonio veru, podaci iz izveštaja angažovanih veštaka i dr.).

Osnovne hipoteze za koje je učinjen pokušaj provere ovim istraživanjem, a koje su postavljene shodno rezultatima najvećeg broja prethodnih studija o ovom fenomenu, jesu sledeće:

1) stradanje u okviru heteroseksualnih odnosa tipična je homicidalna viktimizacija za žene, dok je za muškarce ona to relativno retko;

2) homicidalna viktimizacija žena u okviru partnerskih heteroseksualnih odnosa višestruko je veća u odnosu na njihovu homicidalnu kriminalizaciju u istom

kontekstu;

3) homicid nije ekskluzivno iskustvo međusobnog nasilja za njegove aktere, ono je njegov vrhunac;

4) muškarac koji vrši homicidalno nasilje nad svojom partnerkom, to najčešće čini usled potrebe da uspostavi kontrolu nad njenim odlukama koje se tiču seksualnog ponašanja ili želje za separacijom;

5) žene veoma retko vrše ubistvo partnera vođene motivacijom karakterističnom za muškarce: one to najčešće čine pod pritiskom motiva koji se prevashodno tiču aktuelnog ili dugovremenog trpljenja nasilja u porodici, provocirane potrebe za samoodbranom ili odbranom dece.

Rezultati istraživanja ubistava izvršenih u periodu od 1985-1993. godine u Beogradu, pokazali su da je u posmatranom vremenskom i prostornom okviru homicidom viktimizirano ukupno 578 muškaraca i 145 žena. Gotovo svaka peta rasvetljena homicidalna viktimizacija predstavljala je slučaj ubilačkog nasilja nad heteroseksualnim partnerom. Distribucija viktimogenog homicidalnog rizika prema polu i distanci prema izvršiocu bila je vrlo specifična: dok je za muškarce najrizičniji bio odnos prethodnog poznanstva ili prijateljstva a najmanje rizičan ljubavni i bračni odnos, za žene je važilo upravo suprotno. Naime, od strane bračne ili ljubavne partnerke stradalo je 13 osoba muškog pola, što čini tek 4,4% ukupnog broja muškaraca viktimiziranih ubistvom u posmatranom okviru. U isto vreme, od strane bračnog/ljubavnog partnera homicidalno je stradalo je 76 žena, odnosno, 65,6% ukupnog broja žrtava ubistva ili pokušaja ubistva ženskog pola. Ovakav rezultat potvrda je jedne od najrezistentnijih viktimoloških specifičnosti vezanih za homicid, a koja važi bez ikakvih prostornih ograničenja: žene najčešće stradaju od strane svojih muških partnera.

Tabela 1. Priroda partnerskog odnosa homicidalnog para

Odnos žrtva-učinilac	Pol žrtve		Σ N (%)
	M	Ž	
Bračni partner	9	49	58 (65,2)
Bivši bračni partner	/	11	44 (12,4)
Ljubavni partner	3	10	13 (14,6)
Bivši ljubavni partner	1	6	7 (7,8)
Σ	3	76	79 (100,0)

U okviru partnerskih heteroseksualnih odnosa, najveći homicidalni viktimogeni rizik bio je vezan za

11 Parker, R. N. (1989) "Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide", Social Forces, 67, str. 986.

bračni odnos, što je važilo za oba pola. Pravilo da žene sasvim izuzetno viktimiziraju svoje bivše supružnike dok muškarci to čine ne tako retko, potvrđeno je i ovoga puta: u okviru uzorka beogradskih partnerskih homicida, ubistva bivšeg bračnog partnera bila su isključivo muška specijalnost, mada daleko manje frekventna u odnosu na ubistva nad aktuelnim suprugama.

Izvršioci ubistava nad heteroseksualnim partnerom bili su, u proseku, nešto stariji od ostalih ubica, što je važilo za oba pola: prosečna starost muškaraca koji su izvršili ubistvo nad partnerkom iznosila je 41.5 godine ($s= 13.4$), dok su ostali izvršioci ubistva muškog pola prosečno bili stari 32,9 godina ($s= 14.7$); prosečna starost žena koje su ubile svoje heteroseksualne partnerke iznosila je 39,6 godina ($s= 18.3$), naspram ostalih žena-ubica koje su u proseku bile stare 33,2 godine ($s= 14.8$).

Tabela 2. Starosna struktura izvršilaca
ubistva partnera
($N=89$; $N_{(ž)}=13$; $N_{(m)}=76$; (u %))

Pol	Godine starosti izvršilaca				
	do 25	25-34	35-44	45-54	55+
M	5,2	29,0	30,3	11,8	23,1
Ž	32,1	30,8	15,4	7,7	23,7
Σ	7,9	29,2	28,1	11,2	23,6

Žene stare između 25 i 44 godine bile su u najvećem riziku da pretrpe homicidalno nasilje od strane partnera, mada ni starije kategorije žena nisu bile sasvim poštedene ovog rizika (tabela 3). Homicidom viktimizirane žene od strane partnera bile su u proseku znatno mlađe od ostalih žrtava ubistva ženskog pola iz vremenskog i prostornog okvira istraživanja. Na drugoj strani, muškarci ubijeni od strane partnerke najčešće su bili stariji od 55 godina: oni su, u proseku, bili znatno stariji kako u odnosu na žene-žrtve partnerskog homicida ($F= 8.880$; $df=1$; $p=.004$),

Tabela 3. Starosna struktura žrtava partnerskog homicida
($N=89$; $N(ž)=76$; $N(m)=13$; (u %))

Pol	Godine starosti žrtava				
	do 25	25-34	35-44	45-54	55+
M	/	23,0	30,8	/	46,2
Ž	14,5	28,9	27,6	14,5	14,5
Σ	12,4	28,1	28,1	12,4	39,4

tako i u odnosu na ostale homicidalno stradale muškarce u posmatranom okviru ($F= 12.533$; $df=1$; $p=.000$).¹²

Konflikt koji je prethodio izvršenju ubistva od strane žene, relativno je najčešće za povod imao već uobičajenu raspravu koja bi po pravilu eskalirala u fizički sukob (37%), saopštenje žene da namerava da napusti partnerski odnos (37%) ili prebacivanje žene u vezi sa ponašanjem i navikama muškaca koje se tiču ekscesivnog konzumiranja alkohola (18.2). Verbalni konflikt je, po pravilu, prerastao najpre u fizičko nasilje muškarca nad ženom što je, na kraju, predstavljalo neposredni povod njene reakcije homicidom. Konflikt koji je prethodio ubistvu izvršenom od strane muškarca nad svojom partnerkom najčešće je bio pokrenut saopštenjem žene da želi da napusti partnerski odnos (30%), seksualnom ljubomorom muškarca (25.6%) ili prebacivanjem od strane žene u vezi sa čestim ili prekomernim opijanjem muškog partnera.

Sudeći po sadržaju anamnestičkih podataka, drugih izjava izvršilaca datih u okviru krivičnog postupka, kao i procene veštaka nakon sprovedenog veštačenja njihovog duševnog statusa, najviše izvršilaca partnerskih homicida (87%) je neposredno pred izvršenje zločina bilo preplavljenje izrazito intenzivnim negativnim afektima prema stradalom partneru, agresivno mu pripisujući krvicu za nekakvo lično osuđenje. Seksualno odbijanje, preljuba (realna ili umišljena) i napuštanje partnerskog odnosa, nosili su izvesni viktimogeni rizik isključivo za žene. Uopšte, vidljiva uloga seksualnosti u dinamici geneze homicida, karakteristična je za zločine izvršene od strane osoba muškog pola: blizu 60% partnerskih homicida koje su izvršili muškarci, učinjeno je pod isključivim ili primarnim pritiskom afekata koji sa seksualnošću stoje u vidljivoj vezi, dok su žene to činile samo po izuzetku. Napuštanje partnerskog odnosa bilo je u osnovi gotovo svakog trećeg ubistva koje su izvršili muškarci, dok je seksualna ljubomora ili seksualno odbijanje, imalo snažnu vezu sa nešto više od 25% istih. Uopšte, separacija ili planiranje napuštanja bilo bračnog ili ljubavnog odnosa od strane žena, smatra se veoma važnim faktorom njihovog homicidalnog viktimogenog rizika.¹³

12 Muškarci koji su u posmatranom okviru viktimizirani homicidom

13 Block, R. C., Christakos, A. (1995) "Chicago Inmate Partner Homicide Patterns and Trends Across ThreeDecades", u: Block, C. R., Block, R. L. (eds.), op. cit. str. 152; Campbell, C. J. (1992) "The Danger Assessment Instrument: Risk Factors of Homicide of and by Battered Women", u: Block, C. R., Block, R. L. (eds.) Questions and Answers in Lethal and Non-Lethal violence: Proceedings of the First Annual Worshop of the Homicide Research Working Group, Washington, DC: U.S. Department of Justice, NIJ, str. 28.

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike

Interesantno je da je osećanje "poniženosti", kao osnovni emotivni doživljaj u okviru predeliktne situacije višestruko češće bilo prisutno kod izvršilaca muškog pola: ovaj podatak u izvesnom smislu upućuje na potencijalnu vezu sa "muškom čašću". Osećanje "poniženosti" po pravilu je bilo provocirano seksualnim odbacivanjem od strane partnerke "Ugrožavanje ličnog integriteta", "slobode" ili "prava", takođe su racionalizacije tipične za muške izvršioce: na ovaj način oni su definisali prigovore od strane žrtve u vezi sa navikama u pogledu trošenja novca i konzumiranja alkohola. O tome da kulturološki činioci i patrijarhalni obrasci rodne socijalizacije igraju bitnu ulogu u genezi homicidalnog odgovora muškarca na deprivaciju izazvanu neuspehom kontrole nad ženom, možda govori i podatak da se čak 2/3 ubistava koje su muškarci izvršili nad svojim partnerkama dogodio u seoskim područjima beogradskih opština.¹⁴

Zaštita ličnog fizičkog integriteta i svi psihološki sadržaji proistekli iz prethodnog trpljenja nasilja u partnerskom odnosu, imali su pretežni značaj za povod i motivaciju kod homicida koje su vršile žene: blizu 2/3 žena koje su izvršile ubistvo nad partnerom je u kritično vreme bilo preplavljeni intenzivnim negativnim afektom prema žrtvi usled straha za sopstveni ili fizički integritet svoje dece.

Tabela 5. Povod predincidentne osude žrtve
(N=89; N(ž)=76; N(m)=13; (u %))

Partneru je neposredno pred incident "stavljeno na teret"	Od strane izvršilaca	
	M. pola	Ž. pola
Ugrožavanje ličnog integriteta, slobode ili nekog prava	24,2	53,8
Seksualno odbacivanje/odbacivanje	22,8	0,0
Ponašanje kojim je kod ubionica izazvano osetljeće ponženosti	25,8	7,7
Dugovremeno zlostavljanje	3,0	30,8
Upluba žrtve je nedređena	10,9	0,0
Nije bilo snažne optužbe žrtve	13,6	7,7

Stepen i kvalitet "doprinosa žrtve" sopstvenom stradanju u okviru partnerskog odnosa, bila je u vezi sa polom stradalih. Žene su najčešće vršile zločin pod pritiskom neposredne fizičke provokacije ili ozbiljne pretњe od strane žrtve, o čemu se i sud, ne retko, eksplicitno izjašnjavao (tabela 6). Opšte je mesto da je neposredna fizička provokacija zločina od strane žrtve veoma čest slučaj u situacijama homicida koje vrše žene a prilično redak kod partnerskih homicida nad ženama.

Tabela 6. Doprinos žrtve sopstvenom stradanju prema eksplicitnoj oceni suda
(N=89; N(ž)=76; N(m)=13; (u %))

Žrtva dala doprinos	Pol žrtve		Σ
	M	Ž	
Težom verbalnom provokacijom	18,2	4,6	5,3
Direktnim fizičkim napadom	27,3	4,6	7,9
Dugovremenim prethodnim fizičkim zlostavljanjem	27,3	0,0	5,3
Sud se nije eksplicitno izjasnio o doprinisu žrtve	27,2	90,8	81,5

Incidentna alkoholisanost je okolnost koja se smatra veoma čestom u muških aktera partnerskog homicida i to nezavisno od toga da li u njemu učestvuju kao izvršioci ili žrtve, što je potvrđeno i rezultatima dobijenim ovom prilikom: gotovo svaki drugi muškarac koji je izvršio ubistvo nad svojom partnerkom (47.4%) i blizu 2/3 homicidalno stradalih muškaraca (61.5%), u kritično vreme je bilo alkoholisano. Ubistva kojima je prethodila frustracija izazvana seksualnim odbijanjem, realnom ili umišljenom preljubom od strane partnerke, uvek su vršeni pod dejstvom alkohola.

Preincidentni odnosi između partnera, često su bivali obeleženi ne samo dubokom netrpeljivošću i redovnom verbalnom agresivnošću, već i fizičkim nasiljem znatnog intenziteta koji su po pravilu vršili muški partneri: oko 60% žena-žrtvi i oko 70% žena-ubica svojih partnera, prethodno je iskusilo intenzivno fizičko nasilje u okviru bračnog ili ljubavnog odnosa. U tom smislu su, međutim, uočene izvesne razlike u iskustvu budućih žrtava i izvršiteljki ubistva: uprkos tome što je prethodno zlostavljanje iskusio približno isti procenat ubijenih žena kao i onih koje su kasnije reagovale ubistvom nasilnika, samo je 5% ubijenih žena trpelo redovno višegodišnje zlostavljanje. Naime, prethodno zlostavljanje ubijenih žena imalo je pretežno ekscesni karakter. Na drugoj strani, od 9 fizički zlostavljenih žena koje su kasnije ubile nasilnog partnera, čak njih 8 je tučeno i maltretirano u dugom vremenskom periodu, gotovo svakodnevno. Međutim, prethodno iskustvo nasilja žena koje su homicidalno stradale od svojih partnera, iako ekscesno, bilo je objektivno izuzetno teško: po pravilu, takvi napadi su bili ekstremno brutalni, a u 3 slučaja su rezultovali i osudom nasilnika za pokušaj ubistva. Pretnje ubistvom karakterisale su isključivo muške homicidalne aktere: svaki peti muškarac-ubica i svaki treći muškarac-žrtva, prethodno je više puta svojoj partnerki uputio ovakvu pretnju.

14 Odnos broja žena koje su izvršile ubistvo nad heteroseksualnim partnerom u gradu i na selu iznosio je 1:1.

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimoške karakteristike

Traganje za specifičnostima teških agresivnih razmena u okviru partnerskih heteroseksualnih odnosa, nužno uključuje i istraživanje kvaliteta i eventualne problematičnosti u opštem interpersonalnom funkcijanju nasilnika koja se odnosi i na prisustvo (ili praksu) violentnih manifestacija uopšte. Neke novije empirijske evidencije otkrivaju da je nasilnički model rešavanja interpersonalnih problema i značajno prisustvo prethodne osuđivanosti muških izvršilaca partnerskog ubistva za nasilnička krivična dela za njih karakteristično, iako, po pravilu, ne dostiže obim koji važi za izvršioce homicida nad osobama koje izlaze iz kruga porodice i bliskih srodnika.¹⁵ Na beogradskom uzorku dobijen je podatak da je više od 1/3 izvršilaca i nešto manje od 1/4 žrtvi partnerskog homicida muškog pola prethodno osuđivano za vršenje nekog krivičnog dela. Mada opšti obim recidiva izvršilaca ove kategorije ne dostiže 45% koji je utvrđen za izvršioce ubistva nad ostalim kategorijama žrtava, učešće onih koji su prethodno osuđivani za krvne delikte daleko je veće upravo među muškim izvršiocima partnerskog homicida i dostiže čak 1/5 njihovog ukupnog broja (tabela 7).

Tabela 7. Prethodna osuđivanost aktera partnerskih homicida (%)

Prethodno osuđivani za krivična dela	Izvršioci		Žrtve	
	M (N=76)	Ž (N=13)	M (N=13)	Ž (N=76)
Nenasilna	17,1	7,7	7,7	1,3
Nasilna, ali ne i krvna	2,6	0,0	7,7	0,0
Krvne delikte	19,7	0,0	7,7	0,0
Σ	39,4	7,7	23,1	1,3

Uprkos tome što je povrat ubica muškog pola koji su zločin izvršili nad svojom partnerkom bio nešto relativno niži u odnosu na ostale muške izvršioce ubistva u posmatranom okviru, on je objektivno bio teži: izvršioci ubistva nad partnerom relativno su učešće prethodno bili osuđivani za nasilne zločine. Informacija da je narednih 10% muškaraca koji su ubili svoje partnerke preincidentno kažnjavano za prekršaj nasilničke prirode, samo je prilog više argumentu da muškarci koji ubijaju svoje partnerke po pravilu koriste nasilnički model rešavanja interpersonalnih problema uopšte. Čini se da među ubicama partnerki postoji jedan broj nasilnika koji imaju malo veći problem od hormonalno i kulturološki derivirane potrebe da dominiraju i kontrolišu svoje partnerke: postoje argumenti u prilog pretpostavci da nije zanemarljiv broj onih među njima kod kojih postoje duboki strukturalni otkloni i koji imaju potrebu da po svaku cenu ostvare dominaciju i kontrolu nad svakim, a ponajčešće i ponajviše nad sebi bližnjim.

Tabela 8. Prisustvo alkoholizma, alkoholofilije i psihoza kod aktera partnerskih homicida (%)

	Izvršioci		Žrtve	
	M	Ž	M	Ž
Alokoholizam	13,2	7,7	46,2	9,2
Alkoholofilija	40,8	0,0	nep	nep
Psihoze	23,7	0,0	0,0	6,6
Najmanje jedno od prethodnog	67,1	7,7	46,2	15,8

Kada su u pitanju različiti oblici patoloških otklona u ličnosti ili ponašanju izvršilaca partnerskih homicida, u literaturi se najveća pažnja uglavnom posvećuje alkoholizmu i uopšte, sklonosti ka čestom i prekomernom opijanju, uz visoko slaganje autora oko toga da oni predstavljaju važne korelate ili faktore svih formi domaćeg nasilja, pa i partnerskog homicida. Obim prisustva alkoholizma, alkoholofilije i psihoza kod aktera partnerskih homicida iz beogradskog uzorka, prikazan je tabelom 8. Prekomerno konzumiranje alkohola, sa ili bez razvijenog alkoholizma, postojalo je kod polovine svih aktera partnerskih homicida muškog pola. Više od polovine muškaraca stradalih od partnerke koja je dugogodišnje fizički zlostavljava, bilovalo je od hroničnog alkoholizma. Na drugoj strani, blizu 1/4 muških izvršilaca ubistva partnera patilo je od psihoza, među kojima su dominirale one koje uključuju paranoidnu simptomatologiju sa relativno čestim sumanutim idejama ljubomore.

Izvršioci ubistva heteroseksualnog partnera se po svom aktuelnom materijalnom položaju nisu značajno razlikovali od ostalih ubica u posmatranom okviru: oko trećine ih je u vreme izvršenja dela živelo u ekstremno lošim ili lošim ekonomskim uslovima. Međutim, u odnosu na ostale izvršioce ubistva, oni su bili nešto slabijeg socijalnog porekla: naime, 64% ih je poticalo iz porodica sa lošim i ekstremno lošim materijalnim statusom, dok je među ostalim izvršiocima taj obim iznosio 45%. Razlike između muških i ženskih izvršilaca u tom smislu nisu uočene. Ubice partnera su generalno bile nešto slabijeg obrazovanja u odnosu na ostale izvršioce ubistva. To je naročito važilo za žene koje su ubile svoje muževe: one su bile znatno nižeg obrazovanja kako u odnosu na muškarce-ubice partnera, tako i u odnosu na žene koje su izvršile ubistvo nad nekom drugom kategorijom žrtvi: čak polovina ih je bila bez potpune osnovne škole ili bez ikakvog školskog obrazovanja.

¹⁵ Langford, L., et. al. (2000) "Criminal and Restraining Order Histories of Intimate Partner-Related Homicide Offenders in Massachusetts, 1991-95", u: Blackman, P. H., et. al. (eds.). The varieties of homicide and its research: Proceedings of the 1999 meeting of the Homicide Research Working Group. Washington, DC: FBI, str. 57-67.

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike

S obzirom na funkcionalnost primarne porodice, ubice bračnog partnera se nisu razlikovale od ostalih ubica; četvrtina i jednih i drugih odrasla je u nekompletnim, a još toliko u kompletним ali loše funkcionućim porodicama opterećenim čestim konfliktima između njenih članova.¹⁶

Diskusija

Prezentovani rezultati istraživanja ubistava u okviru partnerskih heteroseksualnih odnosa pružaju izvesne argumente u prilog prepostavci da je reč o specifičnoj kategoriji homicida, s obzirom na niz njegovih kriminoloških i viktimoloških dimenzija. Ovo ubistvo apsolutno i relativno najčešće vrše muškarci: partnerski heteroseksualni odnos višestruko je viktimogeno rizičniji za žene. Žene se i kao žrtve i kao izvršiteljke u partnerskom homicidu pojavljuju u znatno većem obimu nego u okviru ostalih kategorija ubistva: partnerski odnos, tipičan je kontekst stradanja i kriminalizacije žena ubistvom.

Dok muškarce na ubistvo partnerke pokreću motivi koji stoje u vezi sa njegovom posesivnošću, ljubomorom i drugim manifestacijama njegove težnje ili neuspeha da uspostavi kontrolu nad njom, žene najčešće ubijaju muževe koji su upravo redovnim i dugotrajnim nasiljem kontrolisali njene odluke i ponašanje. Različitost motivacija stoji u direktnoj vezi sa povodom ubistva: muškarci relativno najčešće ubijaju partnerku u trenutku kada ona odluči da napusti odnos, dok povod za ubistva koja vrše žene nad svojim partnerima (muževima) jeste direktni fizički napad na nju ili kulminacija straha za sopstveni fizički integritet koji je u vezi sa istorijom prethodno trpljenog nasilja.

Rezultati dobijeni ovom prilikom takođe potvrđuju pravilo da generalno, fizičko nasilje uvećava rizik i kriminalizacije i viktimizacije homicidom za oba partnera. Čak i onda kada nije redovni model "partnerske razmene", fizičko nasilje nije manje opasno za ženu: i onda kada ne raste u frekventnosti, ono raste u intenzitetu i može da kulminira homicidom. Uopšteno, moglo bi se reći da je homicidalni viktimogeni rizik definisan zavisno od prirode prethodno trpljenog nasilja: ekscesno ali brutalno fizičko nasilje nosi visok rizik viktimizacije za ženu koja ga trpi, dok dugovremeno, hronično nasilje nosi određeni viktimogeni rizik i za muškarca-nasilnika. Psihološko zastrašivanje i maltretiranje žene od strane

partnera, takođe ima važno mesto u generisanju njene kasnije kriminalizacije ubistvom.

Veza između pretnji, psihološkog zastrašivanja, maltretiranja i fizičkog zlostavljanja kao taktika kontrole muškarca nad ženom i homicidalnog viktimogenog rizika kako za ženu tako i samog nasilnika, jasna je i upečatljiva. No, bez želje da se i najmanje devalvira njen značaj u genezi ove kategorije homicida, pažnju takođe treba usmeriti i na druge njegove faktore koji mogu imati određeni preventivni značaj. Podaci koji se tiču prethodne osuđivanosti za nasilničke delikte kao i uopšte, ekstremno impulsivnog, hostilnog i agresivnog modela interpersonalne komunikacije i rešavanja konfliktata sa drugim ljudima, veoma su indikativni: rezultat da je najmanje 2/3 muških izvršilaca ubistva partnerke preincidentno jasno manifestovalo upadljive i relativno trajne otklone u ponašanju koji prepostavljaju i prisustvo težih relacijskih problema, upućuje na mogućnost da bi se, u smislu redukcije rizika da nasilje kulminira u homicid, nešto ipak moglo učiniti. Da nadi u uspeh takvih pokušaja ima mesta, govori i podatak da neretko i sami akteri, uviđajući dramatičnost razvoja međusobnih odnosa, ne samo da zatraže pomoć od sebi bliskih lica, već se obrate i policiji: svaka peta ubijena i svaka četvrt žena koja je ubila partnera-nasilnika, preincidentno je najmanje jednom od policije tražila pomoć zbog trpljenja teškog fizičkog zlostavljanja.

Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti da su, unutar partnerskih heteroseksualnih odnosa, faktori kriminogenog i viktimogenog rizika za muškarce gotovo identični i mogu se svesti na: prisustvo alkoholizma ili alkoholofilije, nasilnički model rešavanja konfliktata uopšte, intenzivno fizičko zlostavljanje partnerke i drugih članova porodice i verbalna agresivnost uz pretnje ubistvom. Prisustvo paranoidne ili shizofrene psihoze takođe nosi izvesan kriminogeni rizik za muškarce. Žene su generalno, najugroženije rizikom stradanja od ubistva u trenutku kada izjave da žele da napuste partnera ili kada realizuju odluku o napuštanju. Međutim, žene koje trpe često fizičko zlostavljanje od strane partnera (naročito ukoliko su kod njega prisutni problemi sa alkoholom bilo kroz alkoholizam ili alkoholofiliju), ugrožene su trajno: povod za zlostavljanje koje može kulminirati i ubistvom sve je trivijalniji što je nasilje češće. Reakciji žene ubistvom nasilnika, po pravilu prethodi istorija dugogodišnjeg trpljenja fizičkog i psihološkog zlostavljanja: žrtva ovakvog ubistva najčešće je alkoholičar sa nasilničkom reputacijom u fizičkom i verbalnom smislu. Viktimogeni rizik za muškarce gotovo je u potpunosti određen ekstremnom fizičkom i verbalnom agresivnošću, dugotrajanom nasilništvom prema partnerki i njenoj deci i ekstenzivnim konzumiranjem alkohola. Dobijeni rezultati idu u prilog prepostavci da su nisko socijalno poreklo žena koje su ubile dugogodišnjeg

16 Podaci o kompletnosti, materijalnom statusu i funkcionalnosti primarne porodice anamnističke su prirode: reč je o informacijama koje su izvršioci dali veštaku-psihologu ili psihijatru. Podaci o aktuelnom materijalnom statusu predstavljaju procenu istraživača učinjenu na osnovu svih informacija koje su se mogle naći u sudskim spisima: podatka o imovini, zaposlenju, broju zaposlenih i izdržavanih članova porodice i prisustva/odsustva stambenih i drugih egzistencijalnim problemima.

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike

tiranina i odrastanje u porodici opterećenoj konflikta, sa posledicom niskog školskog obrazovanja, kao i aktuelna socijalna i ekonomski marginalizovanost, mogli imati bitan uticaj na odlaganje odluke o napuštanju nasilnog odnosa što je u konsenzu generisalo njeno dalje trpljenje nasilja, a napokon i kriminalizaciju ubistvom.

Zaključci

Prevencija homicida u okviru partnerskih heteroseksualnih odnosa u osnovi se svodi na mera koje se tiču prevencije nasilja u porodici: prema generalnom stavu, ubistvo i nasilje nad partnerom uopšte, u suštini su iste prirode i geneze. Ozbiljnost i raširenost ovog problema zahteva čitavu mrežu ambicioznih preventivnih aktivnosti koje bi trebalo da se odyvaju u dve ravnine: u generalnom smislu, mora se računati sa akcijama koje su usmerene na redukciju seksizma, kulturološkog "razučavanja" muškaraca od koncepta "muške časti" i "prirodnog" prava na kontrolu, demontiranje patrijarhalnih obrazaca rodne socijalizacije i rigidnih socijalnih zahteva i stratifikacije u kulturi muške dominacije koji suštinski definišu socijalno prihvatljiv ili tolerisan odnos između polova. Ekstremna ljubomora i posesivnost, kulturološki se moraju definisati kao neprihvatljivi i nevezani za normativ "prave muževnosti". Zatim, informisanje i obučavanje ljudi veština socijalne kompetencije i nenasilnog rešavanja konflikata nesumnjivo su dobra strategija: oni u svetu već imaju uspešnu tradiciju i možda je vreme da se neki od preventivnih modela ovog tipa primeni i u domaćim uslovima. Nаравно, mera upravljenje na redukciju strukturalnog nasilja, ekonomski, socijalne i etničke marginalizacije, koji su već sami po sebi snažan faktor kriminalizacije i stradanja ljudi ali i prirodni ambijent za održavanje i transmisiju patrijarhalnih vrednosti i čitavog spektra socijalnih nejednakosti, od izuzetne su, ako ne i presudne važnosti i na njih treba konstantno pledirati uprkos tome što su njihovi izgledi na uspeh na prvi pogled sasvim slabi: svaki, pa i najmanji pozitivan pomak u tom smislu može imati veliki značaj.

Pored navedenih "opšte-preventivnih" ideja moguće je, na osnovu obilja prikupljenih empirijskih evidencija, osmislti i mera koje bi bile upravljenje na osobe koje se nalaze u posebnom riziku da izvrše ili pretrpe homicidalno nasilje unutar partnerskog odnosa. Činjenica da mnoge ubice preincidentno imaju nekakav dodir sa socijalnim, zdravstvenim ili institucijama formalne socijalne kontrole, dovoljno govori u prilog pretpostavci da se tu može ponešto učiniti. Na drugoj strani, razvitak mreže centara za prihvat žena-žrtava nasilja takođe ima značajan doprinos u smislu redukcije rizika za eskalaciju nasilja u homicid. Za informisanje žena o tome kako da u svom partnerskom odnosu prepozna znake rizika za vršenje i stradanje od najtežeg nasilja, kako da izadu iz

kruga nasilja, kada i kome da se obrate za pomoć, važi isto. Konačno, ima snažnih indicija da agresivnija formalna kontrola (agilnost policije u vezi sa slučajevima porodičnog nasilja, zatvaranje, oštire sankcionisanje i tretman nasilnika) može proizvesti povoljne efekte na redukciju stope nasilja u porodici i povrata.¹⁷ Kod nas su u poslednje vreme učinjeni tek početni koraci u tom pravcu: najnovijim izmenama i dopunama KZ Republike Srbije¹⁸, napokon je inkriminisano "nasilje u porodici". Ostaje da se vidi da li je učinjeno dovoljno.

Literatura

- Alder, C. (1991) "Explaining Violence:Socioeconomics and Masculinity", u: Chappell, D., Grabosky, P., Strang, H. (eds.) Australian Violence: Contemporary Perspectives, Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Araji, S. K. (2000) "Crimes of Honor and Shame: Violence against Women in Non-Western and Western Societies", The Red Feather Journal of Postmodern Criminology, Vol. 8, www.tryoung.com/journal-pomocrim/vol-8-shaming/araji.html
- Block, R. C., Christakos, A. (1995) "Chicago Inmate Partner Homicide Patterns and Trends Across ThreeDecades", u: Block, C. R., Block, R. L. (eds.) Trends, Risks, and Interventions in Lethal Violence: Proceedings of the Tnird Annual Spring Symposium of the Homicide Research Working Group, Washington, DC: U.S. Department of Justice, NIJ.
- Campbell, C. J. (1992) "The Danger Assessment Instrument: Risk Factors of Homicide of and by Battered Women", u: Block, C. R., Block, R. L. (eds.) Questions and Answers in Lethal and Non-Lethal violence: Proceeedings of the First Annual Worshop of the Homicide Research Working Group, Washington, DC: U.S. Department of Justice, NIJ.
- Daly, M., Wilson, M. (1988) Homicide, New York: Aldine De Gruyter.
- Easteal, P. W. (1993) "Homicide between Adult Sexual Intimates: A Research Agenda", Australian & New Zealand Journal of Criminology, 26.
- Edgar, D. (1991) "The Ecology of Community Violence", u: Chappell, D., Grabosky, P., Strang, H. (eds.) Australian Violence: Contemporary Perspectives, Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Langford, L., Isaac, N., Adams, S. (2000) "Criminal and Restraining Order Histories of Intimate Partner-Related Homicide Offenders in Massachusetts, 1991-1995", u: Blackman, P. H., Leggett, V. L., Olson, B. L., Jarvis, J.P. (eds.). The varieties of homicide and its research: Proceedings of the 1999 meeting of the Homicide Research Working Group. Washington, DC: FBI.

17 Maxwell, C. D., et. al. (2001) The Effects of Arrest on Intimate Partner Violence:New Evidence From the Spouse Assault Replication Program, U.S. Department of Justice, NIJ; Sherman, L., Berk, R. A. (1984) "The Specific Deterrent Effects of Arrest for Domestic Assault", American Sociological Review, vol. 49, str. 261-72.

18 "Službeni glasnik RS", br. 10/2002.

Ubistva heteroseksualnih partnera: kriminološke i viktimološke karakteristike

Maxwell, C. D., Garner, J. H., Fagan, J. A. (2001) The Effects of Arrest on Intimate Partner Violence: New Evidence From the Spouse Assault Replication Program, U.S. Department of Justice, NIJ.

Nikolić-Ristanović, V. (2000) Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena, Beograd: Viktimološko društvo Srbije & Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Parker, R. N. (1989). "Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide." Social Forces, 67.

Rutherford, J. (1988) "Who is that man", u: Chapman, R., Rutherford, J., (eds.) Male Order: Unwrapping Masculinity, London: Lawrence and Wishart.

Sherman, L., Berk, R. A. (1984) "The Specific Deterrent Effects of Arrest for Domestic Assault", American Sociological Review, vol. 49.

Wilson, M., Daly, M., Daniele, A. (1995) "Familicide: The killing of spouse and children", Aggressive Behavior, 21.

Wolfgang, M., Ferracuti, F. (1967) The subculture of violence: towards an integrated theory in criminology, Tavistock Publications, London.

Zahn, M. (1989) "Homicide in 20th Century: Trends, Types and Causes", u: Gurr, R. (ed.) Violence in America. The history of crime, California: Sage.

Mr Biljana Simeunović-Patić

Homicides Between Heterosexual Intimates:
Criminological and Victimological Characteristics

In this paper the problem of homicidal violence between heterosexual intimates is analyzed, and the need for its treatment as a specific criminological issue denoted, having in mind many of its distinctive etiological and victimological dimensions. The presented findings of an empirical research on intimate homicides committed in Belgrade from 1985 to 1993 allowed for a testing of some hypotheses related to the factors of homicidal criminalization and victimization within the context of the intimate heterosexual relationships. The evidence on history and dynamics of deeply disturbed intimate relations, as well as some typical characteristics of male intimate partners in violent heterosexual relationships, are particularly considered. On the bases of research findings, it seems possible that the plausible preventive strategies can be developed.

DR ALBIN DEARING*

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

Tokom proteklih nekoliko godina uočena je suštinska i široko zasnovana promena u odgovoru na nasilje u porodici koje vrše muškarci nad ženama. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, koji je stupio na snagu 1. maja 1997. godine, reflektuje ovu novu orientaciju, ili, bolje rečeno, ovu promenu paradigme, koja vodi drugačijem razumevanju fenomena nasilja u porodici i definiše odgovarajuću reakciju države na njega.

Uticaj ove promene paradigme je znatan: ne samo da su javne vlasti i privatne ženske institucije promenile svoje stavove o nasilju u porodici, već i javnost uopšte sada potpuno drugačije reaguje na ovaj fenomen nego pre reformi. Medijsko predstavljanje nasilja u porodici odražava novi pristup. Izveštaji o slučajevima nasilja u porodici više ne iznose činjenice nezainteresovano, već se sada uvek završavaju pitanjem da li su vlasti bile obaveštene i da li su preduzele akciju kako bi se krivično delo sprečilo. S toga su, kao rezultat društvenih zbivanja, vlasti preuzele odgovornost za borbu protiv nasilja u porodici.

Ključne reči: nasilje u porodici, žene, policija, pravna reforma, Austrija.

Tri elementa promene paradigme

Nasilje u porodici je društveni problem

Promena nastala donošenjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici vidljiva je na prvi pogled: akti nasilja koji se izvrše u porodičnoj sferi više se ne definišu niti tretiraju kao privatna stvar ili porodična afera, već kao uzrok društvene zabrinutosti, ili, preciznije, kao pitanje očuvanja reda i mira. Stoga se uočava promena linije razgraničenja između javne i privatne sfere: nasilje u kući se više ne razmatra kao problem koji se tiče samo porodice, a ne i države. Iako se intimnost privatne sfere

mora poštovati i tradicionalno se uvek poštovala od strane države, ova sfera je redefinisana: ona se završava tamo gde je državna intervencija neophodna u cilju zaštite fizičke bezbednosti pojedinca.

Reagovanje države uz obavezno vođenje računa o nasilju među osobama koje se nalaze u bliskom odnosu

Detaljnijom analizom uočava se da je fundamentalna promena u načinu na koji policija reaguje na akte nasilja u porodici postala očigledna.

U prošlosti policija nije ostajala neaktivna u slučaju obaveštenja o aktu nasilja, ali je reagovala na način koji najbolje može da se opiše kao pokušaj da se ograniči preteća opasnost koja proizilazi iz takvog nasilja.

U tim slučajevima policija je ili ostajala u kući dok se situacija ne smiri, ili je žrtva savetovana da napusti kuću i nađe privremeni smeštaj kod prijatelja, rođaka ili u skloništu za zlostavljane žene kako bi izbegla nove pretnje i nasilje. Pre sprovođenja reforme, policija je intervenisala samo u slučajevima u kojima je akt nasilja stvarno izvršen od strane muškarca u toj konkretnoj situaciji. Žrtvama je savetovano da se sklone na sigurno mesto kako bi izbegle dalje pogoršanje date situacije. Zato u prošlosti vlasti i nisu inicirale proces promena koje bi išle za pomirenjem i razrešavanjem konflikta. Ova vrsta intervencije svakako nije hitna akcija, već predstavlja uzdržan, minimalni pristup iz koga proizilazi jasan signal. I dok se epifenomen poslednjeg akta nasilja ne može ignorisati, reakcija se ipak ne sastoji u obraćanju pažnje na porodične odnose koji se kriju iza nasilja. Jednostavno se prelazi preko toga da nasilje u partnerskom odnosu ima duboko ukorenjene uzroke i baš zbog toga se može sa određenim stepenom verovatnoće prepostaviti da će za nedelju ili mesec dana nasilje ponovo buknuti u životu tog para, a da će se u krivičnom postupku vršiti pritisci na žrtvu sve dok to ne postane za nju nepodnošljivo - žrtva će tada povući svoju izjavu, ili, ako je izložena ozbiljnim pretnjama, čak i svoj pristanak na gonjenje nasilnika.

¹ Dr Albin Dearing je direktor Saveta za prevenciju kriminalitet-a Ministarstva unutrašnjih poslova Austrije i član Upravnog odbora Weisser Ring-a. Tekst prevela Mr Sanja Ćopić.

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

Policija se svakodnevno susretala sa ovakvim iskustvima. Međutim, samouzdržanost policajaca, naročito u pogledu učinilaca, proisticala je iz njihovog oklevanja da se mešaju u privatne porodične odnose, čak i onda kada su oni (odnosi) proizvodili nasilje. Policija je u svakom slučaju izbegavala da utiče na porodične odnose, smirujući svoju savest tako što bi sami sebi govorili da je svaka (punoletna) osoba odgovorna za porodičnu situaciju u kojoj živi. Promena stava je rezultirala novim predmetom policijske intervencije, posebno kada se radi o odnosu između učinioца i žrtve. I dok se pre sprovedenih reformi smatralo da ovi odnosi pripadaju sferi u koju država ne sme da se meša, nakon reforme se došlo do toga da se upravo odnos između učinioца i žrtve smatra stvarnim ciljem intervencije. To, međutim, znači da zadatak policije, koji je jasno definisan zakonom i koji se sastoji u nuđenju preventivne zaštite osobi kojoj se preti kako bi se sprečilo krivično delo čije izvršenje izgleda izvesno (član 22, par. 2 Zakona o sprovodenju propisa od strane policije), pre reformi nije bio ili je samo neadekvatno bio obavljan u slučajevima partnerskog nasilja, što je davalо osnova za pretpostavku da će se opasni akt ponoviti u budućnosti.

Prema tome, drugi aspekt promene paradigme, koji je od posebnog praktičnog značaja, može da se opiše mnogo preciznije: država, a posebno policija, više ne smatraju akt nasilja u porodici kao nešto nepovratno, kao fenomen koji se dogodi samo jedanput, već ga tretiraju kao epifenomen prikrivenog osnovnog partnerskog nasilja. Dakle, oni su potpuno svesni činjenice da ne postoji prava prevencija koja bi obezbedila sigurnost žrtve sve dok nasilna veza opstaje.

Reagovanje države jača pravne standarde

Glavna karakteristika ranijeg odgovora je njegovo neobraćanje pažnje na to kako nasilni akt utiče na pravne standarde. Savetovanje žrtvi da nađe sebi sklonište bilo bi opravdano u situaciji da je ona bila izložena napadu divlje životinje, koju nije moguće odmah savladati i staviti pod kontrolu. Zato je u prošlosti reakcija policije na nasilje u porodici bila pre svega fokusirana na žrtvu, a ne na zadržavanje nasilnog muškarca. Često su, mada ne i uvek, krivični postupci bili pokretani nakon nasilnog događaja; međutim, ovi slučajevi su gonjeni neodlučno, jer se uvek moglo pretpostaviti da će žena, koja je bila izložena nasilju u porodici, ostati pristrasna u pogledu svoje nasilne veze i da zato neće biti dostupna kao svedok optužbe tokom daljeg postupka.

Treći suštinski element promene paradigme zasluguje posebnu pažnju u delu koji se odnosi na to da se muško nasilje prema bračnom ili vanbračnom partneru više ne smatra prirodnim fenomenom, već teškim kriminalite-

tom za koji je učinilac odgovoran. Novi odgovor države je zamišljen kao izražavanje bezuslovног neodobravanja nasilnog akta. Ovo neodobravanje, koje čini centralni zadatak krivičnopravnog sistema, odnosi se podjednako na sve segmente društva. Stoga je jedna od primarnih briga projekta reforme kreiranje takvog okruženja u kome će se osigurati da krivičnopravni sistem ostvaruje tu funkciju. Posmatrano s ovog aspekta, reforma se može opisati i kao projekat kriminalizacije.

U debati o reformi korišćen je koncept nasilja zasnovan na definiciji sadržanoj u krivičnom pravu, pa se pod nasiljem podrazumeva kriminalno ponašanje s ciljem ostvarivanja dominacije nad žrtvom i demonstriranje moći i kontrole nad njom.

Ovaj koncept nasilja nije bio jedini razumljiv koncept, ali je izabran zbog svog praktičnog značaja; on nudi dvostruku prednost saopštavanja ključnih tačaka reforme, a ujedno je i kompatibilan sa Zakonom o policiji i programima policijske akcije, u kojima jasna pravila, koja određuju ponašanje policajaca u specifičnim situacijama (kako u pogledu očuvanja reda i mira, tako i u pogledu intervenisanja u slučaju krivičnih dela), imaju centralnu ulogu.

Reakcija inspektora kriminalističke službe, koja je protivna ovim standardima i principima, a koja se sastoji u tome što on govori žrtvi da nađe privremeno sklonište (a kada je potrebno da povede i decu sa sobom) je očigledno neadekvatna. Odgovor policije mora da reflekтуje ozbiljnost krivičnog dela i prenese poruku da je učinilac odgovoran za to. Signalizirajući efekat je od neprocenjivog značaja za:

- promenu učiniočevog stava i ponašanja;
- pomoći žrtvi da se suoči sa traumom nasilja;
- društveni pristup nasilju.

Zbog toga, teret i neprijatnosti koje proizilaze iz mera koje se preduzimaju u cilju zaštite žrtve mora da snosi nasilni muškarac, a ne osoba kojoj se nasiljem preti.

Sažetak

Ova tri ključna elementa promene paradigme, koja se odnose na društveno razumevanje nasilnih akata, jasno oslikavaju program reforme: država (a posebno organi kriminalističke službe) moraju da prihvate odgovornost za preduzimanje odgovarajućih i srazmernih mera u cilju preventive zaštite pojedinaca koji doživljavaju partnersko nasilje, tj. koji žive u vezi u kojoj su izloženi krivičnim delima nasilja izvršenim od strane drugog pojedinca.

Reforma policijske intervencije

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

Definisanje okvira studije:
nasilje u porodici usmereno
prema ženama

Pojam «nasilje» koji će biti korišćen i ovom prilikom je već ranije definisan. Prema toj definiciji, ono se odnosi na kriminalno ponašanje (podobno za gonjenje pred sudom) koje ima za cilj demonstriranje moći i kontrole nad drugima. Fizičko nasilje u bilo kojoj formi može da dovede do toga da «porodični sud» izda nalog za zabranu shodno članu 382b Pravilnika o izvršenju (Exekutionsordnung, RGBI. Nr. 79/1896 in der Fassung BGBI. Nr. 147/1999), ali ne može da se smatra kao instrument koji policiji stoji na raspolaganju. Forme strukturalnog nasilja nisu obuhvaćene ovom studijom.

Ova studija fokusira se na muško nasilje usmereno prema ženama, jer je, kao prvo, ova tema bila pitanje oko koga je bilo najviše pritisaka tokom izrade nacrtu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, kao i u relevantnim programima treninga; drugo, nasilje u porodici koje vrše muškarci nad ženama čini više od 90% svih policijskih intervencija u domaćoj sferi uopšte, i treće, ovaj oblik nasilja predstavlja veoma specifičan fenomen u našem društvu, jer je on posledica, manifestacija i jedan od uzroka neravnoteže moći među polovima. Kao i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, koji se bavi isključivo «domaćim nasiljem», ova studija se takođe ograničava samo na nasilje izvršeno u kući. Suprotno nasilju koje se dešava u javnoj sferi, nasilje u porodici je postalo krucijalno pitanje, što može da se pripše istorijskim, društvenim i praktičnim uzrocima: istorijski, kuća ili dom predstavljali su specifičnu oblast dominacije, enklavu u okviru šire sfere dominacije. S društvenog aspekta posmatrano, porodica je mesto u kojoj može da se upotrebi patrijarhalna struktura i teško može da se obezbedi društvena kontrola. Zidovi koji okružuju naše domove de facto predstavljaju efikasne mehanizme zatvaranja vrata pred društvenom kontrolom. Pojmovi «domaće nasilje» ili «nasilje u kući», imaju šire značenje u odnosu na pojam «nasilje u porodici», jer je raniji pojam uključivao i nasilje usmereno prema ženama koje su radile u kući ili služavkama.

Reformske smernice

Austrijski program reforme prati pet smernica. To su:

- osnovna prepostavka je da je nasilje u porodici javni problem;
- davanje prednosti zahtevu za sigurnost osobe kojoj se preti; rešenje mora da se nađe u skladu sa činjenicom da nasilje u porodici nije prouzrokovano specifičnom situacijom, već da ima duboko ukorenjene uzroke u vezi;

- potreba da se pokaže netoleriranje («zero tolerance») nasilja, čak i kada se dešava u privatnoj sferi;
- stavljanje akcenta na odgovornost učinioca; i
- potreba kompletног i multiinstitucionalnog pristupa.

Ove smernice se koriste kao osnova definisanja koncepta policijske intervencije.

Nasilje u privatnoj sferi je javni problem

Pravo pojedinca da dobije zaštitu svog fizičkog integriteta od države, koje je posebno naglašeno u članu 8. Evropske Konvencije o ljudskim pravima, postoji bez obzira na to da li se pojedinac nalazi na javnom mestu ili kod kuće. Iako se privatna sfera i porodični život, kao stvar principa, moraju poštovati od strane države shodno članu 8. pomenute Konvencije, pravo na privatnost kuće (relativno) neremećeno, od strane države, mora da prestane onda kada je neophodna državna intervencija u cilju zaštite bezbednosti pojedinaca u privatnom domenu. Dakle, policija ne sme da tretira nasilje u porodici kao privatnu stvar ili porodičnu aferu, već mora da bude svesna svog javnog mandata kada se suprotstavlja nasilju u kući.

Ovakav teorijski pristup dovodi do toga da se radnici kriminalističke službe suočavaju sa velikim poteškoćama u svom svakodnevnom radu. Oni moraju da ostave iza sebe senke dugogodišnje tradicije koja je izolovala kuću od njih, po kojoj policija nema šta da radi unutar porodice, a u svakom slučaju ne može ništa da učini. Zahtev da moraju da razdvoje oca od njegove porodice uliva strah i izaziva nesigurnost kod policajaca. U ovakvim situacijama, inspektor kriminalističke službe imaju pravo:

- da dobiju jasne, zakonom propisane, instrukcije koje se odnose na intervenciju;
- da prođu temeljan trening kroz koji se prvenstveno upoznaju sa realnošću partnerskog nasilja i njegovom dinamikom, i
- da ne budu ostavljeni sami sa svojim slučajem nakon intervencije od strane drugih kompetentnih institucija, kao što su porodični sudovi, krivičnopravni sistem, službe za socijalno sticanje mladih i privatne institucije.

Fokusiranje na nasilje među partnerima, a ne na aktuelnu situaciju

Pre stupanja na snagu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, postojala je tipična reakcija policije u slučajevima nasilja u porodici kada su oni pokušavali da razreše «svađu» ili su savetovali žrtvi da napusti kuću,

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

kada je potrebno da povede i decu, i da ode na neko sigurno mesto, na primer, kod svoje majke ili prijatelja, ili u sklonište za zlostavljane žene. Kao što je ranije spomenuto, specifična karakteristika ovakve intervencije sastojala se u ignorisanju suštinskog uzroka konflikta, tj. partnerskog nasilja, i pretvaranju da je nasilni događaj pojedinačna pojava, nastala kao rezultat eskalacije konkretnе situacije, koja uključuje dva «partnera u sukobu», čiji stvarni odnos nije analiziran i koji je, zbog odsustva očiglednih karakteristika, generalno tretiran kao da je baziran na ravnoteži moći. Ovakva interpretacija nasilja u porodici ni na koji način ne reflektuje uloge dodeljene članovima porodice, niti njihove međusobne odnose. Zbog toga je ključni motiv eliminisan iz slike: pojmovi kao što su «konflikt» ili «svada» prikrivaju neravnotežu moći karakterističnu za partnersko nasilje.

Suštinu partnerskog nasilja čini oholost jednog pojedinca (tj. muškarca) koja rezultira u želji da kontroliše ponašanje drugog pojedinca (tj. žene), a ako je potrebno pribegava se i fizičkom nasilju. Sve dok se policijska intervencija bude preduzimala na osnovu prepostavke da određena situacija predstavlja usamljeni akt nasilja, rezultiraće deescalacijom, pomirenjem, smirivanjem porodične svađe, i posredovanjem u eskalirajućem «konfliktu». Povraćaj mira u porodici deluje kao plemenit napor. Ali, ovaj tip intervencije sankcionise samo dominaciju u partnerskom odnosu, tj. dominaciju muškarca nad «njegovom» suprugom ili partnerkom. Policijska intervencija koja zanemaruje činjenicu da individualni akt nasilja nije nešto što se spontano dogodilo, već je rezultat relativno stabilnih obrazaca moći i kontrole koji regulišu međusobne partnerske odnose, upravo pojačava te odnose i povećava mogućnost da žena bude ponovo izložena nasilju u budućnosti.

Međutim, treba da bude jasno da pojedinci koji dele domaćinstvo, ako ne i sto i postelju, stupaju u odnose koji im daju određene uloge i određuju način na koji utiču jedni na druge. Ako se nepoznata lica posvadaju u saobraćaju oko prvenstva prolaza ili ograničenja brzine, sasvim je normalno da se situacija smiri. Ova dva nepoznata lica nemaju zajedničku istoriju koja bi bila linija spajanja među njima. Kada oni napuste jedan drugog, to je zauvek, a verovatnoća ponovne svađe je neznatna. Ova situacija je potpuno drugačija od one u kojoj muškarac i žena dele kuću i život. U ovoj vezi svaka akcija i reakcija čine deo gusto prepletene mreže obrazaca ponašanja i međusobnih očekivanja, ništa se ne dešava iznenada, ništa ne dolazi iz vedra neba, posebno ne nešto što je toliko ozbiljno kao što je nasilje. Zbog toga je potpuno neverovatno pretpostaviti da se akt nasilja izvršen u odnosu između muškarca i žene može pripisati eskalaciji situacije, a da pri tome nema ništa sa njihovim odnosom kao takvim.

Partnersko nasilje je u svojoj suštini instrumentalne prirode. Ono je demonstracija moći čiji je cilj ost-

varivanje kontrole. Odnosi u kojima se nasilje pojavljuje su prevashodno odnosi koje karakteriše dominacija, koja je, naravno, nelegitimna.

Tendencija policajaca da previde prikriveni obrazac nasilja, čak i ako intervenišu u istoj kući nekoliko puta, kao i da se zadovolje smirivanjem situacije, koja svakako ne može da spreči buduće izbjeganje nasilja, odgovara uobičajenom obrascu policijske intervencije van kuća. Takve intervencije se obično preduzimaju s ciljem deescalacije situacije bez velikih napora, kao i brzog uspostavljanja «reda i mira».

Ne postoji brzo rešenje partnerskog nasilja. Policijska intervencija može da bude samo prvi korak. Trebalо bi razmotritи nešto drugo: ukoliko taj prvi korak vodi isterivanju nasilnog muškarca iz njegove kuće, on će teško doprineti smirivanju situacije u kratkom periodu. (Na drugoj strani, trening je pokazao da policijaci precenjuju opasnost od eskalacije; u praksi se pokazalo da se učinioći veoma retko suprotstavljaju naredbi zabrane). Krajnji ishod intervencije se ne može predvideti, s obzirom da zavisi od saradnje drugih institucija, kao i od određenog oblika saradnje među pojedincima izloženim nasilju, pa je zato izvan kontrole policije. Iz svega ovoga proizilazi da je takva početna intervencija dijametralno suprotna svakodnevnoj logici i rutini policije.

Policajci se na treninzima obučavaju kako da izbegnu preterane reakcije prilikom intervencije. Međutim, u slučajevima nasilja u porodici upravo je neophodno suprotno: policijska intervencija koja se samo fokusira na pojedinačni nasilni događaj, pokušavajući da smiri situaciju, pomiri partnera, ili kaže žrtvi da napusti kuću, ne odgovara zahtevima efikasnog sprečavanja nasilja. Ukoliko učinilac i žrtva osete da policijska intervencija radikalno ne pogarda ukorenjene uzroke, to doprinosi da izražen obrazac partnerskog nasilja opstane i postane deo problema, a da policija istovremeno ne nudi rešenje.

Uloga policije u primeni standarda

Intervencija koja zahteva smirivanje situacije ne samo da je potpuno nedovoljna u pogledu prevencije, već emituje i pogrešan signal. Ovo bi trebalo ozbiljno uzeti u obzir, jer, ne samo učinilac i žrtva, već i svedoci, iz policijske intervencije izvlače i zaključak o tome koliki značaj država pridaže incidentu.

Usled toga, policijska intervencija mora da pošalje jasnu poruku da nasilje u privatnoj sferi nije greška koja može da se oprosti, već ozbiljan kriminalni akt nepravde. Nasilje u porodici ne sme da se trivijalizuje i posmatra kao privatni konflikt ili porodična svađa.

Osim toga, policijska intervencija mora da bude usmerena protiv nasilnog muškarca i ne sme da dozvoli da žrtva traži zaštitu; ona (policijska intervencija) treba da pokaže da država smatra nasilne muškarce odgovornim za svoje ponašanje. Netoleriranje (zero tolerance)

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

nasilja u porodici kao krivične nepravde mora da bude istovremeno sa odgovornošću učinilaca za preduzete radnje. Iako muško nasilje prema ženama ima duboko ukorenjene socijalne uzroke, to ni na koji način ne oslobađa nasilne muškarce njihove odgovornosti za sopstveno ponašanje. Odgovor policije i pravosudnog sistema na muško nasilje trebalo bi jasno da ilustruje ovaj pristup i da izbegne svako ponašanje koje bi moglo od strane učinilaca da se protumači kao izgovor ili trivializacija njihovog ponašanja.

Ovaj zahtev se posebno smatra bitnim kada se radi o programima rada sa nasilnim muškarcima. Ovi programi ne smeju da budu motivisani potrebom pružanja terapeutске pomoći učiniocima, već moraju počivati na njihovoј odgovornosti. Ciljevi ovih programa trebalo bi da budu podsticanje učinilaca da prihvate svoju odgovornost, da odustanu od svoje preterane želje da kontrolišu svoje partnerke i da nauče da se odnose prema ženama s poštovanjem.

Uvek iznova se zapaža brojnost opravdanja i razloga koje nasilni muškarci iznose kako bi objasnili svoje ponašanje. Različite forme svaljivanja krivice na žrtvu su naročito popularne: učinoci zakeraju, okrivljavajući žrtvu da se ponašala tako da je izazvala ili zasluzila nasilje. Odbacivanje ovih izgovora i dosledno insistiranje na odgovornosti učinilaca čine se apsolutno obaveznim, i moraju da počnu već sa policijskom intervencijom. U skladu sa tim, policijska intervencija ne sme da stvoriti utisak da je ponašanje žene imalo bilo kakvu ulogu. Ipso jure nije bitno da li osoba koja je izložena nasilju želi policijsku intervenciju ili ne, i da li, u konkretnom slučaju, traži izdavanje naloga za zabranu ili ne. Prilikom intervencije, policajci moraju da se odlučno suoče sa učiniocem i usmere njegovu pažnju na odgovornost za nasilni događaj i njegove posledice. Zbog toga, policajci moraju da se uzdrže od bilo kakvih izjava koje bi učinilac mogao da protumači kao oproštaj za njegovo nasilno ponašanje.

U skladu sa svojom nadležnošću u pogledu očuvanja reda i mira, od policije se očekuje da spreči opasnost, i to ne samo u teorijskom smislu, već i praktično, zauzimanjem odlučnog i nedvosmislenog stava kako bi pomogli da pravda prevlada nepravdu. Za razliku od vatrogasca, uloga kriminalističke policije nije ograničena na oticanje opasnosti, već se uvek sastoji i od postavljanja standarda. Neobraćanje pažnje na ovaj aspekt znači previđanje jedne od osnovnih funkcija koje obavlja kriminalistička služba za naše društvo. Međutim, u narastajućem pluralističkom društvu kome prete centrifugalne sile, ova funkcija postaje sve važnija i sve teža. Štaviše, uprkos pluralizmu, pravo države na monopol moći i stavljanje nasilja van zakona kao sredstva ostvarivanja privatnih interesa čini nužnim sistem osnovnih standarda od kojih naše društvo zavisi. U principu, ovo isto važi i za nasilje u porodici, iako se mora priznati

da je ovaj konsensus o osnovnim standardima relativno nov. Kako su u Austriji ovi osnovni standardi, u suštini, predstavljeni u okviru reforme porodičnog prava 70-tih godina, taj konsensus mora energičnije da se brani.

Žene u nasilnim vezama ili suštinsko pitanje: zašto jednostavno ne odu?

Zanemarujući partnersko nasilje, policajci opažaju događaj tako da im on ne dozvoljava da razumeju ponašanje žrtve. Pitanja kao što su zašto žena jednostavno ne napusti nasilnog muškarca ili zašto mu se stalno vraća, koja odmah naviru u misli policajca, su istovremeno i zagonetka i izvor frustracija kojima nema kraja. Postoji mnoštvo prigovora koje iznosi policija: u vezi sa ženama koje odustaju od gonjenja na osnovu prijave podnete od strane policije protiv učinjoca, koje poriču svoj iskaz, koje odustaju od pristanka na gonjenje učinjoca (jer su izložene pretnjama i zastrašivanju), ili, kratko rečeno, ženama koje miniraju napore saveznika jer očigledno ne znaju šta žele ili se, na kraju, uvek vrate nasilnom partneru (verovatno zato što su uhvaćene u zamku nasilja?).

Rešenje ove zagonetke postaje očigledno tek onda kada se razume jedna specifična situacija u kojoj žrtva mesecima ili, čak, godinama živi sa nasilnim muškarcem. Nije razumno očekivati da će osoba koja je toliko dugo bila izložena nasilju da se udruži sa policijom protiv svog partnera odmah nakon njihovog dolaska u kuću. Sile koje drže ženu u nasilnoj vezi su daleko jače. To su:

- kao prvo, parališući strah od učiniočeve reakcije na bilo koji njen pokušaj da stvori neki prostor slobode za sebe ili da se čak odvoji od njega,
- identifikacija sa učiniocem poznata kao «štokholmski sindrom»,
- strah od nemaštine,
- strah da će da izgubi decu; strah od sramote i osećaja da je ona ta koja nije uspela kao supruga i majka jer nije bila sposobna da vodi harmoničan porodični život,
- uopšte, sumnja ili iskustvo da naše društvo ne svaljuje krivicu na nasilnog muškarca, već smatra ženu-žrtvu odgovornom za nasilni događaj.

Pored toga, žene koje žive u nasilnim vezama često nisu sposobne da primete da su one žrtve nasilja, niti da dozvole da se bes u njima pojača do te mere da im to pomogne da odu. Tek kada jednom uspe da izade iz nasilne veze, žena postaje sposobna da jasno razume stepen nasilja kome je bila izložena i shvati da je razdvajanje od nasilnog muškarca bilo pravo rešenje.

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

Radnici kriminalističke službe koji nisu dovoljno obučeni, i stoga ne mogu da shvate dinamiku partnerskog nasilja, iznova bivaju razočarani, obeshrabreni ili zbumjeni kada vide da žrtve, za čije «spasavanje» i «slobodu» su oni intervenisali, ne podržavaju njihove napore, već ih miniraju trivijalizovanjem nasilnog događaja ili pričanjem laži. Ono što izgleda nelogično gledano spolja, postaje logično kada se prodre u srž ovog dinamizma. Žena koja je duže vreme živila u nasilnoj vezi pre svega će da pomici na način na koji će učinilac da reaguje na policijsku intervenciju. Ona pravda svoje strahove time da će nasilni muškarac iskaliti ljuntru na nju jer je on bio «uznemiren od strane policije». Ova reakcija će biti još jača ukoliko policija dovede u pitanje njegovo «pravo» da vrši kontrolu nad «njegovom» suprugom ili devojkom. Nakon celokupnog njenog iskustva sa partnerom, žrtva mora da prepostavi da će nasilni muškarac učiniti svaki napor kako bi povratio svoju kontrolu kroz eskalaciju nasilja.

Suprotno ovoj pozadini, nameće se pitanje šta znači kada žena stalno opršta nasilnom muškarcu i «miri se» sa njim. Često se dešava da par dođe u policijsku stanicu sledećeg dana nakon intervencije, ponovo delujući srećno i jednoglasno tražeći da se ukine nalog za zabranu. Ali, mora se imati na umu da je istinsko pomirenje moguće samo izvan nasilne veze. Sve dok žena nije sposobna da se oslobodi okova nasilne veze, «pomirenje» sa učiniocem deluje kao opasan dogovor sumnjive vrednosti. Tek kada žrtva jednom uspe da se bar minimalno udalji od nasilnika i stekne dovoljno samosigurnosti i bezbednosti, biće sposobna da postepeno shvati kako se partnersko nasilje razvijalo i da realno proceni svoju trenutnu situaciju. Pomirenje može da se postigne tek na kraju ovog procesa – kada se eliminiše neravnoteža moći među partnerima, ali nikako na samom njegovom početku.

Nužnost postojanja dvofaznog modela

Reforma u Austriji mora da odgovori na veoma delikatnu situaciju, pravu dilemu. S jedne strane, cilj postavljen na samom početku išao je u pravcu osnaživanja, ojačavanja položaja žena koje se suočavaju sa nasiljem. Sa druge strane, država interveniše u momentu kada se žena nalazi u ekstremnoj situaciji u kojoj ne može realno da se очekuje da će ona odmah da se okreće protiv nasilnika. Za policiju koja interveniše u prvoj fazi to znači da oni ne mogu da računaju na podršku žene.

Kao posledica toga, dolazi se do zaključka da reakcija države mora da bude struktuisana u dve faze: tokom prve faze, intervencija ne sme da zavisi od želje žene; u hitnim slučajevima, ona mora da se preduzme čak i protiv njenе volje. Svaki drugi pristup značio bi traženje mnogo toga od žene koja je u opasnosti i pod psihološkim pritiskom zbog nasilne veze. Međutim, ova prva, zaštitnička faza, mora da bude strogo ograničena.

Nakon toga, kontrola nad daljim procesom mora jasno i bezuslovno da se prepusti ženi.

U vezi sa tim, prema važećem austrijskom zakonodavstvu, policija može da izda nalog za zabranu bez obzira na želju žene – u početku, taj nalog se odnosio na period od 7 dana, da bi se, izmenama i dopunama Zakona o policiji od 1. januara 2000. godine, produžio na period od 10 dana – ali čije dejstvo nakon tog perioda zavisi od same žene koja je u opasnosti, a koja, tokom tog perioda, treba da traži izdavanje sudskog naloga od strane porodičnog suda koji treba da zameni nalog za zabranu.

Neophodnost holističkog koncepta i njegove kooperativne implementacije

Intervenišući protiv pozadine partnerskog nasilja, a s obzirom na nezakonitost nasilja, policija postaje svesna svojih ograničenih mogućnosti. Partnersko nasilje ne može da se okonča samo policijskom intervencijom; takva intervencija nije adekvatna sankcija, to je samo prvi korak i postoji hitna potreba za daljom saradnjom sa drugim institucijama – kao što su porodični sudovi, službe za socijalno staranje mladih, krivični sudovi i privatne institucije. Ukoliko tokom te prve faze policija uspe da pomogne ženi da dobije realniju sliku sopstvene situacije i da bude ohrabrena da promeni život, ona time daje značajan doprinos za dugotrajan proces promene.

Kao što je to postavila Christa Pelikan, kao rezultat sekundarne analize brojnih programa za prevenciju nasilja izvršenog od strane muškaraca u kući, osnovna, polazna premlađivačka premisa svih uspešnih programa prevencije je ta da nijedna institucija ne može da bude uspešna ukoliko radi sama i da je kompleksan i kooperativan pristup ključ problema.

U ovom kontekstu, pojam «holistički» trebalo bi da znači da ono što je ovde presudno nije izolovano, parcijalno posmatranje fenomena nasilja i načina na koji se ovim problemom bavi, već da svi aspekti koji doprinose situaciji nasilja moraju da se uzmu u obzir, i to: adekvatna reakcija na ponašanje nasilnika, podrška osobi koja je u opasnosti, briga za decu koja mogu da budu direktno ili indirektno ugrožena, stavljanje nasilja van zakona od strane društva, kao i obučavanje i organizacija same policije. Institucije koje se bave različitim aspektima fenomena nasilja ne smeju da rade izolovano jer će to neizbežno da dovede do kontradiktornosti, dupliranja napora ili nedostataka.

Pre reforme, situacija je bila takva da su mnoge institucije bile zabrinute različitim aspektima nasilja u porodici, ali delovi mozaika u vezi sa tim kako se baviti ovim problemom nisu činili celinu. Kao posledica toga, usledile su velike razlike u načinu razumevanja fenomena, a funkcionisanje različitih «karika u sistemu» bilo

je nedosledno, prethodna mišljenja o radu drugih institucija bila su pogrešna, čak je postojala ozlojeđenost konkurenčkim institucijama (ili institucijama koje su takvim smatrane); naravno, postojao je i nedostatak u komunikaciji.

Prvi korak je svakako najteži, tj. postepeni razvoj podeljenog razumevanja između policajaca i policijskih sudija i zaposlenih u ženskim institucijama, o tome šta muško nasilje nad ženama i partnersko nasilje znače. U Austriji se kao veoma plodotvorno pokazalo uključivanje zaposlenih u ženskim institucijama (posebno skloništima za pretučene žene) u treninge radnika kriminalističke službe.

Elaboracija celovitog koncepta koji obuhvata sve pojedine aspekte kojima bi se trebalo baviti, koji je usmeren ka jasnim ciljevima i primenjiv od strane svih institucija – vladinih i nevladinih – mora da bude dopunjena zajedničkom kooperativnom implementacijom. Efikasna implementacija koncepta u svakodnevnoj praksi može biti osigurana samo institucionalizacijom dalje komunikacije i obezbeđivanjem mirnog prelaska iz jedne faze u drugu.

Međutim, za takvo funkcionisanje potrebno je da budu ispunjene i sledeće pretpostavke:

- postojanje i kontinuitet razmene osnovnih ideja i svakodnevne «radne filozofije»,
- jasna raspodela uloga kako bi se obezbedilo optimalno korišćenje potencijala svake pojedine institucije,
- dobro organizovano međusobno povezivanje i komunikacija,
- dovoljan stepen poštovanja partnera i njihovih zadataka, kao i spremnost na saradnju,
- institucionalizovana sredstva zajedničke evaluacione saradnje.

U Austriji je u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova osnovano Savetodavno veće za prevenciju (Prevention Advisory Council) koje nadzire ovu saradnju. Ono se sastoji od predstavnika relevantnih vladinih institucija i nevladinih organizacija koje pružaju pomoći i podršku žrtvama. Savetodavno veće za prevenciju na različite načine vrši evaluaciju saradnje među institucijama koje su uključene u tekuće preventivne programe: kroz prateća istraživanja, interne statistike kriminalističke službe, godišnje aktivnosti i pregledanje izveštaja interventnih centara, kao i kroz događaje na kojima se prezentuju i diskutuju određene teme.

Dinamizam koji je postojao izvan ovih procesa reflektuje se u činjenici da je parlament bio u mogućnosti da usvoji važan amandman na Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, i to nakon samo dve godine od njegovog stupanja na snagu.

Uloga centara za intervencije

Ovo je domen u kome postaje jasan odlučujući značaj uloge koju imaju nevladina savetovališta. Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici (član 38a (4) Zakona o policiji) policijski kriminalističke službe su dužni da informišu ženu koja je u opasnosti o pogodnim «centrima za zaštitu žrtava». «Pogodan centar za zaštitu žrtava» je, kao prvo, definisan kao institucija prepoznata od strane Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova, kao objekat u kome se pruža zaštita žrtvi i koji je predviđen članom 25 (2) Zakona o policiji. Kada jedna organizacija koja pruža zaštitu žrtvama dokaže svoju vrednost, Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova zaključuje sa njom ugovor, ovlašćujući je da izlazi u susret ljudima koji su ugroženi nasiljem, nudeći savete i nematerijalnu podršku. Čim dobije ovakvo odborenje, objekat u kome se pruža zaštita žrtvama postaje unutrašnji deo interventnog centra.

Ova jezgrovita regulativa predstavlja ključni element reforme. Ona se zasniva na pretpostavci da država ne sme da čeka da žena koja živi u nasilnoj vezi sama nađe put do savetovališta, već mora ona (država) ženi da predviđa tu mogućnost. Mi moramo da postupamo na način da razumemo to da je ženi potrebno savetovanje tako da može da vidi opcije u vezi sa promenom života i da ih stvarno prepozna, ali i da, s obzirom na posledice, ona često nije sposobna da sama raskine nasilnu vezu.

Dosadašnje iskustvo je pokazalo da bez ciljane podrške ženi koja je u opasnosti, mnoge od njih ne traže izdavanje sudskog naloga, što znači da se stvari vraćaju tamo gde su bile pre nego što je policija prvi put intervenisala.

Zbog toga je za celokupni uspeh projekta od velikog značaja uspeh pristupa ženi u prvoj fazi, kao i uverljivo objašnjenje da postoji alternativa nasilnoj vezi i ohrabruvanje žene da veruje u mogućnost promene sopstvene situacije iz osnova. Evidentno je da će nevladina organizacija, koja je jasno i nedvosmisleno orijentisana prema interesima žene, lakše uspeti u pridobijanju poverenja žene nego policija.

Rezultat: funkcija inicijalne policijske intervencije

U prvoj fazi policija za žene može da učini sledeće:

- u njihovoj moći je da prekinu začarani krug nasilja privremenim izdvajanjem nasilnika,
- potom mogu ženi koja je u opasnosti da obezbede relativno bezbedno mesto tako da ona ima vremena da postane svesna svoje situacije i mogućnosti, mesto u kome može da prikupi snagu i gde mogu da joj se obrate i druge institucije koje žele da podrže proces promene, a sve to bez sprečavanja ili uznemiravanja od strane muškarca; i poslednje, mada ne manje važno,

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

➤ policija može da pomogne naknadnu intervenciju od strane drugih institucija putem brzog prosleđivanja preciznih i obuhvatnih informacija o situaciji pre i nakon njihove intervencije - komplikacijom tačne dokumentacije o prvoj intervenciji policije i njeno prosleđivanje institucijama koje nakon toga treba da intervenišu.

Izdvajanje nasilnika iz kuće žene koja je u opasnosti svakako nije cilj i princip, već jedan od instrumenata projekta. Na ovom mestu trebalo bi ukazati na to koliko se dobro ovaj instrument prilagođava napred navedenim ciljevima; bez zalaženja u pozadinu ovih ciljeva, važne strane ove mere postaju jasnije. To je efikasno sredstvo i snažna poruka:

- podrška sigurnosti i bezbednosti žene u momentu kada je nasilna veza prekinuta a žena dobila slobodu da nešto promeni;
- manifestacija činjenice da nasilje predstavlja kriminalitet i nezakonito ponašanje;
- pokazivanje nasilniku da je on odgovoran za svoje ponašanje, i konačno
- stvaranje osnova da se i druge institucije, posebno interventni centri, porodični sudovi i službe za socijalno staranje mlađih, pridruže procesu intervencije.

Prilog: Tekstovi zakona i odredaba

Zakon o policiji

Savezni pravni službeni list br. 566/1991, izmene i dopune sadržane u Saveznom pravnom službenom listu I br. 146/1999

Savetovanje

Član 25.

(1)

(2) Štaviše, nadležne kriminalističke službe će unaprediti projekte koji služe sprečavanju opasnih napada na život, zdravlje ili imovinu pojedinaca.

(3) Savezni Ministar unutrašnjih poslova je ovlašćen da, na osnovu ugovora, odredi organizaciju koja se pokazala i dokazala kao pogodna za pružanje zaštite žrtvama, da kontaktira ljude ugrožene nasiljem u cilju davanja saveta ili nematerijalne podrške (interventni centri). Ukoliko ta organizacija prvenstveno služi za davanje saveta i podršku ženama, ugovor mora da bude potpisani i od strane Ministarstva za socijalna pitanja; ukoliko ta organizacija prvenstveno služi za savetovanje i pružanje podrške deci, ugovor mora da bude potpisani i od strane Ministarstva za socijalna pitanja.

Izbacivanje i zabrana povratka kući u slučajevima nasilja u porodici

Član 38.

1) Ako se s obzirom na određene činjenice, posebno u pogledu prethodnog napada, može pretpostaviti da opasan napad na život, zdravlje ili slobodu pojedinca neposredno predstoji, policajci kriminalističke službe su ovlašćeni da izdvoje učinioča takvog opasnog akta iz kuće i neposrednog okruženja u kome osoba koja je bila izložena takvim pretnjama živi. Policajci kriminalističke službe moraju da obaveste učinioča o prostoru na kome ne sme da bude; taj prostor treba da bude određen shodno zahtevima efikasne prevencije.

(2) Policajci kriminalističke službe su dalje ovlašćeni da zabrane izdvojenoj osobi da se vrati u prostorije definisane prema paragrafu 1. Međutim, sila ne sme da se primenjuje kao sredstvo primene ove zabrane. Kada se odredi zabrana povratka kući, neophodno je da se obezbedi da ovakvo mešanje u učiniočev privatni život odgovara principu srazmernosti (deo 29). Radnici kriminalističke službe ovlašćeni su da oduzmu sve ključeve od kuće koji se nalaze kod učinioča; moraju da omoguće učinioču da sa sobom ponese neophodno potrebne lične stvari i informišu ga o mogućem smeštaju. Ukoliko učinilac treba da uđe u kuću u koju mu je pristup zabranjen, to može da učini samo u prisustvu radnika kriminalističke službe.

(3) Kada je izdat nalog za zabranu, radnici kriminalističke službe treba da od učinioča pribave adresu na koju mogu da mu dostave informaciju o suspenziji naloga za zabranu ili sudski nalog shodno delu 382b Pravilnika o izvršenju. Ukoliko učinilac ne naznači tu adresu, ova dokumenta mogu biti deponovana bez prethodnog pokušaja uručenja sve dok učinilac ne da adresu; učinilac mora da bude upoznat sa ovom posledicom.

(4) Radnici kriminalističke službe takođe imaju obavezu da informišu potencijalnu žrtvu o mogućnosti pribavljanja sudskog naloga u vezi sa delom 382b Pravilnika o izvršenju, i o centrima za zaštitu žrtava (deo 25, par. 2).

(5) Izveštaji o izdavanju naloga za zabranu treba da sadrže ne samo opis okolnosti koje su dovele do policijske intervencije, već i navođenje okolnosti koje bi opravdalo pokretanje postupka u vezi sa delom 382b Pravilnika o izvršenju.

(6) Nadležna kriminalistička služba se odmah obaveštava o izdatom nalogu za zabranu, koji mora da se preispita u roku od 48 sati. U tom cilju, nadležna kriminalistička služba može da angažuje sve institucije i organe koji mogu da doprinesu utvrđivanju činjeničnog stanja. Uprava okruga koja postupa u svojstvu nadležne kriminalističke službe može da uključi lekare državne zdravstvene službe. Ukoliko nadležna kriminalistička služba utvrdi da nema uslova za primenu naloga za zabranu, vlasti moraju da ukinu nalog i odmah obaveste stranke o tome; ukoliko je moguće, obe stranke bi tre-

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

obaveštenjem koje se uručuje lično. Čim se nalog za zabranu ukine, izdvojenoj osobi se moraju vratiti ključevi oduzeti shodno par. 2 istog člana, ili, ako je traženo izdavanje sudskega naloga u vezi sa delom 382b Pravilnika o izvršenju, ključevi će biti deponovani kod nadležnog suda.

(7) Radnici kriminalističke službe treba da proveravaju da li se nalog za zabranu poštuje; ove provere bi trebalo da se sprovedu barem jedanput tokom prva tri dana trajanja naloga za zabranu. Nalog za zabranu ističe nakon 10 dana od dana izdavanja; ukoliko je tokom tog perioda podnet zahtev za izdavanje sudskega naloga prema delu 382b Pravilnika o izvršenju, nalog za zabranu ističe kada se sudska odluka uruči podnosiocu zahteva, ali u svakom slučaju ne kasnije od 20. dana od dana izdavanja. Ako je ovakav zahtev podnet u vezi sa delom 382b Pravilnika o izvršenju, sud mora o tome da obavesti nadležnu kriminalističku službu bez odlaganja.

Prihvatljivost otkrivanja podataka

Član 56.

(1) Osim slučajeva predviđenih u delu 7 (1) potparagraf 3. Zakona o zaštiti podataka i delu 57 (3), nadležne kriminalističke službe mogu da otkriju lične podatke samo

1. ...
6. odgovarajućim službama za zaštitu žrtava (član 25. st. 2.) i to onoliko koliko je potrebno za zaštitu pojedinca koji je u opasnosti;
7. ...

Drugi administrativni prekršaji

Član 84.

(1) Ko

1. ...
2. krši nalog za zabranu prema članu 38a (2), ili
3. ...

čini administrativni prekršaj za koji se kažnjava novčanom kaznom ne većom od 360 evra ili kaznom zatvora u trajanju od 2 nedelje u slučaju da novčana kazna nije primenjiva.

Pravilnik o izvršenju

Pravni službeni list br. 79/1896, izmene i dopune sadržane u Saveznom pravnom službenom listu I 147/1999

Zaštita od nasilja u porodici

Član 382b.

(1) Ako osoba izvrši fizički napad ili njime preti bliskom srodniku, ili se ponaša na način koji je krajnje štetan za fizički integritet te osobe, čineći tako nepodnošljivim

za žrtvu nastavak zajedničkog života sa učiniocem, sud će, na osnovu zahteva žrtve, da:

1. izdvoji učinioca iz kuće i neposrednog okruženja i
2. zabrani učiniocu povratak kući i u neposredno okruženje, ukoliko kuća služi za zadovoljenje neposrednih potreba stanovanja podnosioca zahteva.

(2) Ako osoba izvrši fizički napad ili njime preti bliskom srodniku, ili se ponaša na način koji je krajnje šteta za fizički integritet te osobe, čineći tako nepodnošljivim za žrtvu dalje susretanje sa učiniocem, sud će, na osnovu zahteva žrtve, da:

1. zabrani učiniocu da boravi u određenim prostorijama koje će biti precizirane i
2. zabrani učiniocu da se sreće ili kontaktira podnosioca zahteva, osim ako to ne bi bilo u suprotnosti sa ozbiljnim interesima tuženika.

(3) Prema paragrafima 1. i 2., bliski srodnici uključuju:

1. (a) bračne drugove i vanbračne partnere,
(b) braću i sestre i srodnike u pravoj liniji krvnog srodstva, uključujući usvojenu i hranjeničku decu i roditelje usvojioce ili hranioce,
(c) bračne drugove ili vanbračne partnere osoba pomenutih u delu (b).
2. (a) srodnike u pravoj liniji krvnog srodstva, uključujući usvojenu ili hranjeničku decu i roditelje usvojioce ili hranioce, bračne drugove ili vanbračne partnere, i
(b) braću i sestre bračnog druga ili vanbračnog partnera, ukoliko oni žive u zajedničkoj kući sa tuženikom ili su živeli u zajedničkoj kući sa njim tokom poslednja tri meseca koja su prethodila podnošenju zahteva.

(4) Izdavanje sudskega naloga u vezi sa paragrafima 1 i 2. može da se traži bez obzira na to da li su odnosne stranke nastavile da žive u zajedničkoj kući i nevezano za postupak razvoda braka, sudske razdvajanje ili poništaj braka, postupak za deobu zajedničke imovine i zajedničke zarade, ili postupak za utvrđivanje prava korišćenja kuće. Međutim, bez nerešenih postupaka ovakav nalog može da važi samo 3 meseca.

Postupak i nalog

Član 382c.

(1) Pre izdavanja sudskega naloga prema delu 382b (1) trebalo bi se posebno uzdržati od saslušanja tuženika, za razliku od slučajeva u kojima je neposredna opasnost izazvana od strane tuženika bliska. Ovo bi (izdavanje

Austrijski zakon o zaštiti od nasilja u porodici

sudskog naloga) prvenstveno trebalo da se zasniva na izveštaju nadležne kriminalističke službe koji sud pribavlja po službenoj dužnosti; nadležna kriminalistička služba treba da dostavi takav izveštaj суду bez odlaganja. Ako je zahtev podnet bez neprikladnog odlaganja nakon izdavanja naloga za zabranu (deo 38a (7) Zakona o policiji), takav zahtev treba da se uruči tuženiku bez odlaganja.

(2) Osim ako nešto drugo nije traženo od strane podnosioca zahteva, nalog za izdvajanje tuženika iz kuće tuženiku treba da uruči lice nadležno za izvršenje nakon njegove pravnosnažnosti. Zbog toga tužnik mora da bude obavešten o datumu.

(3) Informacija o sadržaju odluke u vezi sa zahtevom za izdavanje sudskog naloga u vezi sa delom 382b i o ukidanju te odluke treba da se, bez odlaganja, prosledi:

1. Saveznom policijskom direktoriju (Federal Police Directorium), ukoliko ove stvari ulaze u njihovu lokalnu jurisdikciju, ili upravi okruga koja postupa u svojstvu nadležne kriminalističke službe,
2. službeniku socijalnog staranja mlađih koji je nadležan na lokalnom nivou, ako je jedna od stranaka maloletna.

(4) Ako prilikom izdvajanja, shodno delu 38 (3) Zakona o policiji, tuženik ostavi radnicima kriminalističke službe adresu na koju mogu da mu se dostavljaju obaveštenja, ta adresa će se smatrati uslužnom adresom tokom sudskog postupka. Ukoliko učinilac nije naznačio adresu, iako je bio upoznat sa pravnim posledicama takvog ponašanja, službena radnja može se izvršiti deponovanjem obaveštenja bez prethodnog pokušaja uručenja (delovi 8 i 23 Zakona o dostavljanju zvanične dokumentacije) sve dok sud ne bude obavešten o toj adresi.

Sprovodenje naloga Član 382d.

(1) Sudski nalog u vezi sa delom 382b (1) stupa na snagu odmah, po službenoj dužnosti ili na osnovu zahteva.

(2) Lice nadležno za izvršenje će izdvojiti tuženika iz kuće i zapleniti sve njegove ključeve od kuće i deponovati ih u суду. Tuženiku treba da se omogući da uzme svoje lične stvari i dokumenta, kao i sve stvari koje samo on lično koristi ili ih koristi za obavljanje svoje profesije.

(3) Ako tuženik nije prisutan kada se nalog sprovodi, lice zaduženo za izvršenje će mu dati mogućnost da u roku od dva dana i na osnovu zahteva pribavi sve stvari iz kuće naznačene u paragafu 2. ovog člana. O ovom pravu tuženik treba da bude obavešten putem poruke ostavljene na vratima kuće od strane lica zaduženog za izvršenje.

(4) Sud može da naloži nadležnoj kriminalističkoj

službi da sudski nalog u vezi sa delom 382b (1) izvrše radnici kriminalističke službe koji im stoje na raspolaganju. U ovom slučaju, službenici koji postupaju u svojstvu lica zaduženih za izvršenje sudskog naloga dužni su da na zahtev podnosioca zahteva stvore situaciju koja odgovara sudskom nalogu prema delu 382b (1) koristeći svoja direktna ovlašćenja izdavanja naredbe ili primene sile, kao i da o rezultatima izveste sud koji je izdao sudski nalog.

Dr Albert Dearing

The Austrian Act on the Protection against Domestic Violence

The past few years have seen a fundamental and broadly based change in the response to domestic violence perpetrated by men against women. The Act on Protection against Domestic Violence which entered into force on May 1st, 1997 reflects this new orientation, or rather this shift in paradigm, which has led to a new understanding of the phenomenon of domestic violence and defines appropriate response by the state by it.

The impact of this shift in paradigm is considerable: not only have public authorities and private women's institutions changed their attitudes towards domestic violence, but the general public now responds to this phenomenon in a manner that is entirely different from what it was prior to the approach. Reports on cases of violence no longer merely state the facts indifferently, but now invariably end with the question whether the authorities had been informed and whether they had taken any action to prevent the crime. Thus the public authorities have come to assume responsibility for combating domestic violence as a result of societal developments.

SANJA MILIVOJEVIĆ*

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

Uradu se analizira zakonsko rešenje o obaveznom pritvoru koje postoji u državi Njujork u Sjedinjenim Američkim Državama a koje se primenjuje u slučajevima porodičnog nasilja. U uvodnom izlaganju objašnjava se predmet i cilj rada kao i njegove osnovne teme. Drugi odeljak je posvećen istorijatu reakcije policije u slučajevima porodičnog nasilja pre i posle donošenja ovog zakona, analizi zakonske odredbe o obaveznom pritvoru i jednom od programa koji se bavi pružanjem pomoći žrtvama porodičnog nasilja u gradu Njujorku. U trećem odeljku se razmatraju razlozi za i protiv obaveznog pritvora i prezentuju rezultati brojnih istraživanja i studija koje su sprovedene u SAD a koja se odnose na ovu problematiku. Četvrti deo se odnosi na istraživanje koje je sprovedeno u dve policijske stanice u Njujorku tokom ove godine. U radu se daje i pregled najznačajnijih problema sa kojima se pri implementaciji ovog zakona suočavaju policija i službe za pomoći žrtvama u gradu Njujorku.

Ključne reči: obavezan pritvor, porodično nasilje, policija, služba za pomoći žrtvama, SAD, Njujork.

Uvod

Nasilje u porodici je problem sa kojim se suočavaju sva moderna društva. Međutim, ono što ih razlikuje su strategije i rešenja koje se koriste u borbi protiv ove pojave, kako na formalnopravnom tako i na opštedruštvenom nivou. Boraveći u Sjedinjenim Američkim Državama imala sam priliku da se upoznam sa pravnom regulativom u oblasti porodičnog nasilja u državi Njujork kao i sa radom organa formalne socijalne kontrole, pre svih njujorške policije i sudova.

U isto vreme se u našoj zemlji, nakon brojnih

inicijativa od strane nevladinih organizacija a pre svih Vikičimološkog društva Srbije, otpočelo sa izmenama pravnog sistema u ovoj oblasti. Mogućnost daljeg unapređenja našeg zakonodavstva navela me da razmotrim koja zakonska rešenja u državi Njujork zavređuju pažnju u smislu da su primenjiva i u našoj zemlji. Jedna odredba se naročito isticala, a to je odredba o obaveznom pritvoru u slučajevima nasilja u porodici. Iz tog razloga sam želela da saznam sa kojim uspehom se ovo zakonsko rešenje sprovodi u gradu Njujorku, koje su njegove dobre i loše strane kao i koji su problemi u primeni ovog rešenja u praksi, kako bi se kasnije, u daljim reformama našeg pravnog sistema, eventualno pristupilo usvajanju ovog i sličnih rešenja i izbegle zamke u njegovoj implementaciji. Stoga sam odlučila da analiziram zakonsku odredbu o obaveznom pritvoru u državi Njujork, teorijske koncepcije za i protiv ovog rešenja, postojeća istraživanja na ovu temu ali i da sprovedem istraživanje o primeni obaveznog pritvora u njujorškoj policiji, odnosno u dve policijske stanice u kojim sam radila za vreme svog boravka u SAD.

Istorijat odredbe o obaveznom pritvoru u državi Njujork

Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina policijski odgovor na slučajeve porodičnog nasilja u gradu Njujorku nije bio zadovoljavajući. Obično se dešavalo da, po dolasku na lice mesta, policajci predlože nasilniku da "malo prošeta" ili su jednostavno komentarisali kako je to što se dešava u kući "privatna, porodična stvar". Međutim, kada je u aprilu 1994. godine od strane tadašnjeg gradonačelnika Njujorka, Rudolfa Đulijanija (Rudolph W. Giuliani) objavljena nova policijska strategija br. 4 pod nazivom "Prekidanje kruga porodičnog nasilja", nastupio je prelomni momenat u borbi protiv porodičnog nasilja koji je označio početak novog pristupa u rešavanju ovog problema u gradu Njujorku. Gradonačelnik je sugerisao policiji da preduzme aktivan

* Sanja Milivojević je zaposlena na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i članica je Vikičimološkog društva Srbije.

pristup u rešavanju slučajeva porodičnog nasilja i otpočne sa serijom inicijativa kako bi popravili reakciju na iste. Predložena strategija je pozivala na implementaciju politike koja zagovara hapšenje u slučajevima porodičnog nasilja.¹ Ista godina obeležava i početak registrovanja svih prijava koje sadrže porodično nasilje kroz takozvane "Domestic Incident Reports" – izveštaje o porodičnim incidentima (u daljem tekstu: DIR), kao i otpočinjanje sa radom prvog SOS telefona za žrtve porodičnog nasilja koji je besplatan i dostupan žrtvama 24 sata dnevno, sedam dana u nedelji. Ovaj SOS telefon osnovala je i do danas ga vodi nevladina organizacija za pomoć žrtvama kriminaliteta – Safe Horizon.² Svi izveštaji po popunjavanju idu u kompjuterizovanu bazu podataka njujorške policije, što omogućava policajcima da odrede lokacije na kojima se dešavaju incidenti, prate šta se u tim porodicama dalje dešava, identifikuju žrtvu, obrasce i oblike nasilja i preduzmu proaktivne mere u borbi protiv porodičnog nasilja.³

Centralna komponenta ove nove strategije promovisane od strane njujorške policije (u daljem tekstu: NYPD) je predanost svih zaposlenih u policijskim stanicama i obraćanje posebne pažnje na slučajeve porodičnog nasilja. Svaka stanica (precinct) ima bar jednog policajca koji je specijalizovan za porodično nasilje (Domestic Violence Prevention Officer) i najmanje jednog detektiva na istom zadatku (Domestic Violence Investigator). Na suzbijanju porodičnog nasilja je 2001. godine bilo angažovano preko 300 policajaca i detektiva-inspektora u svim policijskim stanicama i policijskim oblastima u gradu.⁴ Policijska Akademija je istovremeno razvila novi edukativni program – trening za oficire i civile koji će raditi u policiji, kako bi se novoprdošli kadrovi (tzv. "rookies") senzibilisali za problematiku porodičnog nasilja i sposobili za adekvatnu reakciju u tim slučajevima, a naročito kako bi zadovoljili sve potrebe koje u ovim slučajevima imaju žrtve nasilja. NYPD je takođe obezbedio treninge za sve oficire,

1 Mayor's Office, Rudolph W. Giuliani, Mayor (2001) New York City, The New York City Solution to Combating Family Violence, New York.

2 Više o tome: Milivojević, S. (2002) "Safe Horizon- služba za pomoć žrtvama kriminaliteta u Njujorku, SAD", Beograd: Temida, br. 2, str. 31-38.

3 The New York City Solution to Combating Family Violence, strana 6. Koristeći federalni odnosno državni fond, njujorška policija je razvila bazu podataka za porodično nasilje koja je po prvi put omogućila policiji da ostvari uvid u gradsku bazu podataka o svim incidentima porodičnog nasilja. Sistem danas postoji u svim stanicama u gradu Njujorku. Uskoro će ova baza biti povezana sa kompjuterskom bazom podataka Ministarstva pravde u svim sudovima i predstavljaće jedinstven, komprehenzivan kompjuterski sistem podataka o porodičnom nasilju u gradu Njujorku koji ne postoji ni u jednoj drugoj državi u SAD.

4 Isto, str. 5.

detektive, zaposlene na policijskom SOS telefonu, pretpostavljene koji vode treninge, zaposlene na kompjuterskim bazama podataka, sve narednike u stanicama, kao i za vode odeljenja za porodično nasilje. Policaci i detektivi takođe učestvuju u treninzima koje organizuje Safe Horizon i druge lokalne organizacije koje se bave pružanjem pomoći žrtvama kriminaliteta. Kao dodatak tome, njujorška policija je otpočela sa primenom tzv. "šire definicije" porodice i članova porodične zajednice uključujući u nju i osobe koje žive u jednom domaćinstvu ili su ranije živeli u odnosu koji ima karakteristike porodičnog odnosa ("family type relationship"). Ova šira definicija uključuje nevenčane parove koji nemaju zajedničke dece i homoseksualne parove.

Dakle, kao što vidimo, i pre no što je u zakon uvedena odredba o obaveznom pritvoru u slučajevima porodičnog nasilja, njujorška policija je već primenjivala snažnu politiku koja zagovara hapšenje i pritvor u slučajevima kada postoje osnovi sumnje ili osnovana sumnja da je počinjeno krivično delo ili je povređena zaštitna mera izrečena od strane suda. Iz ove strategije je, 1995. godine, proizašlo i novo zakonsko rešenje. Parlament države Njujork doneo je zakon pod nazivom "The Family Protection and Domestic Violence Intervention Act", koji je obavezao policiju da tretira porodično nasilje kao ozbiljan kriminalitet i zahtevao pritvor u određenim situacijama kada je "porodični prekršaj" počinjen. Obavezan pritvor se primenjuje u sledećim slučajevima:

- Kada je počinjeno krivično delo (felony), bilo da je u pitanju delo iz grupe krivičnih dela protiv nasilja u porodici ili neko drugo delo učinjeno prema članu porodične zajednice;
- Kada je prekršena zaštitna mera (Order of Protection) zabrane prilaženja, izrečena od strane suda, a koja je bila propisno izvršena ili je osumnjičeni/ optuženi imao saznanje o tome zato što je bio prisutan u sudnici kada je ona izrečena;

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

- Kada je počinjen tzv. porodični prekršaj iz grupe "misdemeanor", osim ako žrtva izričito zahteva da se hapšenje ne sprovede. Policajac koji se nalazi na licu mesta nema ovlašćenja da postavi pitanje žrtvi da li ona želi hapšenje nasilnika ili ne.⁵

Porodični prekršaji se mogu primeniti samo ukoliko su žrtva i počinilac u krvnom srodstvu ili u braku (uključujući i bivše supružnike) ili ako imaju zajedničko dete. Kao što smo to već ranije napomenuli, zvanična politika koja se sprovodila u gradu Njujorku od strane NYPD u ovu grupu uključuje i nevenčane parove kao i homoseksualne parove koji su živeli ili trenutno žive u odnosu koji ima oblik "porodičnog odnosa". Norme takođe propisuju da se, u slučajevima kada se prijavlji porodični prekršaj a u kojima su obe strane osumnjičene, obavezno privođenje ne zahteva za obe strane ako policajac ima saznanja i veruje da je jedna od njih reagovala u nužnoj odbrani. U ovakvim slučajevima se, kada je u pitanju porodični prekršaj i obe strane podnose prijavu, od policije zahteva da uhapsi i privede samo prvenstvenog napadača, tzv. primary aggressor.⁶

Ovakva politika, poznata još i kao "primarni (prvenstveni) fizički napadač" (Primary Physical Aggressor), je uvedena zbog činjenice da je, od kada je obavezno privođenje počelo da se primenjuje, broj prijavljenih slučajeva porodičnog nasilja u gradu Njujorku znatno i konstantno rastao, kao i broj privedenih lica. Tačnije, broj privedenih u vezi sa nasiljem u porodici se udvostručio u periodu od 1993, koja predstavlja godinu pre uvođenja obaveznog privođenja, i 1996, godinu dana nakon implementacije novog zakonskog rešenja. Uočavajući da je obavezno privođenje rezultiralo u povećanju situacija kada su obe strane, i nasilnik i žrtva, bili uhapšeni, 1997. godine je zakonu kojim se reguliše obavezno privođenje dodat amandman kojim se definiše primarni fizički napadač. Od tog momenta od policajaca se zahtevalo da prepoznačaju primarnog fizičkog napadača kroz evaluaciju sledeća četiri faktora:

- Poređenje intenziteta povreda nanetih od jedne strane ili kod obeju strana;
- Da li je bilo koja od strana pretila ili još uvek preti daljim nasiljem ili nanošenjem povreda drugom članu domaćinstva;

5 U sistemu koji postoji u SAD sva protivpravna dela svrstavaju se u tri grupe: felony – koja se mogu izjednačiti sa našim krivičnim delima, misdemeanor – koja predstavljaju teže prekršaje, i violations – lakši prekršaje. Obavezan pritvor, dakle, postoji za sva krivična dela i teže prekršaje iz grupe porodičnih prekršaja. U slučajevima kada je počinjen porodični prekršaj iz grupe "violations", dakle koji spada u grupu lakših prekršaja, policajac koji je na licu mesta ima diskreciono ovlašćenje da odluči da li nasilnika treba uhapsiti ili ne.

6 NOW-NYCFact Sheet on Domestic Violence; www.nownyc.org/factsheets/fsdomestic3.htm

- Da li bilo koja od strana u sukobu ima prethodnu istoriju porodičnog nasilja a koja se može dozнатi na razuman način tj. bez opsežnog istraživanja i na licu mesta;
- Da li je bilo koja od strana reagovala u nužnoj odbrani, braneci sebe od povreda.

Grad Njujork ima ugovor sa lokalnom nevladinom organizacijom, Safe Horizon, kojim je predviđeno da se Safe Horizon case manager-i⁷ smeste u jedinice za suzbijanje porodičnog nasilja u policijskim stanicama širom grada. Pilot projekat otpočeo je u Bronxu i zvao se "The Bronx Model Precincts Project", a finansirao se iz fonda koji je predviđen "S.T.O.P. Violence Against Women" zakonom (VAWA). Projekat je otpočeo u avgustu 1998. godine sa ciljem povećanja kvaliteta pomoći koja se pruža žrtvama porodičnog nasilja u rejonu dve policijske stanice u Bronxu. On je obuhvatao ujedinjen i koordiniran napor od strane NYPD, Odeljenja za uslovno oslobođenje, kancelarije javnog tužioca u Bronxu i Safe Horizona a u cilju bolje implementacije zakona i prevencije daljeg nasilja. Rezultat je bio porast privedenih i uhapšenih nasilnika i povećanje broja kućnih poseta od strane policajaca (uspešne kućne posete u 2000-oj godini porasle su za 279% a broj privedenih osoba za 140% u odnosu na 1993. – od 14,409 u 1993-oj na 23,568 u 2000-oj).⁸ U fiskalnoj 2001-oj godini njujorška SOS linija za žrtve porodičnog nasilja je primila 131,412 poziva, u proseku oko 10.000 poziva mesečno. Iste godine njujorška policija zabeležila je 23,905 hapšenja u vezi sa porodičnim nasiljem, što predstavlja povećanje za više od 60% u odnosu na fiskalnu 1994-tu godinu. Preko 4,000 od ovih hapšenja bili su kršenja zaštitne mere, više nego dvostruko u odnosu na broj hapšenja zbog kršenja zaštitne mere u fiskalnoj 1994-oj godini.⁹ U 1999-oj godini savetnici "Safe Horizona" iz programa za prevenciju porodičnog nasilja koji su bili smešteni u policijskim stanicama širom grada kontaktirali su 64,149 porodica i obavili 1,346 kućnih poseta.

"Domestic Violence Police Program" (DVPP) koji vodi Safe Horizon trenutno postoji u 13 policijskih

7 Iako se slažem da je najlepše i u duhu našeg jezika da se, kada je to moguće, koriste prevodi stranih reči i izraza, u ovom slučaju će napraviti izuzetak. Naime, jedini termin koji bar približno odgovara značenju izraza "case manager" je "rukovodilac slučaja". Međutim, obim posla koji obavlja case manager je znatno širi: naime, oni ne samo da vode slučajeve i pomažu žrtvama, nego i edukuju javnost o problemima porodičnog nasilja, pomažu policajcima u obavljanju njihove dužnosti, upućuju na druge službe i tome slično. Iz tog razloga sam odlučila da u daljem tekstu upotrebjavam engleski termin: case manager.

8 City of New York, Mayor's Office (2001) Domestic Violence Fact Sheet.

9 Isto.

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

stanica i 11 policijskih okruga širom grada. DVPP koristi timski pristup u kom case manageri i policajci specijalizovani za porodično nasilje kombinuju usluge koje pružaju, dakle emocionalnu, finansijsku i drugu potrebnu pomoć žrtvama, kao i kriminalističku službu, a sve u cilju borbe protiv porodičnog nasilja. Nakon što se, kroz policijske izveštaje ili kada se dogodi da klijentkinja sama dođe u policijsku stanicu, identifikuju klijentkinje i klijenti, tim reaguje sa pismima koja se šalju na adrese a koja sadrže opis usluga koje se žrtvama nude od strane policajaca i case managera, telefonskim pozivima u cilju procene trenutne situacije i pružanja eventualno potrebne pomoći, kao i upućivanjem policajaca i case managera u kućne posete. Case manageri osim toga pružaju i sledeće usluge žrtvama porodičnog nasilja:

- Premeštanje na sigurnu lokaciju;
- Kreiranje plana za slučaj nužde (tzv. "safety planning");
- Besplatna zamena brava na vratima kako bi se povećala bezbednost;
- Upućivanje na individualno savetovanje ili grupe podrške;
- Upućivanje na savetovanje za članove porodice koji su pogodeni nasiljem;
- Zauzimanje za prava žrtve u policiji i sudovima kao i drugim agencijama kako bi ostvarile prava koja im pripadaju kao što su smeštaj i socijalna pomoć;
- Pribavljanje kopije zaštitne mere.¹⁰

Odskora, najverovatnije zbog velikog broja slučajeva porodičnog nasilja, primećuje se pomeranje pažnje case managera i svih raspoloživih resursa na slučajeve sa

većim stepenom rizika (tako zvani "High propensity" slučajevi).

Obavezan pritvor – za i protiv

Obavezan pritvor je još uvek izuzetno kontraverzna tema iz više razloga. Jedan je zbog sumnje da će se ovim zakonskim rešenjem oduzeti diskreciono ovlašćenje koje u slučajevima porodičnog nasilja ima policija ali i zbog primene ovog zakona u praksi. Sa druge strane, postoje i brojna mišljenja da obavezan pritvor ne oduzima policijsku diskreciju u slučajevima porodičnog nasilja.¹¹ Zvaničnici u policiji tvrde da se ovom normom zaista eliminiše njihova kontrola u ovim slučajevima kao i da je zakonsko rešenje o obaveznom pritvoru suviše rigidno, naročito u slučajevima u kojima je činjenično stanje sporno. Sa druge strane, postoje i mišljenja da zakon kojim se predviđa obavezan pritvor ne sprečava policijace da donose odluke u skladu sa svojim mišljenjem. Policajac koji odgovara na poziv mora da doneće odluku da li postoji osnovana sumnja da je počinjeno krivično delo ili prekršaj. Jedina diskrecija koja se ovim zakonom ukida, smatraju pristalice ovog mišljenja, je u odluci da li uhapsiti nasilnika ili ne ako postoji osnovana sumnja da je krivično delo ili prekršaj koji je u vezi sa porodičnim nasiljem počinjen.¹² Takođe, postoji i briga da će doći do zloupotreba obaveznog pritvora u slučajevima kada do nasilja nije došlo. Ovaj strah je, smatraju pristalice obaveznog pritvora, neopravдан, zato što i pored postojanja normi kojima se predviđa obavezan pritvor, mora da postoji osnovana sumnja da je počinjeno krivično delo pre no što policija uhapsi počinio.

Sledeće pitanje koje je predmet rasprave je da li obavezan pritvor zaista pomaže žrtvi ili ne. Aktivisti i aktivistkinje koje zastupaju žrtve i lobiraju za prava zlostavljanih žena baziraju svoju podršku obaveznom pritvoru na činjenici da ono zastrašuje nasilnike čime se ispunjava funkcija generalne i specijalne prevencije, kao i na činjenici da obavezan pritvor osnažuje žene u verovanju da se ovakva politika može dostići. Pobornici obaveznog pritvora takođe tvrde da ono simbolizuje podršku države zlostavljanim ženama. Ipak, za ne tako mali broj žena, država nije izvor podrške i utehe nego nepoverenja ili gneva. Tu je i strah da će policijski rasizam i klasizam uticati na sprovodenje ove politike i načiniti žrtve skeptičnim kada su u pitanju isповesti i prijave, posebno kada se radi o ženama afro-američkog i hispano porekla, kao i ženama iz nižih društvenih slojeva.

11 Wanless, M. (1996) "Mandatory Arrest: A Step Toward Eradicating Domestic Violence, But Is It Enough?", University of Illinois Law Review, str. 5.

12 Isto, str. 6.

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

Značajan broj argumenata se bazira na pretpostavci da će obavezan pritvor imati negativne posledice u odnosu na te žene, koje su u svojim argumentima uglavnom previdele pristalice ovog zakonskog rešenja.¹³

Istraživanja i analiza Zakona o obaveznom pritvoru

Kriminološke studije sugeriraju da svi pozitivni efekti koji donosi obavezan pritvor mogu varirati i da ne predstavljaju univerzalnu vrednost u svim društвима i u svim društvenim slojevima. Da bi se testirala vrednost rezultata studije obavljene u Mineapolisu 1984. godine, čiji su zaključci bili da su hapšenje i obavezan pritvor najeffikasniji policijski odgovor na porodično nasilje, a i da bi se empirijski testirala tvrdnja da pritvor sprečava dalje nasilje u većoj meri nego ostale manje radikalne alternative, Nacionalni Institut za pravdu je 1990. godine finansirao ponavljanje studije u šest gradova – Atlanta, država Džordžija, Šarlot, Severna Karolina, Kolorado Springs, Kolorado, Omaha, Nebraska, Milvoki, Viskonsin, i Majami, Florida. U prvoj od šest studija, tzv. Mineapolis Eksperimentu, istraživači su došli do zaključka da se nasilje u porodici kod nasilnika koji su bili uhapšeni, a prema istim žrtvama, smanjuje za više od pola u šestomesečnom follow-up periodu. Nakon što su ostalih pet eksperimenata-replikacija kompletirani, istraživači su zaključili da su u tri studije prestupnici koji su bili uhapšeni imali veći stepen recidiva a da je u tri ostale studije otkriveno statistički značajno ali skromno smanjenje kod nasilnika koji su bili uhapšeni.¹⁴ Ključni rezultati ovih studija su sledeći:

- Hapšenje nasilnika i njihovo pritvaranje je konzistentno u relaciji sa smanjenjem kasnije agresije prema njihovim partnerkama, iako sva poređenja nisu dosegla nivo statističkog značaja;
- Bez obzira na statistički značaj, korelacija između pritvora i recidivizma (na primer, zastrašujući efekat hapšenja na nasilnika) je skromna, naročito ako se uporedi sa veličinom odnosa koji postoji između recidivizma i ostalih mera koje se primenjuju kao što su na primer nasilnikov kriminalni dosije i starost;
- Korist od hapšenja odnosno pritvaranja u smislu smanjivanja buduće agresije nasilnika je bila ujednačena u svih pet studija;
- Bez obzira na tip intervencije, većina nasilnika nije imala dalji kriminalni dosije protiv svojih prvobitnih žrtava u šestomesečnom follow-up

13 Fedders, B. (2001) "Mandatory Arrest for Domestic Violence: A Universal Solution?", Web Conference on Reparations and Black Health.

14 National Institute of Justice (2001) The Effects of Arrest on Intimate Partner Violence: New Evidence From the Spouse Assault Replication Program. www.ojp.usdoj.gov/nij

periodu.

- Studija nije utvrdila vezu između hapšenja nasilnika i povećanog rizika od kasnije agresije prema ženama.¹⁵

Ova studija obezbeđuje sistematične dokaze kojima se podupiru argumenti da hapšenje muškaraca nasilnika može, nezavisno od drugih sankcija koje im mogu biti izrečene od strane krivičnog pravosuđa, smanjiti eventualno kasnije nasilje prema njihovim intimnim partnerkama. Veličina i statistički značaj pritvora varira u zavisnosti od činjenice da li se kasnija agresija meri preko intervjua sa žrtvama ili preko policijskih izveštaja; čak i kada se analiziraju samo policijski izveštaji, pritvor je doveden u vezu sa manjim brojem incidenta prema intimnom partneru u kasnjem periodu. Prema tome, ovo istraživanje ne daje empirijsku podlogu za tvrdnju da pritvor može povećati rizik kasnijeg nasilja prema ženama. Ipak, manji broj nasilnika nastavio je sa nasiljem prema svojim intimnim partnerkama, bez obzira na to koja je intervencija primenjena. Dalje, podaci takođe pokazuju da je određeni broj nasilnika prestao sa svojim agresivnim ponašanjem i bez pritvora odnosno hapšenja. Ovo sugerire da je politika obaveznog pritvora za sve nasilnike možda nepotrebna u svakom pojedinačnom slučaju. Ona, smatra se, odvlači mnogo društvenih resursa, što ne bi bio slučaj ako bi se identifikovali i uhapsili samo "najgori" prestupnici, odnosno oni gde je žrtva u najvećoj opasnosti.¹⁶ Ove studije takođe snažno sugeriraju da, iako samo pritvaranje može zaustaviti dalje nasilje kod određenog broja nasilnika, u slučajevima kada je nasilnik nezaposlen, nakon hapšenja on postaje još više nasilan.

Ipak, kriminolog Lorens Šerman, autor mineapoliske studije, tvrdi da je ova studija bila bazirana na premalom uzorku nasilnika da bi se došlo do korisnih i validnih informacija. On takođe sugerire da bi policija trebala da "kroji" svoju reakciju na porodično nasilje prema karakteristikama svakog pojedinog kraja odnosno grada u SAD kako bi bila efikasnija u borbi protiv porodičnog nasilja i smatra takvu reakciju adekvatnijom nego obavezan pritvor. Premda on smatra da je obavezan pritvor ispravna politika u krajevima gde je većina nasilnika nezaposlena, on veruje da hapšenje nezaposlenih nasilnika može staviti siromašnu žrtvu, koja je istovremeno vrlo često i pripadnica manjinskih grupa, u veću opasnost. Ovakav selektivni pristup bi, ipak, predstavljaо kršenje prava iz sudskog postupka i Klauzule o jednakoj

15 Isto.

16 National Institute of Justice (2001) The Effects of Arrest on Intimate Partner Violence: New Evidence From the Spouse Assault Replication Program. www.ojp.usdoj.gov/nij

zaštiti iz četrnaestog amandmana Ustava SAD.

Neke policijske statistike podržavaju tvrdnju da politika obaveznog pritvora sprečava dalje nasilje u porodici. U oktobru 1986-te godine policija grada Hartforda zabeležila je pad od 28% u broju poziva za pomoć u situacijama porodičnog nasilja. Međutim, ovakve statistike ne predstavljaju konačan i ubedljiv dokaz da je politika obaveznog pritvora ta koja dovodi do efekta smanjenja broja slučajeva porodičnog nasilja. Umesto toga, one mogu da predstavljaju indikator da se zlostavljanje žene više kolebaju da prijave incident policiji.

Budući recidivizam je izuzetno važno pitanje. Dok neka od istraživanja sugerisu da je obavezan pritvor i krivično gonjenje nasilnika faktor smanjenja daljeg nasilja, većina istraživača crta mnogo složeniju sliku. Najpre, neki nasilnici su više skloni da zaustave svoje nasilno ponašanje ako budu izloženi formalnoj sankciji, dok na ostale takva sankcija ne utiče. U ovoj interakciji između krivične sankcije i ličnih i socioloških karakteristika nasilnika, radije nego u prirodi reakcije krivičnog pravosuda per se, nalazi se faktor koji determiniše rizik od recidivizma. Drugo, jedna od varijabli koja se previда u određivanju mogućeg recidivizma je i pomoć i lobiiranje za žrtve porodičnog nasilja kroz postojeće resurse i servise. Najzad, zbog ograničenosti istraživanja, mi ne možemo sa sigurnošću da znamo u kojoj meri dobijeni rezultati reprezentuju siromašne, obojene žene i imigrantkinje.¹⁷

Prema drugom istraživanju, sprovedenom od strane istraživačkog tima Urban Justice Centra, a koje je zasnovano na analizi poziva koje je na svojoj SOS liniji zabeležio Urban Justice Centar u Njujorku, najvažniji problemi u ovoj oblasti su:

1. Izostanak hapšenja u slučajevima porodičnog nasilja;
2. Hapšenje žrtve;
3. Nedostatak znanja od strane policije;
4. Žene koje ne žele da policija uhapsi nasilnika;
5. Obostrano ili tzv. dvostruko hapšenje;
6. Hapšenje iz osvete.¹⁸

Studija predstavlja analizu 103 poziva žena koje su tražile pomoć od policije ili sudova i nalazi da je od ovog broja: u 24 slučaja hapšenje u potpunosti izostalo, 17 slučajeva je bilo dvostruko hapšenje, 21 hapšenje iz osvete i u 24 slučaja bilo je premalo informacija da bi se došlo do zaključka a u 5 slučajeva usledilo je hapšenje koje nije bilo željeno od strane žrtve. Neuspeh policije u

hapšenju kada je pritvor obavezan čini gotovo četvrtinu svih poziva upućenih SOS-liniji i nastavlja da bude veliki problem u gradu Njujorku. U mnogim ovakvim slučajevima kada je hapšenje izostalo nasilnik nije bio prisutan kada je policija stigla na mesto događaja. U drugim slučajevima žrtva je u pozivu policiji prezentovala činjenice na taj način da su one konstituisale prekršaj (koji su obuhvaćeni normom o obaveznom pritvoru) ali je policija, po dolasku na lice mesta, događaj tretirala kao lakši prekršaj za koji nije predviđeno obavezno pritvaranje. Hapšenje žrtve je takođe veliki problem. Slučajevi u kojima se uhapsi i privede žrtva porodičnog nasilja mogu biti dvojaki: dvostruko hapšenje ("dual arrest"), kada su i nasilnik i žrtva uhapšeni, i hapšenje iz odmazde ("retaliatory arrest"), kada je samo žrtva nasilja subjekt hapšenja kao rezultat lažne izjave podnute od strane nasilnika. Pravna analiza dvostrukog i hapšenja iz odmazde pokazuje da je procena o prvenstvenom fizičkom napadaču, koja se zahteva po zakonu o krivičnom postupku u državi Njujork, potencijalni moći alat za evaluaciju prijava u kojima se registruje porodično nasilje. U slučajevima dvostrukog hapšenja, pravilna primena ove norme koja zahteva da se odredi ko je primarni fizički napadač sprecila bi skoro 60% ovakvih hapšenja. Takođe, analiza hapšenja iz odmazde pokazuje da bi primena ove norme sprecila 57% hapšenja žrtava u situacijama porodičnog nasilja.¹⁹

U istom istraživanju, istraživači su pratili nasilnike narednih jedanaest meseci kako bi identifikovali i registrovali slučajeve recidivizma. Ukupan broj povratnika u posmatranom periodu kretao se između 28,0% i 41,1%. Faktor koji je predstavljao najsnažniju vezu između ukupnog recidivizma je postojanje intimnog seksualnog odnosa. Studija je takođe pokazala da su mnogi nasilnici imali jedno ili više ranijih hapšenja zbog porodičnog nasilja ali i zbog drugih prekršaja odnosno krivičnih dela.

Dalje, studija je pokazala da je verovatnoća da će nasilnik biti uhapšen zbog prijave u kojoj je navedeno porodično nasilje u direktnoj sprezi sa njegovim prisustvom na licu mesta kada policija dođe na lice mesta. Hapšenje se gotovo uvek dogodi kada je nasilnik prisutan. Međutim, ako to nije slučaj, verovatnoća da će do hapšenja doći pada na manje od 60%.²⁰

Takođe, studija sprovedena od istraživačkog tima koga je vodila Haviland pokazuje da se žene koje prežive porodično nasilje u gradu Njujorku suočavaju sa značajnim problemima kao i sa nekim koristima od implementacije obaveznog pritvora. Podaci otkrivaju da žrtve dvostrukog hapšenja uglavnom pripadaju slo-

¹⁷ Coker, D. (2001) "Crime Control And Feminist Law Reform In Domestic Violence Law", A Critical Review, str. 5.

¹⁸ Haviland M., Frye, V., Rajah, V., Thurkral, J., Trinity, M. (2001) The Family Protection and Domestic Violence Intervention Act of 1995: Examining the Effects of Mandatory Arrest in New York City, New York: Urban Justice.

¹⁹ Isto, str. 5.

²⁰ Haviland M., Frye, V., Rajah, V., Thurkral, J., Trinity, M. (2001) The Family Protection and Domestic Violence Intervention Act of 1995: Examining the Effects of Mandatory Arrest in New York City, New York: Urban Justice, str. 11-13.

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

jevima sa većim primanjima i ređe primaju socijalnu pomoć nego ostali koji se javljaju na SOS telefon. Žrtve hapšenja zbog odmazde su uglavnom azijatskog porekla ili pripadnice drugih manjina, imaju istoriju seksualnog nasilja od strane počinioca i veća je verovatnoća da su dugo vremena uznemiravane od strane svojih nasilnika. Žene koje su pozvalе SOS telefon iz razloga što do hapšenja nije došlo su uglavnom na socijalnoj pomoći i retko bele puti. Sa druge strane, žene koje su zvale zbog toga što je do hapšenja došlo ali ono nije bilo željeno uglavnom su imale raniju istoriju nasilja sa počiniocima, često je bilo upotrebljeno i oružje i nasilnici su uglavnom ranije imali psihijatrijskih problema.²¹

Još jedno istraživanje sprovedeno u državi Njujork pokazuje da je veliki broj osumnjičenih za porodično nasilje imao raniju istoriju nasilja kao i prekršaje koji nisu u vezi sa porodičnim nasiljem u svojim nezapečećenim kriminalnim istorijama. Ovo je izuzetno važno zbog razbijanja mita koji postoji, da su nasilnici uglavnom normalni građani koji poštuju zakon ali koji su samo "trenutno izgubili kontrolu".²² Neki oblici fizičkog nasilja pojavili su se u 60 do 70% slučajeva, sa preko 1/4 žrtava koje su prijavile povredu u nekom stepenu. Oružje je relativno retko korišćeno. Nekoliko žrtava (11% ili manje) je imalo izrečenu zaštitnu meru u vreme kada se dogodio incident. Otrilike polovina osumnjičenih za porodično nasilje bili su prisutni u vreme kada je policija kontaktirana.²³ Iako je najveći broj incidenata uključivao fizički napad i veoma često i povredu, svega nekoliko incidenata je zadovoljilo kriterijume za obavezan pritvor (svega nekoliko incidenata je bilo klasifikovano kao krivična dela ili su bili kršenja zaštitne mere i veliki broj stranaka su bili intimni partneri ali nisu bili u braku). Veliki broj incidenata koji su uključivali udaranje pesnicom i šutiranje a rezultovali manjim povredama (kao što su modrice i kontuzije) kasnije su bili klasifikovani kao laki prekršaji ili uznemiravanje a koji ne vode obaveznom pritvaranju nasilnika. Ipak, postoje varijacije između pojedinih policijskih odeljenja koje nisu ni malo zanemarljive. Ove varijacije sugeriraju da policijski koriste različite kriterijume kada procenjuju da li je jedan incident teži prekršaj ili ne.²⁴ Zatim, ovom studijom se tvrdi da obavezan pritvor u

21 Isto, str. 66.

22 Division of Criminal Justice Services and Office for the Prevention of Domestic Violence (2001) "Family Protection and Domestic Violence Intervention Act of 1994: Evaluation of the Mandatory Arrest Provisions", New York, str. 2.

23 Isto, str. 2.

24 Isto, str. 3.

velikoj meri zavisi od toga da li je osumnjičeni prisutan na licu mesta kada policija dođe ili ne. Hapšenje gotovo uvek usledi kada se incident kvalifikuje kao striktni slučaj obaveznog pritvora i kada se osumnjičeni zatekne na licu mesta. Ali u većini tzv. "striktnih" slučajeva kada je pritvor obavezan osumnjičeni nije prisutan. U tim situacijama verovatnoća da će do hapšenja doći značajno opada, ispod 60% u sedam od osam gradova obuhvaćenih ovom studijom. Isti fenomen se javlja i kod tzv. "kvazi" slučajeva obaveznog hapšenja (kada se mišljenje odsnosno želje žrtve uzimaju u obzir prilikom odlučivanja da li će se nasilnik uhapsiti ili ne). Kada je osumnjičeni prisutan na licu mesta i kada se incident kvalifikuje kao kvazi-obavezno hapšenje, pritvor će uslediti u između 52 i 99% slučajeva. Kada je, pak, on odsutan a slučaj se kvalifikuje kao kvazi-obavezno hapšenje, procenat varira od 30 do 73%. Stoga, u većini jurisdikcija koje je obuhvatilo ovo istraživanje, osumnjičeni koji je otisao sa lica mesta pre no što je policija došla često izbegne obavezan pritvor. Ovo istraživanje pokazuje da ni jedno od posmatranih odeljenja nije bilo struktuirano da aktivno progoni osumnjičenog koji je napustio lice mesta. Neka od njih su selektivno progona samu najopasniju nasilniku.²⁵

Istraživanje sprovedeno u

dve policijske stanice u Njujorku:

predmet, cilj, metod i

uzorak istraživanja

Predmet istraživanja koje sam sprovela u dve policijske stanice u Njujorku je primena zakonske odredbe o obaveznom pritvoru u dve policijske stanice u Njujorku. Cilj istraživanja bio je da se dođe do saznanja o tome u koliko se nasilnika uhapsi i privede kada je pritvor obavezan, u kom odnosu su uhapšeni nasilnici i njihove žrtve, koja je njihova rasna i polna struktura nasilnika, u koliko slučajeva se uhapse i žrtva i nasilnik kao i koliko je situacija u kojima je uhapšena samo žrtva nasilja. Prikupljanje podataka je izvršeno direktnim uvidom u izveštaje o incidentima porodičnog nasilja, tzv. Domestic Incident Report (DIR), kao i uvidom u bazu podataka njujorške policije. Kroz ove izveštaje bilo je moguće videti koliko ima slučajeva gde je hapšenje bilo obavezno a nije bilo sprovedeno kao i koliko je slučajeva gde je došlo do hapšenja iz odmazde ili su i nasilnik i žrtva bili uhapšeni. Poseban akcent je bio na

25 Isto, str. 4.

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

razlozima zašto nasilnik nije uhapšen kao i zašto je sa njim uhapšena i žrtva.

Očigledno je da ovakvo istraživanje ne može biti valjano obavljeno bez potpunog pristupa u baze podataka njujorške policije. Iz objektivnih razloga, tokom tromesečnog boravka u policiji, nisam bila u mogućnosti da ostvarim uvid u bazu podataka detektivskih jedinica. Takođe, kvantitativna i kvalitativna analiza zahteva više resursa (ljudskih i drugih) kao i saradnju policajaca, oficira i detektiva. Zbog svega navedenog i osetljivosti teme, istraživanje na malom uzorku činilo se kao jedino rešenje. Uzorak je definisan na 70 slučajno odabranih incidenta porodičnog nasilja u periodu januar – april 2002. godine u dve policijske stanice u gradu Njujorku, 49-e policijske stanice u Bronksu i 75-e u Brukljinu.

Rezultati istraživanja

Počećemo sa analizom podataka koji su mi bili na raspolaganju u 49-oj i 75-oj stanicama. Analizirala sam ukupno 71 slučaj.

Nasilnik

Prema podacima do kojih sam došla, većina nasilnika su bili supruzi ili vanbračni partneri (68%). Supruge, devojke i bivše devojke se pojavljuju u četiri slučaja (5,55%).

Tabela 1. Nasilnik

Nasilnik	
Dečko / bivši dečko	13
Devojka / bivša devojka	2
Suprug	24
Supruga	2
Vanbračni partner	25
Ostalo	6
Ukupno:	72

Prekršaj

Počinjeni prekršaji uglavnom su pripadali kategoriji misdemeanor prekršaja i kršenja zaštitne mere (70,6%). Broj počinjenih prekršaja je znatno veći nego broj analiziranih slučajeva. To je stoga što je u velikom broju slučajeva nasilnik imao raniju istoriju porodičnog naislja. NYPD ima posebne registre za svaku žrtvu, sa kompletном istorijom porodičnog nasilja. Ovi prethodni incidenti su uključeni u studiju ali nisu analizirani. Analizirani su samo slučajevi u periodu januar – mart 2002. godine.

Tabela 2. Počinjeno delo

Delo	
Krivično delo	21
Prekršaj iz grupe misdemeanor	47
Prekršaj zaštitne mere	30
Prekršaj iz grupe violation	11
Ukupno:	109

Pritvor

Hapšenje i pritvor su sprovedeni u 36 od 71 analiziranog slučaja (50,7%). Ovo je veoma visok procenat koji pokazuje da policijci u ove dve policijske stanice sprovode politiku obavezognog pritvora u slučajevima porodičnog nasilja. U slučajevima kada je izvršeno krivično delo, koja se takođe zovu "striktni" slučajevi za obavezan pritvor, od 21 počinjenog dela 12 nasilnika je bilo uhapšeno (57,1%).

Kada je bio počinjen prekršaj iz grupe težih prekršaja ("misdemeanor") – ukupno 47, u 15 slučajeva nasilnik je bio uhapšen (31,9%). Kršenja zaštitne mere je bilo u 30 slučajeva, od čega je 6 nasilnika bilo uhapšeno (20%). U jedanaest slučajeva iz kategorije lakših prekršaje

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

(“violations”), tri nasilnika su bila uhapšena (27,2). Ovi podaci predstavljaju malo iznenadenje zbog toga što prekršaji iz grupe violations ne predstavljaju tzv. “striktne” slučajeve za obavezan pritvor, i u tim situacijama policijac ima diskreciono ovlašćenje da odluci da li će uhapsiti nasilnika ili ne. Zbog toga je procenat uhapšenih nasilnika u ovoj grupi dela prilično visok. Sa druge strane, kršenje zaštitne mere predstavlja tzv. “striktne” slučajeve kada je pritvor obavezan, a procenat uhapšenih i pritvorenih nasilnika je relativno nizak.

Tabela 3. hapšenje i pritvor

Nasilnik uhapšeni i pritvoreni	Delo	
	Krivično delo	12
	Misdemeanor	15
	Kršenje zaštitne mere	6
	Violation	3
<u>Ukupno:</u>		36

Bilo je od posebne važnosti utvrditi koliko je hapšenja sprovedeno od strane policijske jedinice za porodično nasilje u ove dve policijske stanice, jer mnogi stručnjaci ističu da politika obaveznog pritvora varira od mesta do mesta i od grada do grada. Ali, kao što sam imala priliku da utvrdim u ove dve policijske stanice u Njujorku, ona varira i u istom gradu, i to u velikom obimu.

Tabela 4. Broj hapšenja od strane jedinice za porodično nasilje u 49-oj i 75-oj policijskoj stanici u periodu januar – mart 2002

	49 Policijska stanica	75 policijska stanica	ukupno:
Broj analiziranih slučajeva	44	27	71
Broj hapšenja	17	19	36

Dakle, kao što možemo videti u tabeli br. 4., jedinica za porodično nasilje u 75-oj policijskoj stanici u Bruklinu sprovele je 19 hapšenja od 27 analiziranih slučajeva (70,4%). Sa druge strane, jedinica za porodično nasilje u 49-oj policijskoj stanici u Bronksu beleži 17 hapšenja i pritvaranja od 44 analizirana slučaja (38,6%). Ova velika razlika u procentu može se objasniti sledećim argumentima:

- 75-ta policijska stanica je, kao što sam imala prilike da saznam i da se lično uverim, jedna od najzaposlenijih policijskih stanica u Njujorku. Stanica beleži oko 600 – 800 izveštaja o porodičnom nasilju mesečno. Taj veliki broj može da smanji policijsku “toleranciju” na porodično nasilje i same nasilnike i da dovede do toga da se nasilnici, kao što mi je i rekao jedan od policijaca, “najpre hapse a onda pitaju šta se dogodilo”. Takođe, situacija u tom kraju je vrlo komplikovana. Taj deo Bruklina zove se Istočni Njujork (East New York) i nažalost, poznat je po visokoj stopi kriminaliteta a naročito nasilnog kriminaliteta (ubistava, silovanja i slično). Stoga policijci možda moraju da budu “oštrij” i u borbi protiv porodičnog nasilja. Takođe, ugled i status koji jedinica za porodično nasilje uživa unutar stanice je na samom dnu skale važnosti. Da bi dokazali značaj posla koji obavljaju i svoju ličnu vrednost, policijci iz jedinice za porodično nasilje u ovoj stanici možda koriste hapšenje češće nego ostali policijaci u Njujorku;
- 49-ta policijska stanica u Bronksu nije toliko prebukirana kao 75-ta stanica u Bruklinu ali beleži značajan broj slučajeva porodičnog nasilja svakog meseca. Zajednica nije toliko nasilna kao što je to slučaj sa Istočnim Njujorkom i policijci uživaju veću reputaciju među građanima. Bilo je zanimljivo čuti od samih policijaca koji rade u stanici, pošto sam im predočila svoje istraživanje i rezultate do kojih sam došla, da oni sebe, svoju stanicu i zajednicu doživljavaju kao “priateljsku kuću” za nasilnike.

Dvostruko i hapšenje iz odmazde

U istraživanju nisam došla do zaključka da je dvostruko i hapšenje iz odmazde značajan problem u ove dve policijske stanice. Samo jedan od analiziranih 71 slučajeva predstavlja čist slučaj dvostrukog hapšenja, u kome je žrtva tvrdila da je postupila u nužnoj odbrani a samo jedan slučaj je bio jasan slučaj hapšenja iz odmazde, gde je opet žrtva tvrdila da je delovala u nužnoj odbrani. Ipak, u razgovoru sa case managerima i policijcima sam saznala da je, naročito kada je slučaj sa dvostrukim hapšenjem, to ne tako retka pojавa u 49-oj policijskoj stanici u Bronksu.

Razlog za izostanak hapšenja

Razlog zbog koga je izostalo hapšenje je uglavnom bilo nasilnikovo odustvo sa lica mesta kada je policija stigla (88,6%). Sa druge strane, u četiri slučaja kada su policaci tvrdili da "nikakav prekršaj nije počinjen" pa je stoga izostalo hapšenje pronašla sam da je nasilje bilo intenzivno (a u dva slučaja čak vrlo intenzivno, napad nožem, modrice i slično). Stoga su ovi događaji, iako svrstani u lakše prekršaje iz grupe violation za koje ne važi odredba o obaveznom pritvoru, mogli i trebali biti definisani kao teži prekršaji. Dakle, kao što sam imala priliku da se lično uverim, i unutar jedne policijske stanice postoje različiti kriterijumi za kvalifikaciju dela porodičnog nasilja od strane policijaca koji primenjuju zakon. Stoga ne mogu da se složim sa premisom da je policija izgubila svoja diskreciona ovlašćenja u slučajevima porodičnog nasilja gde je hapšenje obavezno.

Tabela 5. Razlog za izostanak hapšenja

Razlog za izostanak hapšenja	
Nasilnik odsutan sa lica mesta	31
Nije počinjen nikakav prekršaj	4
Ukupno:	35

Podaci iz detektivske jedinice

Analizirala sam i slučajeve koji su bili registrovani u detektivskoj jedinici u 49-oj policijskoj stanici u Bronksu.

Tabela 6. Broj hapšenja u slučajevima porodičnog nasilja od strane detektivske jedinice 49-te policijske stanice u periodu januar - mart 2002

Pol	Rasa	Optužba	Felony/ Misdemeanor
Ž	Crna	Napad drugog stepena	F
Ž	Crna	Napad trećeg stepena	M
M	Crni	Kršenje	
M	Crni	zaštitne mere	M
M	Crni	Nezakonito	
M	Crni	lišenje slobode	M
M	Hispano	Krađa trećeg stepena	
M	Hispano	Kršenje	
M	Crni	zaštitne mere	M

Pol	Rasa	Optužba	Felony/ Misdemeanor
Ž	Azijatkinja	Kršenje zaštитne mere	M
M	Hispano	Napad trećeg stepena	M
M	Crni	Napad trećeg stepena	M
M	Crni	Uznemiravanje sa upotrebom oružja	M
M	Hispano	Kršenje zaštитne mere	M
Ž	Bela	Kršenje zaštитne mere	F
M	Hispano	Krađa trećeg stepena	F
M	Crni	Napad	M
M	Crni	Kršenje	
M	Beli	zaštитne mere	M
M	Crni	Napad	M
M	Crni	trećeg stepena	M
M	Hispano	Napad	
M	Hispano	drugog stepena	F
M	Crni	Pokušaj napada	F
M	Hispano	Kršenje	
M	Hispano	zaštитne mere	M
M	Hispano	Napad	
M	Hispano	drugog stepena	F
Ž	Hispano	Napad	
M	Hispano	trećeg stepena	M
M	Hispano	Pretnja	M
M	Hispano	Napad	
M	Hispano	rugog stepena	F

Ukupno: 24 hapšenja u periodu 01/01/02 – 03/20/02 od 39 slučajeva u jedinici (61,5%).

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

Kao što možemo primetiti, detektivi u 49-oj policijskoj stanici su pratili slučajeve u kojima nasilnici nisu bili na licu mesta da bi ih kasnije uhapsili i pritvorili, kada je obavezan pritvor bio predviđen, u prosečnom vremenu od dve do tri nedelje. Dakle, premla da je odsustvo nasilnika sa lica mesta odlučujuća činjenica za značajno smanjenje verovatnoće da će on/ona biti uhapšeni možda i jeste istinita u drugim policijskim stanicama ali ne i u 49-oj policijskoj stanici u Bronksu. U razgovoru sa detektivima koji rade u jedinici za porodično nasilje saznala sam da oni snažno podržavaju politiku hapšenja u slučajevima porodičnog nasilja. Ova politika može biti opasna u smislu da će i žrtve vrlo često biti uhapšene, ali takođe reflekтуje stav i uverenje da je porodično nasilje zločin kao i svaki drugi i da tako treba da bude tretiran. Ipak, ukupan broj slučajeva zabeleženih u ovoj jedinici u 49-oj policijskoj stanici mi je ostao nedostupan.

Rasni profili uhapšenih nasilnika dolazi do izražaja u podacima o broju nasilnika afričko-američkog i hispano porekla (21 ili 87,5%). Od ukupno 24 uhapšena nasilnika 5 su bile žene (20,8%). Ovaj broj je mnogo veći od broja uhapšenih osoba ženskog pola od strane policajaca iz jedinice za porodično nasilje unutar iste policijske stanice. Iz razloga što sam bila u nemogućnosti ostvarim potpuni uvid u ove slučajeve, ostalo mi je nepoznato u koliko slučajeva je postojalo dvostruko, a u koliko hapšenje iz odmazde.

Završna razmatranja

Ako želimo da evaluiramo implementaciju norme o obaveznom pritvoru u državi Njujork i gradu Njujorku, mislim da nema boljeg načina nego krenuti od izjave bivšeg Vrhovnog tužioca države Njujork, Dennis C. Vacco-a. On tvrdi da je Zakon o zaštiti porodice i intervenciji u situacijama porodičnog nasilja (“The Family Protection and Domestic Violence Intervention Act”) iz 1994 “zakon koji je bio kamen-temeljac u pokušaju da se ostvari dale-kosežna i potpuna zaštita žrtava porodičnog nasilja u državi Njujork”. Vacco je takođe izjavio da je “donošenje ovog zakona ne samo obezbedilo potpunu pravnu zaštitu za žrtve, nego i poslalo snažnu poruku da je porodično nasilje zločin i da neće biti tretirano nikako drugačije nego istovetno kao i ostala dela nasilnog kriminaliteta”.²⁶

Kada sam otpočela sa ovim istraživanjem, osnovni cilj nije bio da se dođe do preciznog utvrđivanja stanja nego da moji zaključci pomognu rukovodicima ovog projekta u Safe Horizonu kao i case managerima unutar policijskih stanic da bolje sagledaju probleme sa

kojima se suočavaju i u kojoj meri se sprovodi zakon o obaveznom pritvoru u njihovim policijskim stanicama. Na osnovu toga, oni bi kasnije, u neformalnoj komunikaciji sa policajcima i detektivima, mogli da predlože neka od rešenja za prepozнате probleme i da im pomognu u prevazilaženju postojećih prepreka i predrasuda.

Jedan od najčešćih argumenata kojim se podržava obavezan pritvor je da se njime “šalje poruka” da se porodično nasilje neće tolerisati. Drugi veoma čest argument je da se snažnom politikom kriminalizacije porodičnog nasilja šalje poruka o važnosti porodičnog nasilja kao javnog, sveopštег, a ne kao privatnog, individualnog problema. Na osnovu mog iskustva u ove dve policijske stанице mogu da kažem da ova argumenta zaista stoje. Poruka koja se obaveznim pritvorom šalje nije upućena samo nasilniku nego i čitavoj zajednici i nema samo specijalno-preventivnu nego i generalno-preventivnu ulogu.

Zagovornici obaveznog pritvora tvrde da obavezan pritvor razjašnjava ulogu policije u slučajevima porodičnog nasilja i pomaže da se svakoj žrtvi pristupi na jedinstven i adekvatan način unutar sistema krivičnog pravosuđa. Bez obaveznog pritvora bi, sa druge strane, pomoći koja se pruža žrtvama nasilja u potpunosti zavisila od “dobre volje” i ličnih stavova policajaca koji odgovaraju na poziv. Smatram da je i ova premla zasnovana na realnosti. Moje iskustvo u ove dve policijske stанице pokazuje da bi, u slučaju da obaveznog pritvora nema, varijacije u reagovanju policije na slučajevne nasilja bile mnogo veće. Ovde se ne tvrdi da i u slučaju da obaveznog pritvora nema policajci ne bi hapsili i pritvarali nasilnike nego bi, uopšteno gledano, reagovanje policije u velikoj meri zavisilo od ličnosti i stavova policajca koji odgovara na poziv. A oni, jasno je, imaju najrazličitije stavove po pitanju tretmana porodičnog nasilja.

Takođe, obavezan pritvor skida sa leđa žrtve odluku o tome da li će nasilnik biti uhapšen ili ne. Jedan od advokata za prava zlostavljenih žena slaže se da je ovaj institut pozitivan jer “se teret te odluke ne sme nalaziti na žrtvi, naročito kada je nasilnik prisutan, jer je ona još uvek uplašena.”²⁷ Ova premla varira od slučaja do slučaja. Postoji ne tako mali broj žrtava koje iz najrazličitijih razloga ne žele da nasilnik bude uhapšen. Ali, kako sam kroz razgovore sa žrtvama bila u stanju da primetim, vrlo često su one hapšenje nasilnika primile sa olakšanjem a naročito činjenicu da do toga nije došlo zato što su one tako želete, odnosno zbog toga što to nije bila njihova odluka (“Sada mogu da mu kažem da ne treba da krivi mene zbog toga što je bio uhapšen” je izjava jedne od klijentkinja). Zastupnici obaveznog pritvora veruju da ovakav pristup osnažuje žrtvu i omogućava

26 Izvori o porodičnom nasilju i obaveznom pritvoru, www.webspawner.com/users/sunyarssw600/

27 Wanless, M. op. cit. str. 7.

istovremeno olakšanje za nju tako što uklanja nasilnika iz kuće za određeno vreme²⁸ i štiti žrtvu od dalje neposredne opasnosti. Ovo je, složila bih se, najznačajniji efekat koji pruža obavezan pritvor. U nekoliko slučajeva na kojima sam radila bilo je izuzetno značajno ukloniti nasilnika iz kuće, makar za neko vreme, kako bi žrtva bila u mogućnosti da isplanira svoj sledeći korak i da se konsultuje sa case manegerom i policajcima o tome šta dalje. Sa druge strane, mnogi koji podržavaju obavezan pritvor ističu da je sprečavanje daljeg nasilja isto tako važan cilj. Zbog kratkoće vremena koje sam provela u policijskim stanicama i na ovom programu, bila sam u nemogućnosti da proverim ovu premisu.

Međutim, skepticizam oko obaveznog pritvora i kvaliteta policijske reakcije još uvek postoji. Od tvrdnje da obavezan pritvor smanjuje žrtvino samopoštovanje, do straha da će obavezan pritvor voditi u dalje i sve intenzivnije nasilje, protivnici obaveznog pritvora postavljuju veliki broj razloga zašto obavezan pritvor ne bi trebalo da bude implementiran. Žrtve, tvrde oni, mogu doživeti obavezan pritvor kao autoritarnu odluku van njihove moći. Ovo je zaista i bio slučaj u nekoliko situacija koje sam imala priliku da vidim u policijskoj stanci. Dalje, hapšenje može obeshrabriti žrtvu da, ako se nasilje nastavi, ponovo pozove policiju, naročito ako je ona zbog hapšenja bila ekonomski povređena (na primer ako je njen partner izgubio posao ili nedeljnu zaradu zbog toga što je bio pritvoren, ili ako je pritvor doveo do razvoda i gubljenja dotadašnjeg stila života, ili pak u njenom kasnijem hapšenju, tzv. hapšenju iz odmazde).²⁹ Protivnici obaveznog pritvora smatraju da će obavezno hapšenje dovesti do toga da će zlostavljanje žene izgubiti moć da upravljaju svojom sudbinom. Takođe, postoje argumenti da obavezan pritvor različito utiče na različite rasne grupe.³⁰ Moguće dvostruko hapšenje je još jedan od problema koji se ističu. Međutim, neka od najnovijih istraživanja pokazuju da je procenat hapšenja koja su izvršena na licu mesta i koja uključuju hapšenje obe strane negde između nula i osam procenata. Pregledi koje dobijamo od tužilaca i policije takođe potvrđuju da je ovo relativno retka pojava.³¹ Kao što sam ranije napomenula, od 71 slučaja koje sam analizirala, samo dva su bila dvostruko odnosno hapšenje iz odmazde.

28 Bowman, C. G. (1996) "The Arrest Experiments: A Feminist Critique", *Journal of Criminal Law and Criminology*, str. 201-204.

29 Kieslainen, J. N. (2001) "The Deterrent Effect of Arrest in Domestic Violence: Differentiating Between Victim and Perpetrator Response", *Hastings Women's Law Journal*, str. 3.

30 Some research shows that this is not the case. See Division of Criminal Justice Services and Office for the Prevention of Domestic Violence (2001) "Family Protection and Domestic Violence Intervention Act of 1994: Evaluation of the Mandatory Arrest Provisions", New York, str. 6.

31 Isto, str. 7.

Kao što je bilo istaknuto od strane svih case managera sa kojima sam imala prilike da razgovaram, obavezan pritvor nije adekvatno primenjen od strane njujorške policije. Jedan od mogućih razloga je što policajci izbegavaju da sprovedu hapšenje zbog profesionalnog ponosa. Policajci vide svoj posao kroz legalistička sočiva. Mnogi veruju da je posao policajca da se bori protiv kriminaliteta, a da su konfrontacije u koje spada i porodično nasilje nešto što spada u opis radnog mesta drugih službi, pre svega case managera. U nekim slučajevima policija ne reaguje na adekvatan način zato što doživljava nasilje u kući kao najopasniji deo posla. Dalje, neki od policajaca izbegavaju da reaguju na propisan način zbog predpostavke da kada slučaj dođe do tužioca od optuženja nasilnika neće biti ništa.³² Takođe, moramo da istaknemo da neki od policajaca imaju patrijarhalne predrasude u slučajevima porodičnog nasilja. Mnogi od istraživača se slažu da je ovaj skepticizam zasnovan na realnosti.

Zaštita zlostavljenih žena zahteva da sistem krivičnog pravosuđa reaguje kada je to potrebno. Takođe, zahteva da se omogući ženama da iskoristi sve lične i javne resurse, kao i resurse krivičnog pravosuđa, kako bi zaustavila nasilje. To znači da zlostavljanje žene moraju da zadrže određeni stepen kontrole nad razvojem događaja. Ali ovaj "izbor" nema značenje ako žene nemaju određene materijalne resurse ili ako ne mogu steći neku zaštitu od prisile, kako od strane nasilnika tako i od strane države. Siromašne žene su dvostruko izložene: one trpe prinudu i nasilje od strane nasilnika i javnu, od strane države. Na pitanje kako smanjiti rizik da stalno povećanje državne intervencije u slučajevima porodičnog nasilja poveća i državnu kontrolu nad ženama, odgovor je, smatra se, u povećanju finansijske i materijalne pomoći zlostavljenim ženama, nalaženju alternativa za obavezan pritvor i traženju manje univerzalnih i više lokalno baziranih odgovora za porodično nasilje.³³ Postoje razlike u kratkotrajnim i dugotrajnim efektima koje donosi obavezan pritvor u slučajevima porodičnog nasilja. Onaj prvi, istovremeni, efekat je nesporan – pritvor štiti žrtvu od daljeg nasilja, i ovaj efekat traje najmanje jedan mesec nakon hapšenja.³⁴ Značaj i jačina ovog efekta varira u različitim studijama, ali se istraživači u globalu slažu da je broj žrtava koje su bile sigurne tokom ovog prvog meseca nakon hapšenja od pet do deset procenata veći nakon hapšenja nego nakon neke druge intervencije. Ipak, nakon šest meseci posle pritvora, po zvaničnim podacima, broj prijava upućenih policiji je ili isti ili

32 Ciraco, V. N. (2001) "Fighting Domestic Violence With Mandatory Arrest: Are We Winning? An Analysis in New Jersey", str. 8.

33 Isto, str. 14.

34 Kieslainen, J. N. (2001) "The Deterrent Effect of Arrest in Domestic Violence: Differentiating Between Victim and Perpetrator Response", *Hastings Women's Law Journal*, str. 8.

Pritvor u slučajevima porodičnog nasilja i njegova implementacija u gradu Njujorku

čak viši nego u drugim grupama, gde pritvor nije bio primenjen. Jedini izuzetak je originalna Mineapoliska studija, koja je bazirana i na intervjuima sa žrtvama i na zvaničnim podacima, a po kojoj je dalje nasilje bilo niže u grupi gde je obavezan pritvor bio primenjen.³⁵ Empirijske studije podržavaju hipotezu da hapšenje sprečava dalje nasilje i osnaže žrtvu da pozove policiju. Ovo objašnjenje podataka je takođe konzistentno sa ukupnim povećanjem prijavljenih slučajeva porodičnog nasilja policiji od kako je sistem krivičnog pravosuđa počeo da tretira ova krivična dela na ozbiljan način. Zaključak u vezi dugotrajnih efekata, a pre svega u vezi sa kasnjim povećanjem nasilja, je bio baziran jedino na zvaničnim podacima. Stoga strah od kasnije eskalacije nasilja možda i nije osnovan. Takođe, zaključak da hapšenje nasilnika povećava mogućnost daljeg nasilja među nezaposlenim nasilnicima je pod sumnjom zato što je i on baziran samo na zvaničnim podacima. Intervju i sa žrtvama pokazuju da postoji smanjujući efekat i među nezaposlenim nasilnicima.³⁶

Kao što je istaknuto u nekim istraživanjima koja smo pomenuli, osnovni problem za primenu obaveznog pritvora je nasilnikovo odsustvo sa lica mesta. Moje iskustvo u dve policijske stanice u kojima sam radila je da, kada su u pitanju laks prekršaji (violation ili čak i misdemeanor slučajevi), nasilnik ostaje kod kuće, znajući da ne može da bude uhapšen. Kada su, pak, u pitanju teži prekršaji ili krivična dela, oni obično napuštaju lice mesta, i to jeste razlog što se ne primenjuje obavezan pritvor od strane policijaca koji reaguju na poziv. Mnogi istraživači se slažu da naknadno hapšenje nije tako često u praksi tako da kada on jednom izbegne reakciju policije, nasilnik ostaje slobodan do sledećeg događaja (najčešće su to manja krivična dela ili prekršaji koje on čini nad istom žrtvom). Ipak, iz onog što sam ja mogla da vidim i saznam, ova teza ne стоји, bar ne u policijskim stanicama koje sam posetila.

Međutim, još uvek postoji veliki broj problema u primeni obaveznog pritvora. Istraživanja pokazuju da se mnogi događaji koji uključuju udaranje i rezultuju u lakšoj telesnoj povredi klasifikuju kao uznemiravanje pre nego kao napad i da postoje velike razlike u klasifikaciji dela od grada do grada pa i unutar jednog grada. Ovo jeste bio slučaj i u nekoliko situacija koje sam ja analizirala.

I pored rezultata i empirijskih podataka kao i informacija dobijenih od samih fokus grupa u jednom od gore pomenutih istraživanja, bukvalno niko, ni policija, ni sudije, tužioci, advokati i najvažnije, same žrtve porodičnog nasilja, nisu izrazili želju da se vrati na stari način policijskog reagovanja u ovim slučajevima. Možda je iznenadujuće da se nekih 95% od svih polici-

jskih stanica koje su bile subjekt istraživanja zalažu za zadržavanje obaveznog pritvora.³⁷ U dodatu, svi policijaci, detektivi i case manageri sa kojima sam razgovarala su jednoglasni u zadržavanju obaveznog pritvora. Dakle, glasove profesionalaca sam čula. Ipak, nedostaje mi jedan veoma važan deo priče – glasovi žrtava. Ovo može da bude sugestija za sledeće istraživanje koje treba da sproveđe Safe Horizon kako bi saznali šta žrtve misle o obaveznom hapšenju u slučajevima porodičnog nasilja.

I umesto zaključka: nakon ove studije sam još više uverena da obavezan pritvor, iako sasvim sigurno nije perfektno oružje u borbi protiv porodičnog nasilja, predstavlja prvi neophodan korak. Na nama je da, kroz iskustva iz drugih zemalja kao i karakteristike našeg podnevlja, prepoznamo moguće probleme i zamke i da probamo da ih izbegnemo, za dobrobit naših klijentkinja/klijenata i čitavog društva.

35 Isto, str. 8.

36 Isto, str. 10.

37 Division of Criminal Justice Services and Office for the Prevention of Domestic Violence (2001) "Family Protection and Domestic Violence Intervention Act of 1994: Evaluation of the Mandatory Arrest Provisions", New York, str. 10.

Literatura

Bowman, C. G. (1996) "The Arrest Experiments: A Feminist Critique", Journal of Criminal Law and Criminology, Lexis-Nexis.

Ciraco, V. N. (2001) "Fighting Domestic Violence With Mandatory Arrest: Are We Winning? An Analysis in New Jersey", Westlaw.

Coker, D. (2001) "Crime Control And Feminist Law Reform In Domestic Violence Law: A Critical Review", Westlaw.

Fedders, B. (2001) "Mandatory Arrest for Domestic Violence: A Universal Solution?", Web Conference on Reparations and Black Health.

Division of Criminal Justice Services and Office for the Prevention of Domestic Violence (2001) "Family Protection and Domestic Violence Intervention Act of 1994: Evaluation of the Mandatory Arrest Provisions", New York.

Domestic Violence Resources and Mandatory Arrest Law, www.webspawner.com/users/sunyarssw600/

Haviland M., Frye, V., Rajah, V., Thukral, J., Trinity, M. (2001): The Family Protection and Domestic Violence Intervention Act of 1995: Examining the Effects of Mandatory Arrest in New York City, New York: Urban Justice Center.

Kieslainen, J. N. (2001) "The Deterrent Effect of Arrest in Domestic Violence: Differentiating Between Victim and Perpetrator Response", Hastings Women's Law Journal, Westlaw.

Mayor's Office, City of New York (2001) Domestic Violence Fact Sheet, New York City.

Mayor's Office, Rudolph W. Giuliani, Mayor (2001) The New York City Solution to Combating Family Violence, New York City.

Milivojević, S. (2002) "Safe Horizon- služba za pomoć žrtvama kriminaliteta u Njujorku, SAD", Temida, br. 2.

National Institute of Justice (2001) "The Effects of Arrest on Intimate Partner Violence: New Evidence From the Spouse Assault Replication Program" na web-strani www.ojp.usdoj.gov/nij

NOW-NYC Fact Sheet on Domestic Violence; www.nownyc.org/factsheets/fsdomestic3.htm

Wanless, M. (1996) "Mandatory Arrest: A Step Toward Eradicating Domestic Violence, But Is It Enough?", University of Illinois Law Review, Lexis-Nexis.

Sanja Milivojević

Mandatory arrest law in domestic violence cases and its implementation in New York City

This paper contains the analysis of the Mandatory Arrest Law in domestic violence cases in New York State. Introduction includes the subject and main goals of the paper. Second chapter starts with historical development of the police response in domestic violence cases in New York before and after the Mandatory Arrest Law is passed, than analysis of the Law, and ends with one of the programs which Safe Horizon, Victim Service organization, developed in New York City. Third chapter

MR IVANA STEVANOVIĆ*

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

Uradu se razmatra položaj dece žrtava teških dela seksualnog nasilja u krivičnom materijalnom i procesnom pravu Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije. Kroz analizu bića pojedinih inkriminacija kojima se sankcionisu najteži oblici seksualnog nasilja prema deci, kao i preko analize njihovog procesnog položaja ukazuje se na potrebe izmena u ovoj oblasti i usaglašavanje našeg krivičnopravnog poretku sa savremenim uporednopravnim rešenjima. Istovremeno se daju i predlozi mogućih novih rešenja u ovoj oblasti u skladu sa pravom deteta na potpunu zaštitu njegovog seksualnog integriteta.

Ključne reči: deca, žrtve, teški oblici seksualnog nasilja, krivično pravo, Srbija.

Uvod

Nasilje nad decom, pored zanemarivanja i osujećenja razvojnih potreba deteta, kao oblika nasilja nad ovom populacijom, može se u osnovi, s obzirom na svoju sadržinu, klasifikovati kao: fizičko, psihičko ili seksualno nasilje. Naravno uvek moramo imati u vidu da se sve navedene forme nasilja prema detetu međusobno mogu kombinovati. To se naročito odnosi na seksualno nasilje koje po svojoj sadržini predstavlja poseban oblik nasilja prema deci ali je po svojim posledicama uvek kombinovanog tipa.¹

Seksualno zlostavljanje dece podrazumeva svaki kontakt ili interakciju deteta i odrasle osobe gde dolazi do vaginalnog, analnog ili oralnog odnosa, kao i sve ostale forme kontakta sa detetom koje se sprovode u

seksualne svrhe. Seksualni kontakt deteta sa drugom osobom koja je starija i koja ima moć i kontrolu nad njim, takođe predstavlja seksualno zlostavljanje.² U ovu vrstu nasilja spada i seksualni kontakt između tinejdžera i mlađeg deteta ukoliko postoji znatna razlika u uzrastu. Takođe, u specifične vidove seksualnog nasilja nad decom spadaju i dečija maloletnička prostitucija i pornografija ili druge slične aktivnosti.

Žrtve seksualnog nasilja, nezavisno od pola, mogu biti deca od rođenja do kraja adolescencije. Međutim, smatra se da su deca između četvrte i devete godine života u povećanom riziku od seksualnog zlostavljanja zbog svoje naivnosti, nezrelosti i poverenja koje imaju u odrasle osobe. Kada su u pitanju mala deca najčešći učinioци seksualnog zlostavljanja su članovi uže ili šire porodice, odnosno najbliži poznanici kojima je omogućen kontakt sa detetom.³ Ova deca najčešće i nisu svesna šta im se dogodilo i tek u kasnijem periodu svoga života shvate šta im je urađeno. Iz ovoga razloga ovakvi slučajevi se veoma teško otkrivaju i samim tim veoma retko prijavljuju. Kada su u pitanju starija seksualno zlostavljana deca, iako svesni šta im se dogodilo, vrlo često to ne prijavljaju odmah, tako da ponekada prođu i godine koje su obeležene hroničnim dugogodišnjim zlostavljanjem deteta. Razlozi za čutanje u ovakvim situacijama su različiti: od pretnje i straha od učinioца do osećanja da su oni sami uradili nešto nedozvoljeno i "prljavo". U slučaju seksualnog zlostavljanja adolescenata i dalje je prisutan problem prijavljivanja seksualnog zlostavljanja. I pored toga što su svesni šta im se dogodilo, iz najčešće socijalnih razloga, oni ove slučajeve takođe ne prijavljuju.

* Mr Ivana Stevanović je istraživač saradnik u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, podpredsednica Vikičimološkog društva Srbije i koordinator sektora istraživanja i obrazovanja Centra za prava deteta.

1 Stevanović, I. (2002) "Dete žrtva zlostavljanja i zanemarivanja i uloga policije u obezbeđivanju njegove zaštite", Temida, br. 3-4, godina 3, str. 19.

2 Child sexual abuse: Incest, assault and exploitation, Special report, National Center on Child Abuse and Neglect (NCCAN), Washington DC: HEW, Children's Bureau, august, 1978.

3 Mažibrada, I. (2002) "Seksualno zlostavljanje dece i adolescenata", u: Srna, J. (ur.), Od grupe do tima, Beograd: Centar za brak i porodicu, str. 176-177.

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

Pored problema “neprijavljanja” u slučajevima seksualnog zlostavljanja dece, kao veliki problem postavlja se i pitanje ranog odlaska na medicinski pregled radi prikupljanja medicinskih dokaza koji predstavljaju izuzetno važan element za kasnije vođenje krivičnog postupka.⁴ Najčešće, samo u slučajevima seksualnog zlostavljanja dece, koja su praćena najtežim fizičkim povredama, roditelji dovode odmah lekaru dete na pregled. U takvim situacijama može se konstatovati vrsta povrede i naravno postaviti sumnja da se radi o seksualnom zlostavljanju deteta. U tom smislu vreme koje je proteklo od čina seksualnog zlostavljanja do lekarskog pregleda, predstavlja veoma bitan faktor, a može predstavljati i otežavajuću okolnost, koja se jedino može odkloniti ustanovljavanjem protokola kojih se stručnjaci pridržavaju sa svakim pacijentom za koga se sumnja da je seksualno zlostavljan.

Iz svih navedenih razloga otkrivanje i prijavljivanje ovakvih slučajeva, a naročito ispitivanje seksualno zlostavljanog deteta predstavlja poseban izazov svakom profesionalcu i to pogotovo imajući u vidu veoma kompleksan odnos deteta i zlostavljača. Još jednom ističemo da su zlostavljači detetu najčešće poznate i bliske osobe koje su im zapretile da “njihovu malu tajnu” ne smeju nikome otkriti, jer će npr. “tata završiti u zatvoru i nikada se više neće videti”, odnosno “mama ih više neće voleti”, a nisu retki ni slučajevi da se deca žrtve seksualnog zlostavljanja plaše da će ih zlostavljač, ukoliko se nekome povere, istući ili ubiti. Istovremeno, mnoga seksualno zlostavljana deca imaju emocionalno topao odnos sa osobom koja ih seksualno zlostavlja, ne želete joj nauditi, niti svedočiti protiv nje. Stoga je profesionalac - ispitivač često suočen sa žrtvom zlostavljanja koja ne želi da prijavi, niti govori o svojim iskustvima seksualnog zlostavljanja.⁵ U ovakvim situacijama seksualno nasilje, koje i inače ostavlja teške posledice po žrtvu, proizvodi i dugotrajne štetne posledice po budući psihofizički razvoj deteta. Posledica toga, je veoma često, da deca žrtve seksualnog zlostavljanja odrastu u depresivne, nezadovoljne adolescente, koji postaju delinkventi, odnosno vrše druge socijalno neprihvaćene aktivnosti koje vode samopovređivanju i često završavaju i suicidima. Nažalost, moguće je da se u ovoj oblasti jave i posledice po same profesionalce, odnosno istraživače koji se bave ovim problemom i otuda potreba za jakom emocionalnom podrškom i rad sa njima da bi prevazišli teškoće preteranog “uživljavanja” u izuzetno

teške slučajeve seksualnog zlostavljanja dece.⁶

Imajući u vidu svu složenost seksualnog zlostavljanja prema deci mi ćemo u daljem tekstu pokušati da odgovorimo na pitanje na koji način sistem krivičnopravne zaštite može i mora da reaguje u slučaju najtežih oblika seksualnog nasilja prema deci. U vezi sa tim pozabavljemo se analizom inkriminacija bića pojedinih krivičnih dela kojima se štiti seksualni integritet deteta od najtežih oblika seksualnog nasilja, kao i njegovim položajem u krivičnom postupku i mogućnostima njegove zaštite kao žrtve ovih krivičnih dela. Uz analizu rešenja sadržanih u krivičnom materijalnom i procesnom zakonodavstvu SRJ i Republike Srbije ukazaćemo na potrebu izmena sadašnje regulative, a sve u cilju adekvatne zaštite prava deteta žrtve seksualnog nasilja.

Dete kao žrtva silovanja i drugih teških oblika seksualnog nasilja

Prema važećem krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije, u Krivičnom zakonu RS (KZ RS), silovanje je krivično delo koje se sastoji u prinudi na obljubu ženskog lica, upotreboru sile ili pretnje da će se neposredno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica (čl. 103. st. 1. KZ RS). Oštećeni kod ovog krivičnog dela je žensko lice koje je navršilo 14 godina života jer u suprotnom se radi o krivičnom delu obljube ili protivprirodнog bluda sa licem koje nije navršilo 14 godina (čl. 106. KZ RS). Teži oblici ovog krivičnog dela postoje u sledećim slučajevima: ukoliko je usled izvršenog silovanja nastupila teška telesna povreda ženskog lica, ukoliko je delo izvršeno od strane više lica, odnosno ukoliko je ovo delo izvršeno na naročito svirep način ili ukoliko je izvršeno na naročito ponižavajući način (čl. 103. st. 2. KZ RS). Najteži oblici ovog krivičnog dela postojali bi u slučaju da je ovo delo učinjeno prema maloletnom licu ili da je usled njegovog izvršenja nastupila smrt ženskog lica.

Inkriminacija ovog krivičnog dela nesumnjivo predstavlja najteži oblik seksualnog nasilja prema ženskim licima i nalazi se u glavi KZ RS koja nosi naziv: “Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala”. I kao što se iz imena ove glave može zaključiti, zakonodavac ni u poslednjim izmenama materije iz ove oblasti, učinjenim početkom 2002. godine, nije sledio savremenu uporedno pravnu praksu. Ako se izuzme činjenica da je predviđena mogućnost postojanja krivičnog dela silovanja i u braku, kao i da su povećani minimumi i maksimumi kazne za pojedine oblike ovog krivičnog dela, dalje se nije otislo. Kod ovog krivičnog dela zakonodavac je ostao pri staroj definiciji gde je radnja

4 Murphy, T., Whitty, N. (2000) “What is Fair Trail? Rape Prosecutions, Disclosure and Human Rights Act”, Feminist Legal Studies, br. 8. str. 150-152.

5 Kocijan-Hercigonja, D., Buljan-Flander, G. (2000) Djeca kao svedoci na suđu i kako voditi intervjue sa seksualno zlostavljenim djetetom, Zagreb: Potpora – udruža za pomoć djeci i obiteljima, str. 6.

6 Moran-Ellis, J. (1996) “Close to home: the experience of researching child sexual abuse”, u: Hester, M., Kelly, L., Radford, J. (ed.), Women, Violence and Male Power, Buckingham-Philadelphia: Open University Press, str. 185.

izvršenja krivičnog dela silovanja prinuda ženskog lica na klasičnu obljudbu. Međutim, savremena koncepcija seksualnih delikata ide ka tome da element krivičnog dela silovanja svakako treba da bude prinuda, a kao radnju izvršenja određuje seksualni odnos (ili seksualno opštenje). Na taj način napuštaju se anahroni i nejasni termini: obljava i protivprirodni blud a pojam seksualni odnos (ili seksualno opštenje) definiše kao vaginalni, analni ili oralni seksualni odnos.⁷ Pri tome kod ovog krivičnog dela pol izvršioca i žrtve ne bi trebao da bude od značaja. Smisao inkriminacije je u savlađivanju volje žrtve i u tom smislu ovim krivičnim delom se direktno utiče na slobodu odlučivanja u polnom životu, a radnja se može sastojati u bilo kakvom seksualnom odnosu (seksualnom opštenju). Otuda, savlađivanje volje i opštenje može biti preduzeto kako od strane muškarca, tako i od strane žene.⁸

Tako na primer, u Francuskom krivičnom zakonodavstvu (*Nouveau code penal*), u okviru poglavlja koje sankcioniše napad na integritet pojedinca klasifikuju se krivična dela kojima se izvršava, pre svega, napad na život, a zatim napad na fizički i psihički integritet ličnosti, gde spada i napad na seksualni integritet. U okviru ovog poglavlja kao širi zaštitni objekt ove grupe krivičnih dela određuje se fizički i psihički integritet, a ne moralno shvatanje društva i pojedinca. U pogledu zaštite seksualnog integriteta pojedinca zakonodavac kao predmet inkriminisanja određuje seksualno nasilje i ovu grupu krivičnih dela maksimalno sužava na: silovanje, ostali seksualni napadi i seksualno uzinemiranje. Pri određivanju pojma krivičnog dela silovanja ključ je u činjenici da je silom ili na drugi način koji može dovesti do "slamanja" volje, uticano na slobodu odlučivanja u seksualnoj oblasti. Prema francuskom rešenju nije potrebno davati otpor, činjenica da je sila upotrebljena pokazuje da slobodne saglasnosti nema. Svaka dodatna sila može biti samo kvalifikatorna okolnost, a i sama inkriminacija silovanja ne obuhvata opis radnje izvršenja, već je to prepusteno sudskej praksi.⁹ Takođe, savremena svedska zakonodavstva, ostavljaju mogućnost da žrtva i učinilac budu bilo kog pola. To se posebno može zapaziti u anglosaksonskom krivičnom pravu (mislimo pre svega na rešenja u pojedinim državama SAD-a), gde se poslednjih decenija u opisu krivičnog dela silovanja koriste rodno neutralni termini.

7 Nikolić-Ristanović, V., Stevanović, I. (1998) "Prilog savremenoj koncepciji krivičopravne zaštite od nasilja u porodici, od seksualnog nasilja i od trgovine ljudskim bićima, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 36, br. 3, str. 137.

8 Cetinić, M. (1998) "Inkriminacija silovanja u najnovijim krivičnim zakonima", Temida, br. 3. godina 1, str. 16.

9 *Nouveau code penal*, mode d'emploi, Art. 222-23 - 222-26, Section 3, Pragraphe 1, (Du viol); Art. 222-27 - 222-32, Section 3, Pragraphe 2, (Des autres agression sexuelles); Art. 222-33, Section 3, Pragraphe 3, (Du Harclement sexuel), Paris, 1993.

Istovremeno se briše razlika između silovanja i protivprirodnog bluda, odnosno stroge polne diferencijacije između žrtve i učinioца. Imajući to u vidu, u okviru ovog sistema, silovanje se najčešće definiše kao: "ostvarivanje seksualnog odnosa sa drugim upotreborom sile ili pretnjom da će se sila upotrebiti ili bez efektivne i u smislu zakona važeće saglasnosti, odnosno onda kada lice nema sposobnosti davanja takve saglasnosti."¹⁰

Zadržavanje anahronih termina, poput termina "obljava", odnosno neuvažavanja rodno neutralnih termina pri definisanju ovog krivičnog dela veoma često dovodi do nejasnoća u sudskej praksi i do nejednakog položaja s obzirom na razlike u polu, što se naravno itekako tiče i dece. Ove činjenice još više dolaze do izražaja ako se analiziraju inkriminacije krivičnih dela koje slede u navedenoj glavi. U članu 106. KZ RS, navedene glave KZ RS, predviđena je zabrana bilo kakvog seksualnog kontakta sa licem koje nije navršilo 14 godina. Ovo krivično delo i dalje nosi naziv "obljava ili protivprirodni blud sa licem koje nije navršilo 14 godina". Krivično delo je u pogledu toga ko može da bude žrtva ovog krivičnog dela alternativno definisano tako da to može biti: žensko (i tada je reč o silovanju) i muško lice (i tada je u pitanju protivprirodni blud) koje nije navršilo 14 godina. Teži oblik ovog krivičnog dela postojao bi u slučaju da je obljava ili protivprirodni blud izvršen nad nemoćnim licem koje nije navršilo 14 godina ili je navedeno delo izvršeno upotreborom sile ili pretnjom da će se neposredno napasti na njegov život ili telo ili njemu bliskog lica. Još teži oblik ovog krivičnog dela postoji u slučaju da je licu koje nije navršilo 14 godina prilikom izvršenja ovog krivičnog dela naneta teška telesna povreda ili da je delo izvršeno od strane više lica ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način ili je imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest. U slučaju da je prilikom izvršenja obljebe ili protivprirodne bludi nastupila smrt lica koje nije navršilo 14 godina postojao bi najteži oblik ovog krivičnog dela.

I pored dobre namere zakonodavca da zaštitи maloletna lica koja nisu navršila 14 godina od bilo kakvog seksualnog kontakta, pa čak i ako je on dobrovoljan, može se zapaziti da zakonodavac i kod definisanja bića ovih krivičnih dela koristi termine "obljava" i "protivprirodni blud". Isto važi i za krivična dela: "prinuda na obljavu ili protivprirodni blud", "obljava ili protivprirodni blud nad nemoćnim licem", "obljava ili protivprirodni blud zloupotreborom položaja", "podvođenje ili omogućavanje vršenja bluda", "protivprirodni blud". Izbegavanje ovakve situacije moguće je ukoliko se uvede novo

10 Singer, R. G., Lafond, Q. J. (1997) Criminal law – Examples and Explanations, New York: Aspen Law & Business, str. 190.

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

krivično delo: "seksualne zloupotrebe". Usvajanje ove inkriminacije istovremeno znači i napuštanje korišćenja nepreciznih pravnih termina, poput bludnih radnji, a zahteva i odgovarajuće izmene inkriminacija krivičnih dela koja se odnose na seksualno nasilje nad nemoćnim licem i zloupotrebom položaja.¹¹

Mada, pravnotehnički posmatrano, ne spada striktno u seksualne delikte u smislu kako ta dela smatra naš zakonodavac (krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala)¹² i krivično delo rodoskrvnenja ispoljava karakteristike seksualnog nasilja. Upravo za ovo krivično delo smatra se da proizvodi najtraumatičnije iskustvo po dete, a njegove posledice: emocionalne i bihevioralne u određenim situacijama, ukoliko se neadekvatno reaguje, mogu biti trajne.¹³ Nažalost smatramo da naš zakonodavac ni u slučaju ovog krivičnog dela nije shvatio svu njegovu težinu i značaj. To i dalje pokazuje mesto koje ono ima u KZ RS, pa i predviđena krivična sankcija.

Navedeni primeri ukazuju na potrebu da se ova problematika ozbiljnije sagleda, a naše odredbe u krivičnopravnoj materiji usklade sa savremenim uporednopravnim rešenjima.

Krivični postupak i viktimalizacija deteta žrtve seksualnog nasilja

Ono što smatramo još urgentnijim je pitanje položaja deteta žrtve seksualnog nasilja u krivičnom postupku. Nažalost, sve do sada obavljene analize ukazuju da krivični postupak kako je sada postavljen jako malo vodi računa o žrtvi uopšte, a pogotovo o detetu žrtvi seksualnog nasilja, kao veoma specifičnom i ranjivom svedoku, odnosno oštećenom u krivičnoprocesnom smislu. Deca kao žrtve seksualnog nasilja su najmanje dvostruko viktimalizirana. Pre svega samim izvršenjem krivičnog dela seksualnog nasilja, a potom i kroz veoma čestu negativnu reakciju socijalne sredine i ne retko krivičnim postupkom koji se vodi povodom izvršenog krivičnog dela seksualnog nasilja, tačnije rečeno kroz pogrešnu

reakciju organa krivičnog gonjenja.¹⁴ Tada govorimo o sekundarnoj viktimalizaciji. Savremene viktimaloške concepcije ističu i postojanje tercijarne viktimalizacije, koja nastaje kao rezultat naknadnog procesa "etiketiranja", i sledi nakon već doživljene i primarne i sekundarne viktimalizacije.¹⁵

Seksualna viktimalizacija deteta predstavlja proces u kome dete postaje žrtva nekog krivičnog dela seksualnog nasilja. Takva viktimalizacija može da proizvede i proizvodi veoma teške posledice čija se težina još i usložnjava čitavim nizom negativnosti i propusta koji u odnosu na žrtvu proizilaze iz normativnih rešenja samog krivičnog postupka.¹⁶ Neke od tih posledica su produkt sadašnje konstrukcije krivične procedure, dok je druge moguće izbegavanjem boljim reagovanjem organa koji su ovlašćeni za postupanje u ovakvim situacijama. U osnovi celokupna problematika se svodi na način dokazivanja bitnih činjenica, a sekundarna viktimalizacija deteta se u krivičnom postupku prevashodno može sprečiti ili umanjiti izbegavanjem ponovnih saslušanja deteta žrtve seksualnog nasilja, ili njegovim saslušanjem na takav način koja će ponovno suočavanje sa osobom koja je izvršila nasilje svesti na minimum ili je potpuno onemogućiti.

Što se tiče dokaznih pravila ona moraju da dožive određene procesne modifikacije i to pre svega u svetu zaštite deteta – žrtve. U tom smislu zakonodavne reforme brojnih zemalja u svetu omogućavaju da se u najvećoj meri kao dokaz koriste video i audio trake kojima se registruje dečiji iskaz i omogućava da se jednom data izjava deteta koristi i u kasnijim fazama postupka, bez dodatnog uznemiravanja deteta. Takođe, prilikom saslušanja dece kao svedoka omogućeno je da ona svoj iskaz daju u drugoj prostoriji, a ne u sudnici, kao i mogućnost korišćenja transparentnog ogledala. Naravno, naš Zakonik o krivičnom postupku SRJ (ZKP SRJ) ovakve mogućnosti ne poznaje.

Prema procesnim odredbama sadržanim u ZKP SRJ, prilikom saslušanja maloletnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim delom, naloženo je da se postupa obazrivo, da se saslušanjem ne bi štetno uticalo na psihičko stanje maloletnika, a ako je to potrebno da se ono obavi uz pomoć pedagoga ili drugog stručnog lica. Ova odredba pokazuje svest zakonodavca da se deca žrtve moraju zaštiti na adekvatan način. Međutim, ne retko u našoj praksi dešavaju se situacije u kojima su čak

- 11 Takvo rešenje bilo je sadržano u primedbama i predlozima na Nacrt KZ SRJ koji je Radna grupa Viktimaloškog društva Srbije u sastavu dr Vesna Nikolić-Ristanović, dr Slobodanka Konstantinović-Vilić, dr Nevena Petrušić i mr Ivana Stevanović, dostavila Radnoj grupi Savezne vlade koja je radila na izradi KZ SRJ, a koje je prezentirano u radu: Nikolić-Ristanović, V., Stevanović, I. (1998) "Prilog savremenoj koncepciji krivičnopravne zaštite od nasilja u porodici, od seksualnog nasilja i od trgovine ljudskim bićima", Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 36, br. 3, str. 129-144.
- 12 Stojanović, Z. (1999) Komentar krivičnog zakona SRJ, Beograd: Službeni list, str. 272.
- 13 Videti šire: Mršević, Z. (1997) Incest između mita i stvarnosti, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta, str. 15.

14 Nikolić-Ristanović, V. (1984) Uticaj žrtve na pojavu kriminaliteta, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 49.

15 Škulić, M. (2001) "Deca – žrtve seksualnog nasilja (krivičnopravni i krivičnoprocesni položaji)", Temida, br. 3, godina 4, str. 11, navedeno prema: Baurman, M. C., Schader, W. (1991) Das Opfer nach der Straftat – seine erwartung und Perspektiven, Wiesbaden: Bundeskriminalamt, str. 17.

16 Škulić, M. op. cit. str. 11.

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

pre nego što glavni pretres i započne daju i više od pet puta.¹⁷ Na ovaj način ova norma ostaje samo deklarativne prirode.

Da bi se ovakve situacije izbegle u nekim stranim zakonodavstvima postavlja se kao izričiti zahtev specijalizacija maloletničkog pravosuđa koja omogućava da specijalizovane sudske komisije za maloletnike postupaju ne samo u slučajevima kada se vodi postupak prema maloletniku koji je izvršio krivično delo, već i u situacijama kada se taj postupak odnosi na maloletnika žrtvu krivičnog dela. Takva specijalizacija postoji na primer u: Nemačkoj, Austriji, Engleskoj, Hrvatskoj, Belgiji, Španiji, Poljskoj, itd. Ova specijalizacija podrazumeva i specijalizovanu policiju, tužilaštvo ali i specijalizovane predstavnike službe socijalne zaštite koji se bave ovom problematikom.

Druga veoma značajna oblast aktivnosti je razvoj službi za pomoć žrtvama krivičnih dela¹⁸ i u okviru njih osnivanje posebnih službi za pomoć svedocima u svim krivičnim sudovima, kakav je primer Engleske i Velsa. Inače, u Engleskoj i Velsu vlada je osnovala i radnu grupu "U ime pravde" koja je 1998. godine publikovala izveštaj koji sadrži 78 različitih preporuka za akciju. Mere predviđene u izveštaju uključuju novi vid obuke policije u pogledu postupanja sa žrtvama krivičnih dela, mogućnost suda da unapred doneće odluku da li će svedok svoj iskaz davati posredstvom video linka ili iza paravana (preporuka je bila da se ove odredbe podjednako primenjuju na sve kategorije svedoka, tj. u odnosu na osobe sa kognitivnim poremećajima, na žrtve silovanja, porodičnog nasilja ili uznemiravanja). Preporuka takođe sadrži uputstva za advokate u odnosu na ispitivanje žrtava, a u slučaju seksualnih delikata ili kada postoji sumnja da neko pokušava da zastraši svedoka, predviđena je mogućnost da svedok svoj iskaz da nasamo. U slučaju silovanja i drugih seksualnih delikata optuženom se nedozvoljava lično unakrsno ispitivanja žrtve, a predviđene su i odgovarajuće mere kojima se pomaže svedocima u prevaziđenju problema u komunikaciji.¹⁹ Naročiti značaj ovoga Izveštaja ogleda se u činjenici da je novi zakon The Youth Justice and Criminal Evidence Act iz 1999. u potpunosti uvažio ove preporuke i pretvorio ih u pravne norme.

17 Do ovakvih podataka dolazili smo prilikom rada na projektu Centra za prava deteta, a koji je imao za cilj formiranje multidisciplinarnih koordinacionih timova za zaštitu zlostavljanje dece u četiri beogradske opštine: Novi Beograd, Voždovac, Vračar i Zvezdara.

18 Videti šire: Ćopić, S., Vidaković, I. (2002) "Službe za pomoć žrtvama kriminalitet u Engleskoj, Velsu i Severnoj Irskoj", Temida, br. 2, godina 5, str. 19-29., i Milivojević, S. (2002) "SAFE HORIZON – služba za pomoć žrtvama kriminalitet u Njujorku", Temida, br. 2, godina 5, str. 31-38.

19 O svemu navedenom videti šire u: Reeves, H. (2000) "Novi pravci promena u vezi sa brigom za žrtve- svedoike i njihovom zaštitom u Ujedinjenom Kraljevstvu", Temida, br. 3-4, godina 3, str. 41-46.

Šta dalje?

Imajući u vidu sve napred navedeno, važno je ukazati na brojne pokušaje i predloge da se ovakvo stanje prevaziđe i naše krivično zakonodavstvo uskladi sa savremenim svetskim zakonodavstvima. Tu pre svega mislimo na brojne inicijative za promene krivičnopravnih propisa u ovoj oblasti, predlaganih od strane naših stručnjaka, nevladinih organizacija, na prvom mestu Vikičimološkog društva Srbije, brojnih ženskih grupa i drugih.

U ovom radu mi ćemo se osvrnuti na jednu od takvih inicijativa, učinjenu od strane Centra za prava deteta, u delu koji se odnosi na krivičnopravni položaj dece žrtava seksualnog nasilja. U toku proteklete dve godine stručni tim, formiran u okviru CPD, radio je na realizaciji projekta: "Prava deteta i maloletničko pravosuđe". Jedan od rezultata toga rada je i: "Nacrt zakona o pravosuđu za mlađe", sačinjen od strane krivičnopravne radne grupe CPD.²⁰ Ovaj nacrt u radnom smislu, u cilju ukaživanja na značaj krivičnopravnog položaja maloletnih i mlađih punoletnih lica, sadrži i materijalne i procesne krivičnopravne odredbe svrstane u jedan predlog zakonskog akta. Takvo rešenje smatrali smo logičnim i opravdanim, takođe, funkcionalno povezanim sa potrebom posebne zaštite maloletnih lica, bilo da se oni pojavljuju kao lica prema kojima se vodi krivični postupak, bilo kao oštećeni u krivičnom postupku. Takođe, članovi krivičnopravne radne grupe Centra za prava deteta, u okviru navedenog projekta, smatrali su za neophodno da zakonodavcu ukažu i na potrebu, uvođenja novih i redefinisanje pojedinih inkriminacija sadržanih u materijalnom krivičnom pravu, odnosno jasnog definisanja bića krivičnog dela u cilju obezbeđivanja zaštite dobara značajnih za život i razvoj dece, kao i na ustanovljavanje jasne i neposrednije veze između dva pravna podsistema u kojima je zastupljena zaštita maloletnih lica i porodice: porodičnog i krivičnog prava. Rad na ovim rešenjima imao je u vidu, pre svega, ranije predlog Radne grupe Vikičimološkog društva Srbije, i to posebno u delu koji se odnosi na potrebu izmena i uvođenja novih inkriminacija u pogledu krivičnih dela sadržanih u glavama KZ RS: "Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala" i "Krivična dela protiv braka i porodice".

U tekstu koji sledi prezentiramo upravo predloge i obrazloženja novih i redefinisanih inkriminacija bića pojedinih krivičnih dela koja se odnose na teške oblike seksualnog zlostavljanja dece:

Pre svega, prema predlogu, naziv glave: "Krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala" menja se i

20 Krivičnopravnu radnu grupu činili su prof. dr Slobodanka Konstantinović-Vilić, dr Ivana Simović, doc. dr Milan Škulić, Nikola Milošević, prof. dr Mirjana Obretković i mr Ivana Stevanović, koordinator projekta.

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

glasí: "Krivična dela protiv polnih sloboda i dos-
tojanstva ličnosti". Izmena je učinjena u skladu sa
savremenim tendencijama i polazi se od toga da se kod
ovih inkriminacija radi o napadu na seksualni integ-
ritet, odnosno slobodu seksualnog odlučivanja, a način
izvršenja dela najčešće istovremeno ugrožava i ljudsko
dostojanstvo (nasilje, korišćenje stanja nemoći, zlou-
potreba položaja i sl).

S tim u vezi čl.103 KZ RS (silovanje) menja se i
glasí:

(1)Ko prinudi lice istog ili drugog pola na seksualni
čin upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti
na život ili telo tog ili drugog lica

kazniće se zatvorom najmanje
jednu godinu.

(2)Ako je delo iz st. 1 ovog člana učinjeno pretnjom
da će se za to ili drugo lice otkriti nešto što bi škodilo
njegovoj časti ili ugledu ili pretnjom drugim teškim
zлом

učinilac će se kazniti zatvorom od jedne
do osam godina.

(3)Ako je usled dela iz st. 1 i 2 ovog člana nastupila
teška telesna povreda lica prema kojem je delo izvršeno,
ili ako je delo izvršeno u grupi ili na naročito svirep ili
naročito ponižavajući način ili prema maloletnom licu koje
je navršilo 14 godina ili je delo imalo za posledicu trudnoću
ili težu zaraznu bolest

učinilac će se kazniti zatvorom najmanje
tri godine.

(4) Ako je usled dela iz st. 1 i 2 ovog člana nastu-
pila smrt lica prema kojem je delo izvršeno ili je delo
učinjeno prema maloletnom licu koje nije navršilo 14
godina

učinilac će se kazniti zatvorom
najmanje pet godina.

Kao što se iz navedenog može videti kod ovog
krivičnog dela su predvidene značajne izmene. Prven-
stveno se pošlo od toga da je pol učinioca i žrtve irele-
vantan za postojanje inkriminacije silovanja. Ovakvim
rešenjem se žele postići dve stvari: formulacijom sek-
sualni čin (vaginalni, analni i oralni seksualni odnos) se
pokrivaju radnje izvršenja dva krivična dela: silovanje
i protivprirodn blud, čime se izbegavaju anahrona
značenja "normalnosti" seksualnog akta. Ovakvo rešenje
je prisutno u uporedno pravnim propisima. Sa druge
strane, time se posredno ističe suština ovog krivičnog
dela, a to je prinuda, odnosno (kvalifikovana) pre-
tnja, koje čine konstitutivni element ovog složenog dela.
Treba upravo fokusirati pažnju na prinudu, koja inače

čini pokušaj ovog složenog dela, a znači da nije nužno za
konkretnu kažnjivost ostvarenje bilo kakvog seksualnog
čina. Predviđena su i 3 kvalifikovana oblika. Značajno
je razdvajanje dva kvalifikovana oblika vezano za
maloletstvo žrtve: naime stavom 3 silovanje malolet-
nog lica koje je navršilo 14 godina upodobljeno je
silovanju koje je učinjeno u grupi, na naročito svirep ili
ponižavajući način, ili je delo imalo za posledicu tešku
telesnu povredu, trudnoću ili težu zaraznu bolest. Najteži
oblik je predviđen u slučaju silovanja maloletnog lica
koje nije navršilo 14 godina, upodobljujući ga sa smrt-
nom posledicom; u slučajevima težih oblika silovanja
učinilac obavezno mora postupati nehatno u odnosu na
težu posledicu.

Takođe, predloženo je uvođenje dva nova člana kojima
se proširuje zaštita maloletnika inicijalno predviđena
članom 106 KZ RS (Obljuba ili protivprirodn blud sa
licem koje nije navršilo 14 godina). Naime, starosna
granica žrtve do 14 godina je izabrana da se pruži apso-
lutna zaštita dece od svih oblika seksualne zloupotrebe,
uspstavljanjem neoborive prepostavke o nesposobnosti
deteta da doneše relevantnu odluku o stupanju u seksualne
odnose. Međutim, stava smo da bi ovaj vid zaštite trebalo
proširiti i na starije maloletnike ali samo u slučaju ukoliko
je do seksualnog čina ili druge seksualne radnje došlo protivno
njihovoj volji. Dodatni razlog je činjenica da kvalifi-
kovani oblici po svojoj težini zahtevaju posebnu zaštitu
svih maloletnika. Takođe se formulacijom druge seksualne
radnje izbegava anahroni izraz bludne radnje. U vezi sa tim
predloženi su novi članovi:

Seksualno nasilje nad maloletnim
licem koje nije navršilo 14 godina

(1)Ko izvrši seksualni čin prema maloletnom licu
koje nije navršilo 14 godina ili ga navede na druge sek-
sualne radnje

kazniće se zatvorom
od dve do deset godina.

(2)Ako je delo iz st. 1 izvršeno prema licu koje je
ometeno u psihofizičkom razvoju, odnosno upotrebom
sile ili pretnjom da će se napasti na život ili telo tog lica,
ili je nastupila teška telesna povreda ili teško narušenje
zdravlja lica prema kome je delo izvršeno, ili je usled
izvršenja dela došlo do trudnoće ili teže zarazne bolesti

učinilac će se kazniti zatvorom
najmanje tri godine.

(3) Ako je usled dela iz st. 2 ovog člana nastupila
smrt maloletnog lica

učinilac će se kazniti zatvorom
najmanje deset godina.

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

i

Seksualno nasilje nad maloletnim licem koje je navršilo 14 godina

(1) Ko izvrši seksualni čin prema maloletnom licu koje je navršilo 14 godina ili ga navede na druge seksualne radnje protivno njegovoj volji

kazniće se zatvorom najmanje dve godine.

(2) Ako je delo iz st. 1 izvršeno prema licu koje je ometeno u psihofizičkom razvoju, odnosno upotrebom sile ili pretnjom da će neposredno napasti na život ili telo tog lica, ili je nastupila teška telesna povreda ili teško narušenje zdravlja lica prema kojem je delo izvršeno ili je usled izvršenja dela došlo do trudnoće ili teže zarazne bolesti,

učinilac će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.

(3) Ako je usled dela iz st. 2 ovog člana nastupila smrt maloletnog lica

učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina.

Prema predloženim izmenama i čl. 107 KZ RS (obljuba ili protivprirodni blud zloupotrebotom položaja) menja se i glasi:

Seksualno nasilje nad maloletnim licem zloupotrebotom položaja

(1) Roditelj, očuh, mačeha, usvojilac, staralac, nastavnik, vaspitač, lekar ili drugo lice koje zloupotrebotom svog položaja izvrši seksualni čin sa maloletnim licem koje je navršilo 14 godina, koje mu je povereno radi učenja, vaspitavanja, čuvanja, nege i lečenja, ili to lice prinudi da trpi ili vrši druge seksualne radnje.

kazniće se zatvorom od dve do osam godina.

(2) Roditelj, očuh, mačeha, usvojilac, staralac, nastavnik, vaspitač, lekar ili drugo lice koje zloupotrebotom svog položaja izvrši seksualni čin sa maloletnim licem koje nije navršilo 14 godina koje mu je povereno radi učenja, vaspitavanja, čuvanja, nege i lečenja, ili to lice prinudi da trpi ili vrši druga seksualna ponašanja (seksualne radnje)

kazniće se zatvorom od dve do deset godina.

(3) Ako je usled dela iz st. 1 i 2. ovog člana nastupila teška telesna povreda ili druge teške posledice ili je delo izvršeno na naročito svirep i ponižavajući način ili je delo imalo za posledicu trudnoću ili težu zaraznu bolest,

učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina.

I u pogledu krivičnog dela incesta, koji inače po stavu zakonodavca ne pripada ovoj glavi, predložene su sledeće izmene u smislu promene čl.121 KZ RS (rodoskrvnenje):

Rodoskrvnuće (incest)

(1) Ko izvrši seksualni čin sa srodnikom po krvi u pravoj liniji ili sa bratom odnosno sestrom

kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

(2) Ko delo iz st. 1 ovog člana izvrši sa maloletnim licem koje je navršilo 14 godina

kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(3) Ko delo iz st. 1 ovog člana izvrši sa maloletnim licem koje nije navršilo 14 godina,

kazniće se zatvorom od jedne do osam godina.

(4) Prema maloletnom licu iz st. 2 i 3 ovog člana neće biti primenjene krivične sankcije.

Ovo krivično delo ima tri oblika. Prvi oblik postoji kada je seksualni čin izvršen sa srodnikom po krvi u pravoj liniji ili sa bratom odnosno sestrom. Krivičnopravna zaštita maloletnih lica ostvaruje se inkriminisanjem težih oblika izvršenja ovog krivičnog dela: seksualnog čina sa srodnikom po krvi u pravoj liniji ili sa bratom odnosno sestrom koji su stariji od 14 godina i seksualnog čina sa srodnikom po krvi u pravoj liniji ili sa bratom odnosno sestrom koji su mlađi od 14 godina. Za postojanje težih oblika ovog krivičnog dela nije bitno da li je maloletno lice pristalo na seksualni čin ili nije. Izvršilac krivičnog dela može biti muško ili žensko lice koje postupa sa umišljajem i koje je svesno da se radi o krvnoj rodbinskoj vezi. Za razliku od punoletnog lica koje je krivično odgovorno i prema kome će biti primenjene krivične sankcije u slučaju incesta, dodatnu krivičnopravnu zaštitu maloletnika u ovom slučaju predstavlja stav 4. ovog člana, po kome prema maloletnom licu koji učestvuje u izvršenju ovog krivičnog dela neće biti primenjene sankcije.

Što se tiče procesnih odredaba, koje se pre svega odnose na položaj i zaštitu deteta žrtve seksualnog nasilja u krivičnom postupku, predlogom su učinjene značajne izmene. Kao što je već istaknuto, krivičnopravna radna grupa CPD je u Nacrt zakona o pravosuđu za mlade uvrstila

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

la i odredbe koje se odnose na procesni položaj dece žrtava pojedinih krivičnih dela. Pre svega mislimo na odredbe sadržane u članu 82. ovog modela zakona, koje se upravo odnose na mogućnost korišćenja posebnih tehničkih sredstava u smislu olakšavanja dokaznog postupka radi zaštite ličnosti deteta žrtve, kao i načina i mesta njegovog saslušanja. S tim u vezi predloženo je da:

(1) Kada vode postupak za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica, državni tužilac za maloletnike, istražni sudija i sudija za maloletnike²¹ će se odnositi obazrivo prema oštećenom, vodeći računa o njegovom uzrastu, ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da izbegnu sve moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj. Saslušanje maloletnika će se obaviti uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe.

(2) U slučaju da se kao svedok saslušava maloletno lice koje je oštećeno krivičnim delom (iz člana 80. ovog zakona), takvo saslušanje se može sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. U slučaju da se maloletno lice saslušava više od dva puta sudija za maloletnike je dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica. Ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i ličnost maloletnika oceni da je to potrebno, sudija za maloletnike će narediti da se maloletno lice saslušava upotrebo tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva sudije i stranaka i drugih učesnika postupka u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, tako da mu stranke i lica koja na to imaju pravo, pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga ili drugog lica.

(3) Maloletna lica koja nisu navršila 16 godina, kao svedoci oštećeni, se mogu saslušati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj ustanovi – organizaciji, stručno osposobljenoj za ispitivanje dece. Pri ispitivanu svedoka oštećenog državni organi iz stava 1. ovog člana mogu da naredi primenu stava 2. ovoga člana.

(4) Kada je maloletnik saslušavan u smislu st. 2 i 3. ovog člana, na glavnom pretresu će se uvek pročitati zapisnik o njegovom iskazu, odnosno pustiti snimak saslušanja.

Zaključak

Navedeni predlozi predstavljaju samo neka od

mogućih rešenja za adekvatniju zaštitu ove posebno osjetljive kategorije žrtava u krivičnom postupku koji se vodi povodom nekog od izvršenog krivičnog dela seksualnog nasilja. Smatramo da mogu biti dobra polazna osnova koja će nadležnom ministarstvu pomoći u nekim novim reformama krivičnog materijalnog i procesnog zakonodavstva, koje će neminovno uslediti, a sve u svetu zaštite prava deteta.

Takođe, smatramo da ova oblast predstavlja prioritet za zakonodavca ali i za resorna ministarstva, službe i profesionalce koji su ovlašćeni da postupaju u slučajevima seksualnog zlostavljanja dece na jedan drugačiji način nego što su to dosad činili, a to je nažalost najčešće bilo zatvaranje očiju pred ovim problemom ili njegovo umanjivanje.

Literatura

- Cetinić, M. (1998) "Inkriminacija silovanja u najnovijim krivičnim zakonima", Temida, br. 3. godina 1.
- Child sexual abuse: Incest, assault and exploitation, Special report, National Center on Child Abuse and Neglect (NCCAN), Washington DC: HEW, Children's Bureau, august, 1978.
- Čopić, S., Vidaković, I. (2002) "Službe za pomoć žrtvama kriminaliteta u Engleskoj, Velsu i Severnoj Irskoj", Temida, br. 2, godina 5.
- Kocijan-Hercigonja, D., Buljan-Flander, G. (2000) Djeca kao svedoci na sudu i kako voditi intervju sa seksualno zlostavljenim djetetom, Zagreb: Potpora – udružna za pomoć djeci i obiteljima.
- Mažibrada, I. (2002) "Seksualno zlostavljanje dece i adolescenata", u: Srna, J. (ur.), Od grupe do tima, Beograd: Centar za brak i porodicu.
- Milivojević, S. (2002) "SAFE HORIZON – služba za pomoć žrtvama kriminaliteta u Njujorku", Temida, br. 2, godina 5.
- Moran-Ellis, J. (1996) "Close to home: the experience of researching child sexual abuse", u: Hester, M., Kelly, L., Radford, J. (ed.), Women, Violence and Male Power, Buckingham-Philadelphia: Open University Press.
- Mršević, Z. (1997) Incest između mita i stvarnosti, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta.
- Murphy, T., Whitty, N. (2000) "What is Fir Trail? Rape Prosecutions, Disclosure and Human Rights Act", Feminist Legal Studies, br. 8.
- Nikolić-Ristanović, V. (1984) Uticaj žrtve na pojavu kriminaliteta, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Nikolić-Ristanović, V., Stevanović, I. (1998) "Prilog savremenoj koncepciji krivičnopravne zaštite od nasilja u porodici, od seksualnog nasilja i od trgovine ljudskim bićima), Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 36, br. 3.
- Nouveau code penal, mode d'emploi, Paris, 1993.
- Reeves, H. (2000) "Novi pravci promena u vezi sa brigom za žrtve-svedoke i njihovom zaštitom u Ujedinjenom Kraljevstvu", Temida, br. 3-4, godina 3.
- Singer, R. G., Lafond, Q. J. (1997) Criminal law – Examples and Explanations, New York: Aspen Law & Business.
- Stevanović, I. (2002) "Dete žrtva zlostavljanja i zanemarivanja i uloga policije u obezbeđivanju njegove zaštite", Temida, br. 3-4, godina 3.

²¹ Termini: "državni tužilac za maloletnike" i "sudija za maloletnike" korišćeni su u smislu novog modela koji nosi naziv: "Nacrt zakona o pravosuđu za mlade" i izabrani su kao odraz potrebe za specijalizacijom u ovoj oblasti.

Osvrt na neka pitanja seksualnog nasilja prema deci

Stojanović, Z. (1999) Komentar krivičnog zakona SRJ, Beograd:
Službeni list.

Škulić, M. (2001) "Deca–žrtve seksualnog nasilja (krivičnopravni i
krivičnoprocesni položaj), Temida, br. 3, godina 4.

Mr Ivana Stevanović

**Some issues of sexual violence
against children**

The paper considers the situation of children-victims of severe sexual violence in the criminal substantive and proceedings law of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia. Through the analysis of specific incriminations sanctioning the worst forms of sexual violence against children as well as the analysis of their proceedings situation, the paper presents necessary amendments in this domain and compliance of our criminal legal system with the contemporary comparative law solutions. At the same time, the paper offers suggestions of possible new solutions in this domain, in accordance with the right of the child to comprehensive protection of his/her sexual integrity.

BILJANA MIHIĆ*

Porodično nasilje nad decom

Uradu se razmatra pojам и основни облици porodičnog nasilja nad decom, као једне од најозbiljnijih društvenih devijacija. Nasilje nad decom predstavlja istorijsку појаву, с обзиром да је постојало и да постоји у свим društвима током читаве људске историје. Posebno се анализирају веома сложене последице овог теšког облика насиља, и разматрају узроци који доводе до насиља у породici уопште, па и до порodičnog насиља над decom. Такође се указује на разлиčite облике и нивое društvenog intervenisanja у овој области и разматра проблем прavnog регулисања обавезног пријављивања насиља над decom службама надлеžним за заштиту dece.

Ključне речи: деца, породично насиље, узроци, последице, друштвена реакција.

Uvod

“Сви су се чудили шта је то толико могло да разбесни једног, наизглед нормалног, четрдесетогодишnjaka да “оплави” свог десетогодишnjег сина. Модрице по целом телу, такве да сваки нови ударач очева руке “пада” на стару рану. На глави малишана такође озилјци, од зида, казао је деčак. Кад рука родитеља није била “довољно тешка”, отац је главу малишана ударао о зид”.¹

Nasilje nad decom predstavlja појаву која је, може се сlobodно рећи, стара колико и чoveчанство. О томе сведоче бројни докази из блиže и даље људске историје, па је тако забележено сурово каžњавање и убијање dece још код античких народа - Сумера, Грка и Римљана, када се овакво понашање сматрало родитељским правом. Разни облици примене насиља у процесу вaspitanja забележени су и у средњем веку, али ни грађанско друштво није mnogo odmaklo od ovako surovog поступања према деци u

porodici, па су осим разлиčitih облика физичког насиља над decom, забележени и slučajevi surovog ubijanja sopstvene dece u radničkim porodicama.

Pored pozitivnih промена у односу према детету, које се могу posmatrati kroz неколико фаза током људске историје, пored činjenice да је још 1875. god. u državi Njujork donet први Zakon o заштити dece којим је по први put насиљјачко понашање према деци sankcionisano, и да је од тада donet veliki broj pravnih akata меđunarodнog i nacionalног karaktera којим се штити живот и integritet детета, бројна истраживања сведоче о томе да насиље над decom u породici још увек постоји, да је веома rasprostranено i sa brojnim последicama, ali da je do podataka u овој области veoma teško доћи, jer su још увек pojedini облици насиља u породici pokriveni velom “porodične tajne”, a ono što se u njoj dešava “privatna stvar”. Prema podacima Međunarodне Уније за заштиту детинjstva u visokorazvijenim zemljama родитељи ubiju više своје dece nego tuberkuloza, деčја парализа, богинje i dijabetes zajedno².

National Assaulat Prevention Center, New Jersey, je kroz Child Assaulat Prevention Project u 32 države u SAD 1996. године otkrio da je:

- svakih 47 sekundi jedno дете нападнуто или занемарено
- свака два i po sata jedno дете је убијено (већина ih je ispod pet godina starosti, a 53% ispod jedne godine живота)
- једна од три девојчице i један од шест деčака су сексуално нападани, bar jednom do 18 године
- preko 85%dece, жртва зlostavljanja je napadnuto od nekog koga су познавали ili u koga су имали poverenje.³

Статистичке податке о обиму i rasprostranjenости породичног насиља над decom, меđutim, treba uzeti sa rezervom s обзиром da u većini земаља ne постоји

* Biljana Mihić je asistent-istraživač na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i članica je Vikičimološkog društva Srbije.

1 Vidi: Dosije: “Kako decu zaštiti od zlostavljanja”, Politika, 6. novembar 1996.

2 Banjanin-Đuričić, N. (1998) Udarac po duši-sociološka studija zlostavljanja dece u porodici, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta. Autorka se poziva na podatke Medunarodne Unije za заштиту детинjstva, objavljene u njenom tekstu u “NON”-u, br. 337/338, 28. novembra 1981., str.11.

no praćenje i analiza ove pojave. Tako se podaci koji ma raspolaže policija bitno razlikuju od podataka kojima raspolaže zdravstvena, socijalna služba i sl. Jedan od primera različitih statističkih podataka o istoj pojavi iznet je na Evropskom forumu za dobrobit dece, održanom 1998. godine u Briselu. Naime, u irskom izveštaju su za period od 1994- 1996. godine prikazani statistički podaci o nasilju nad decom koje vodi policija i na osnovu kojih se može zaključiti da zlostavljanje i zanemarivanje dece uopšte ne postoji kao problem u ovoj zemlji, jer je policijska statistika zabeležila samo dva prijavljena slučaja u 1994. godini, 1995. nijedan, a 1996. godine je zabeleženo dva slučaja zanemarivanja dece. Međutim, uvidom u statističke podatke koje vodi Odeljenje za zdravlje dece pokazano je da je tokom 1996. godine 903 dece potražilo pomoć usled zanemarivanja, 272 zbog fizičkog nasilja, 244 usled seksualnog nasilja i 21 dete zbog emocionalnog, odnosno psihičkog zlostavljanja.⁴ Ni ovi podaci, međutim, ne predstavljaju pouzdan pokazatelj stvarnog obima nasilja nad decom, jer je upravo zbog "čuvanja porodične tajne" tamna brojka u ovoj oblasti ogromna.

Ovi i slični podaci svakako bi trebalo da pokrenu na akciju, ali ne samo državne institucije, koje se u svom radu bave ovom problematikom i NVO čiji je rad od neprocenjive vrednosti. Samo objedinjen multidisciplinarni rad, saradnja vladinog i nevladinog sektora i uključivanje što većeg broja stručnjaka i zainteresovanih građana-volontera dovelo bi do pozitivnih promena.

Najpotpuniji pravni izvor u zaštiti dece od nasilja uopšte jeste Konvencija o pravima deteta, koja državama podpisnicama nalaže da se preduzmu sve mere u smislu zaštite deteta od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja, povređivanja i zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploracije, uključujući seksualno zlostavljanje.⁵

Kada je reč o nasilju nad decom, deca u porodici mogu biti direktnе žrtve različitih oblika nasilničkog ponašanja od strane roditelja, što svakako ostavlja brojne i trajne posledice na psihičko i fizičko zdravlje deteta, ali ona mogu biti viktimirana i čestim fizičkim i verbalnim sukobima roditelja, što nije manje tragično za decu od direktnog nasilja kome su izložena u porodičnom domu. Nasilje nad decom u porodičnoj sredini je u korelaciji sa nasiljem nad ženama, jer u slučajevima kad žene bivaju

zlostavljanje i njihova deca ispaštaju postajući i sama žrtve nasilnika, kako onda kada uplašeni nemo posmatraju dogadjaj, tako i onda kada pokušavaju da pomognu svojim majkama.⁶ Posebnu težinu nosi činjenica da porodica, kao osnovna funkcionalna jedinica društva, treba da štiti i neguje svoje potomstvo, pa deca ovde doživljavaju dvostruku bol, što ostavlja često teške i neizlečive posledice na psihu deteta. Jer, funkcije porodice nisu samo biološka i ekomska, nego i funkcije u osećajnom, saznajnom i društvenom razvoju deteta.⁷

Porodica je prva sredina u kojoj dete oseti ljubav, prihvatanje, nežnost, u kojoj i uz pomoć koje ostvaruje prve kontakte sa svetom oko sebe, ali porodica može biti i sredina u kojoj dete doživljava najintenzivniju ugroženost, upravo zbog bliskih odnosa koji vladaju u njoj. Cilj ovog rada jeste davanje prikaza osnovnih pojmoveva i problema vezanih za porodično nasilje nad decom.

Pojam i oblici porodičnog nasilja nad decom

Određivanje pojma nasilja nad decom je veoma složeno, upravo stoga što u ovoj oblasti postoji velika terminološka zbrka, pa se u stručnoj literaturi srećemo sa brojnim izrazima koji pokušavaju da osvetle i objasne ovu pojavu. U tom smislu se u naučnoj literaturi i u javnom komuniciraju koriste različiti izrazi: zanemarivanje dece, zlostavljanje, zapostavljanje, agresivno ponašanje prema deci, vaspitno zapuštanje dece, zločini nad decom, seksualna zloupotreba dece, napuštanje dece i sl. Ako bismo sve ove izraze pokušali da obuhvatimo jednim opštеваžećim pojmom nasilje nad decom, prilikom definisanja ove složene pojave opet se nalazimo pred teškim zadatkom. Kao što ne postoji opšte prihvaćena definicija nasilja, tako još manje postoji jedinstveno razumevanje i određivanje pojma nasilja nad decom iako se čini da je u pitanju jednostavan, opštepoznat i razumljiv pojam⁸. Razlike u definisanju nasilja nad decom svakako proizilaze iz različitih pristupa ovoj složenoj problematiki, pa tako imamo veliki broj medicinskih, psiholoških, socioloških, kriminoloških, pravnih definicija nasilja nad decom. U naučnom radu se uglavnom koriste operacionalne definicije koje se odnose na pojedine vidove nasilja nad decom, u zavisnosti od toga koji aspekt se analizira u konkretnom naučnom istraživanju. Opšte definicije takođe uglavnom nabrajaju ili sadrže indikatore najizraženijih vidova nasilja nad decom.

3 Lakić, A. (1998) "Emocionalno zanemarivanje i zlostavljanje dece", u: Milosavljević, M. (ur.) Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Službeni glasnik, str. 34- 37.

4 European Forum for Child Welfare: Are Children protected against Violence in Europe, Bruxelles, September 1998.

5 Član 19. Konvencije o pravima deteta, koja je usvojena 1989. god., a Jugoslavija je ratifikovala 1990. godine.

6 Mršević, Z., Milivojević, S., Ćopić, S. (2000) "Deca-žrtve nasilja – kriminološki, krivičnopravni i krivičnoprocesni aspekt", Temida, br.1., str. 13-19.

7 Tadić, N. (1989) Psihijatrija detinjstva i mладости, Beograd: Naučna knjiga, str.78-84.

8 Milosavljević, M. (1998) "Definisanje osnovnih pojmoveva istraživanja", u: Milosavljević, M. (ur.) Nasilje nad decom, Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, str. 38.

Porodično nasilje nad decom

U Enciklopediji Britanika se, npr. nasilje nad decom definiše kao "namerno i neopravdano nanošenje bola i patnje deci. Pojam može označavati upotrebu preteranog fizičkog nasilja; nepravičnu seksualnu zloupotrebu; propuštanje pružanja odgovarajućeg smeštaja, ishrane, zdravstvene zaštite ili emocionalne podrške; incest; druge slučajevе seksualnog uznemiravanja ili silovanje; pravljenje dečije pornografije". U zapadnoj literaturi takođe nema jedinstvenih definicija nasilja nad decom, pa se tako koriste odredbe iz Krivičnog zakona za definisanje ove pojave (Austrija) ili se pak ne pravi razlika između nasilja nad decom i nasilja uopšte (Belgija). Mnogi autori pribegavaju definisanju "zlostavljanog deteta" kako bi objasnili ovu pojavu. Tako National Observatory for Decentralised Social Action od 1993. godine koristi ovu definiciju u svom radu: "Zlostavljanje dete je ono dete koje je žrtva fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja ili zanemarivanja, koje ostavlja ozbiljne posledice na njegov fizički i psihički razvoj".⁹

"Pod nasiljem nad decom se uglavnom podrazumevaju takvi odnosi i ponašanja pojedinaca, društvenih grupa ili institucija, globalnih društava i drugih kojima se uz primenu sile nanosi bol, fizička ili psihička oštećenja, ugrožava zdravlje i fizički i psihički integritet ličnosti i osućeće normalan razvoj nepunoletne osobe."¹⁰ Ako se ova definicija stavi u porodične okvire, onda je nešto lakše razumeti nasilje nad decom u osnovnoj funkcionalnoj jedinici društva. U tom smislu se govori i o različitim oblicima nasilja nad decom u porodici, o psihičkom, fizičkom i seksualnom nasilju. Ovde je jasno da je striktno odvajanje bilo kog od ovih osnovnih oblika nasilja nad decom gotovo nemoguće, jer je prilikom fizičkog i seksualnog nasilja vrši i svojevrsno psihičko nasilje, koje je doduše manje vidljivo, ali koje upravo zbog svoje prikrivenosti ostavlja ogromne posledice na psihički život deteta.

Fizičko nasilje nad decom se takođe različito definiše. Jedan od najpoznatijih američkih autora koji je proučavao ovu pojavu u Americi, D. G. Gill je 1968. u knjizi "The Bettered Child" fizičko nasilje, odn. zlostavljanje definisao kao "nameran fizički napad ili nanošenje telesnih povreda, uključujući minimalne kao i fatalne, nanete deci od strane lica koja su dužna da se staraju o njima".¹¹ Fizičko nasilje je vezano za svako namerno nanošenje povrede detetu i obično se definiše kao primena fizičke sile, uz ili bez upotrebe drugih

9 Ova definicija se nalazi u sklopu francuskog izveštaja koji je na Evropskom forumu za dobrobit dece podnela Poilpot, M-P., Bruxelles, September 1998.

10 Milosavljević, M. (1998) op. cit. str. 38.11 Banjanin-Djuričić, N. (1998) Udarac po duši-sociološka studija zlostavljanja dece u porodici, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta. Citirano prema: Renvoize, J. (1976) Children in Dangers, Pelican Books, str. 47.

sredstava, kojom se nanose ozlede, povrede ili rane i ugrožava zdravlje ili život maloletnika.¹²

Postoje različiti oblici fizičkog nasilja nad decom, od šamaranja, batinanja, prebijanja, čupanja za kosu, savijanja ruke, davljenja, šutiranja, opekolina, pa do zaključavanja u mračne prostorije, lišavanja hrane, odeće i obuće, ili pak uskraćivanje potrebnih lekova i sl. Slična, operacionalna definicija fizičkog zlostavljanja kaže da se pod tim "podrazumevaju fizička činjenja kao što su udaranje, trešenje, šutiranje, bacanje, davljenje, gušenje, trovanje, paljenje i sl., koja izazivaju ili mogu izazvati fizičke povrede ili smrt deteta. Fizička povreda se može naneti detetu i kada roditelj ili staratelj namerno izaziva simptome bolesti kod deteta".¹³

Psihičko nasilje je povezano sa svim vrstama nasilja nad decom, i po nekim autorima predstavlja pouzdani indikator postojanja nekog od vidova nasilničkog ponašanja, ali može postojati i u posebnoj formi, kada ga je teško otkriti, jer posledice psihičkog nasilja mogu nastupiti tek posle dužeg izlaganja ovom obliku nasilja, za razliku od posledica seksualnog, a posebno fizičkog nasilja koje su daleko vidljivije, pa i kada je reč o porodičnom prikrivenom nasilju. Operacionalna definicija ovog oblika nasilja koja se najčešće koristi u naučnom radu, pod psihičkim nasiljem nad decom podrazumeva takva ponašanja, u ovom slučaju članova porodice, kojima se zapostavlja, ugrožava, potcenjuje, vreda ili verbalno napada ličnost maloletnika i ispoljavaju negativna osećanja ili se ono lišava emocionalne podrške. I ovde postoje različiti vidovi ispoljavanja psihičkog nasilja nad decom, od emocionalne hladnoće, uskraćivanja ljubavi i pažnje, korišćenja pogrdnih imena i psovki, vređanja, vike, zabrane izlazaka i druženja sa vršnjacima i sl.

Seksualno nasilje, kao poseban i za decu možda najtraumatičniji vid nasilja u porodici, ako se ovde uopšte može govoriti o razlikama u težini nasilja koje deca mogu trpeti od onih koji su im najbliži, takođe se definiše na različite načine i, dok ga neki autori smatraju samo delom fizičkog nasilja kome dete može biti izloženo, većina autora pravi razliku između ova dva različita oblika nasilničkog ponašanja. Seksualno nasilje se obično definiše u užem i u širem smislu, pa se tako pod seksualnim nasiljem u užem smislu smatra "svaki vid zadovoljavanja seksualnih potreba i nagona primenom fizičke, psihičke ili neke druge sile ili nadmoći".¹⁴ Pod

12 Milosavljević, M. (1998) "Definisanje pojma nasilja nad decom", u: Milosavljević, M. (ur.) Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Službeni glasnik, str. 7-27.

13 Žegarac, N. (2001) "Operacionalne definicije zlostavljanja", u: Obretković, M., Pejaković, Lj. (ur.) Zaštita deteta od zlostavljanja - Priručnik za centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta, str. 32-40.

14 Milosavljević, M. (1998) op. cit. str.26.

Porodično nasilje nad decom

pak, podrazumeva svaki oblik verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem najmanje dve osobe bilo kog pola, na skali od seksualnih poruka, lascivnih reči i priča i seksualnih ponuda, do naglašenog pokazivanje seksualnih simbola, dodirivanja, pokušaja ili ostvarenog seksualnog odnosa i silovanja, ukoliko je rezultat nezavisno od postojanja ili nepostojanja volje, htjenja i saznanja kada je objekt ovakvih odnosa maloletna osoba.¹⁵ Međutim, kada je u pitanju seksualno nasilje u porodici, situacija je nešto složenija, s obzirom da se ovde radi o incestu i da dete doživljava dvostruko razočarenje, s jedne strane, jer je seksualno zlostavljan, a sa druge strane razočarenje u roditelja koji je to učinio. Kada je u pitanju incest, dosta se polemiše šta se smatra incestom, odn. koliki stepen srodstva treba da postoji između srodnika da bi se govorilo o incestu, a ne o seksualnom zlostavljanju. Tradicionalna definicija incesta je "seksualni odnos između dve osobe koje su u previše bliskom srodstvu da bi sklopile brak". Danas se međutim, incest ne vezuje samo za postojanje krvnog srodstva, čijeg značenja deca manje-više nisu svesna, nego i za emotivnu stranu povezanosti između žrtve i počinjoca¹⁶ (npr. seksualno zlostavljanje od strane očuha). U zapadnoj literaturi, incest se uglavnom definiše kao seksualno nasilje nad decom od strane poznatih osoba koje se nalaze u poziciji moći i autoriteta nad detetom.¹⁷ Seksualno nasilje je često kombinovano sa fizičkim nasiljem (u 20% slučajeva), ali je daleko neprepoznatljivije od fizičkog nasilja, osim ako neko progovori o tome.¹⁸ U svakom slučaju, posledice su ogromne i trajne.

Posledice porodičnog nasilja nad decom

Prema definiciji Svetske zdravstvene organizacije, dobro zdravlje je "stanje potpunog fizičkog i duševnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti i nesposobnosti". Dobro zdravlje može biti narušeno čim se ne postigne jedan od ovih oblika koherentnih dobrobiti.¹⁹

Jasno je da su posledice porodičnog nasilja nad decom ogromne i u svom nabranju, čini se beskonačne. Pored toga što dovode do narušavanja fizičkog zdravlja deteta, posebno kada je reč o fizičkom i seksualnom nasilju, posledice koje nasilje u porodici ostavlja na psihički i socijalni razvoj deteta su daleko trajnije i složenije. U

porodičnim okvirima se odvijaju svi oni procesi i mehanizmi, dobro poznati u psihologiji ličnosti, kao što su oponašanje, poistovećivanje, stvaranje i rešavanje sukoba, ovladavanje nagonskim težnjama i osećanjima ljubavi i mržnje, spokojstva i straha, ljubomore, zavisti i sl. Sem toga, u porodici se usvajaju moralne norme i sistemi vrednosti, stiču složena osećanja i društvena iskustva i uče ponašanja, što određuje svojstva ličnosti. Pod povoljnim uslovima, dete prolazi kroz umerene sukobe i u međusobnim porodičnim odnosima preovlađuju pozitivna osećanja.²⁰ Međutim, kod različitih vidova nasilja u porodici, osim promena koje se dešavaju u osećanjima dece, kada se ispoljavaju depresija, neprijateljstvo, agresivnost, jaka strahovanja i sl., preovlađuju i negativni moralni i društveni stavovi. Kako bi, uostalom dete, koje, na primer, trpi kontinuirano seksualno nasilje od strane sopstvenog oca, posmatralo spoljni svet, nego kao lažljiv, izvitoperen i opasan.

Kao ilustracija posledica koje seksualno zlostavljanje u porodici ostavlja na dete, može poslužiti slučaj opisan u švedskoj studiji "Boys - Sexual Abuse and Treatment", koja je proizvod petogodišnjeg psihoterapijskog rada sa dečacima - žrtvama seksualnog nasilja u kom periodu je zbrinuto preko 100 seksualno zlostavljenih dečaka uzrasta od 3. do 18. godine:

"Leo je dečak koji je došao u Kliniku za dečake, zbog poremećaja u ponašanju. Sve je počelo kada je Leo imao 5 godina. Njegovoj majci je bilo poznata preka narav Leovog oca koji bi, kada se napije surovo tukao i maltretirao nju i sina. Ali, njegova majka nije znala da je Leo žrtva seksualnog nasilja od strane oca. Jednoga dana je na sinovljevoj ruci primetila opekoštinu. Pošto je Leo uporno izbegavao da joj objasni kako se opeka, majka je posumnjala da ga je otac opet maltretirao. Predložila mu je da nacrtka kako se opeka. Leo je odmah pristao i na listu papira nacrtao sebe kako prilazi oču koji sedi u fotelji i koji ga je slučajno opekao cigaretom. Istovremeno, on govori majci da to nije najgore što mu se desilo. Na majčino insistiranje, Leo je na drugom papiru nacrtao kako ga otac šutira u stomak, a posle izjave da ni to nije najgore što mu se desilo, Leo na trećem papiru crta oca koji mu dodiruje penis. Leo je ovaj crtež ponovio nekoliko puta da bi pokazao da se to nije desilo samo jedanput. Sada je majci postalo jasno da je njen sin seksualno više puta zlostavljan od strane sopstvenog oca. Na pitanje zašto joj to nije rekao, a pristao je da nacrtka, Leo je objasnio da mu je otac često pretio da nikome ne sme da kaže šta radi sa njim. Na zidu je visio poster nekih rok muzičara sa slikom kostura i otac je govorio da će i sam postati kostur ako se nekome poveri. Posle ovog saznanja, Leov otac je napustio kuću, ali majka nikada nije prijavila ovaj slučaj policiji plašeći se da će ih on ubiti. Međutim, posle nekog vremena, Leo je počeo da ispoljava znake autodestruktivnosti,

15 Milosavljević, M. (1998) op. cit. str. 26.

16 Mršević, Z. (1997) Incest između mita i stvarnosti, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta, str.

17 "Incest/Sexual Abuse Of Children" by Women's Support Project, Newlands Centre, Glasgow.

18 Banjanin-Đuričić, N. (1998) op. cit. str. 59.

19 Banjanin-Đuričić, N. (1998) op. cit. str.127.

20 Tadić, N. (1989) op. cit. str. 75.

Porodično nasilje nad decom

nanoseći sebi često povrede. Kasnije je postao agresivan i prema majci, udarao je, šutirao, vredao i prešao. Počeo je da pokazuje i znake seksualne agresivnosti prema majci, tako što bi odjednom skinuo pantalone i počeo da masturbira pred njom. Osim toga, rečnik koji je Leo upotrebljavao nije odgovarao rečniku sada već sedmogodišnjeg dečaka, pa je majka potražila pomoć u Klinici za seksualno zlostavljanje dečake. Po dolasku u Kliniku, Leo je ispoljavao različite oblike poremećaja u ponašanju: trčao je unaokolo sa punim ustima keksa dobijenog za užinu i govorio najrazličitije psovke...”²¹

Posledice porodičnog nasilja je, međutim, ukoliko nisu vidljive, veoma teško diferencirati i to svakako zahteva posmatranje i praćenje u dužem vremenskom periodu. Osim vidljivih posledica porodičnog nasilja, kao što su posekotine, opeketine, frakture, pa i smrt deteta, kao najteža od svih, posledice po zdravlje deteta se mogu ispoljiti i u vidu različitih poremećaja u psihičkom razvoju deteta: poremećaji hranjenja (anoreksija, gojaznost), poremećaji spavanja, poremećaji mokrenja (tzv. noćno mokrenje), poremećaji psihomotorike (lupanje glavom, tikovi i sl.), poremećaji psihoseksualnog razvoja, poremećaje agresivnosti (samopovređivanje, samoubilačko ponašanje), stanja neuroza, depresije, histerično ponašanje, kao i razna psihosomska oboljenja (bronhijalna astma, afektivno zacenjivanje, kožna oboljenja, glavobolje i sl.). Deca žrtve porodičnog nasilja, pored toga, često ispoljavaju poremećaje u socijalnom funkcionisanju, što se ispoljava kroz preteranu agresivnost ili pak kroz izuzetnu bojažljivost, nesigurnost, povučenost, izolovanost. Svakako treba pomenuti i transgeneracijsku prenosivost zlostavljanja, koja se može kretati od ispoljavanja agresivnosti u sekundarnoj porodici, pa do vezivanja za nasilnike i ponovo trpljenje nasilja. Osim toga, velika je verovatnoća da zlostavljana deca “mržnju” koju prime u detinjstvu, prenesu na svoju decu, čak iako budu želete da im pruže ljubav.²²

Mnogi autori zlostavljanje u primarnoj porodici povezuju i sa kasnjom sklonošću ka alkoholizmu i naromaniji, kao i sa kriminalnim ponašanjem, što svakako nije bez osnova. Istraživanje maloletničke delinkvencije u Srbiji koje je Jugoslovenski centar za prava deteta sproveo 1998. i 1999. godine, ukazuje na vezu stanja u porodici sa kriminalitetom i drugim pojavnama socijalne patologije, odnosno 34,4% ispitanih je ukazalo na postojanje fizičkog zlostavljanja u njihovim porodicama.²³

21 Nyman, A., Svensson, B. (1995) Boys - Sexual Abuse and Treatmant, Stockholm: Radda Barnen, str. 17-22.

22 Nil, A. S. (1988) Slobodna deca Samerhila, Beograd: Biblioteka 20. vek, str. 209-220.

23 Škulić, M., Stevanović, I. (1999) Maloletni delinkventi u Srbiji - neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta, str. 381.

Uzroci porodičnog nasilja nad decom

Dok je u stručnim krugovima ranije preovladavala ideja da je čovek koji napastvuje decu sigurno lud, te da mu je potrebna psihijatrijska pomoć, današnja istraživanja sve više dokazuju da je većina nasilnika uglavnom “normalna”, da su to ljudi koje srećemo u svakodnevnim kontaktima, da su često visoko obrazovani i imućni, ali da im je svakako potrebna stručna pomoć, odn. tretman.

Na Evropskom savetu u Strazburu, izdvojene su tri grupe faktora nasilja u porodici:

- socio-ekonomski faktori (siromaštvo, nezaposlenost, nizak nivo obrazovanja, bogatstvo);
- kulturni faktori (kulturna sredina stvara idiličnu sliku materinstva i dece, koja je u neskladu sa velikim promenama vezanim za migracije i sve veće učešće žena u društvenom životu, njihovo ekonomsko i emocionalno osamostaljivanje, što je svakako dovelo do promena tradicionalne muške uloge u porodici, kao superiornog oca porodice, tako da su porodice sa decom suočene sa brojnim problemima, upravo stoga što uloga muškarca nije pretrpela sličan razvoj u ovoj situaciji);
- porodični faktori (porodični sukobi koji se mogu prenositi sa generacije na generaciju, razvod, alkoholizam u porodici i sl.), ali i
- tzv. iznenadni događaji, koji mogu izazvati velike poremećaje u životu porodice (nesrećan slučaj, finansijski problemi).²⁴

Jasno je da navedeni faktori ne vode nužno porodičnom nasilju, ali sasvim sigurno mogu predstavljati signal opasnosti i “pogodno tle” za ispoljavanje raznih oblika nasilničkog ponašanja.

U objašnjenju nasilja u porodici obično se polazi od teorije moći, gde se moć razmatra na različitim nivoima, pa i u organizaciji i strukturi ličnih odnosa. Na tome su bazirana i dva vodeća teorijska koncepta koja objašnjavaju ovaj fenomen: feministički koncept i sistemski porodični koncept.²⁵

Feministički koncept polazi od tzv. strukturalne moći, po kojoj muškarac ima moć u društvu, a patrijarhalna struktura društva ohrabruje i legalizuje korišćenje muškog nasilja nad ženama uopšte, pa i nasilja u porodici.

24 Council of Europe: Colloquy on violence within the family, Strasbourg, 25-27. 1987.

25 Lakić, A. (2001) “Savremene teorije o zlostavljanju dece u porodici”, u Srna, J. (ur.) Od grupe do tima-Multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Centar za brak i porodicu & IP”Žarko Albulj”, str. 63-69.

Sistemsko porodični koncept polazi od disfunkcionalnosti porodičnog sistema, koja može biti akutnog ili hroničnog karaktera, a koja dovodi do poremećaja osnovnih porodičnih funkcija, nege i kontrole, pri čemu dete kao najslabiji član porodičnog sistema, postaje žrtva zlostavljanja.

Koncept transgeneracijske transmisije zlostavljanja se pak, bazira na ideji da se roditeljstvo "uči" i da se obrasci roditeljstva usvajaju prvenstveno od svojih roditelja. Ovakvo stanovište svakako nije bez osnova, jer rezultati mnogih istraživanja govore u prilog postojanju međugeneracijske transmisije nasilja, odnosno ukazuju na povezanost nasilja u primarnoj porodici i kasnijeg nasilničkog ponašanja muškarca.²⁶

Navedeni teorijski modeli svakako doprinose objašnjenju fenomena nasilja u porodici, kao i formiraju jednog integrisanog shvatanja i razumevanja uzroka porodičnog nasilja, pri čemu se moraju imati u vidu socijalno-ekonomski i kulturni faktori, ali se ne smeju zanemariti porodični odnosi, kao ni osobine konkretnе ličnosti roditelja.

Društvena reakcija

Pravni sistem ima ključnu ulogu u društvenoj reakciji na zlostavljanje dece u tom smislu što pravo definiše oblike ponašanja koji narušavaju odnos prema detetu oblikovan socio-kulturnim standardima i utvrđuje stepen društvene tolerancije, odnosno kriterijume za intervenciju države u procesu podizanja i vaspitanja dece. U svim savremenim sistemima centralno mesto pripada pravnom (pod)sistemu, koji je povezan sa drugim institucionalnim (pod)sistemima: socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja, kao i sa aktivnostima nevladinih organizacija i profesionalnih udruženja, kao vaninstitucionalnim činocima društva.²⁷ Rad pojedinih delova sistema se razlikuje u odnosu na nivoe i sadržaj zaštite. Tako su uloge obrazovnih i zdravstvenih ustanova najveće u oblasti primarne prevencije, uloga sistema socijalne zaštite - na planu posebne ili sekundarne prevencije, dok pravni sistem ima ključnu ulogu u primeni zaštitnih intervencija u konkretnim slučajevima nasilja nad decom. Međutim, svaki od ovih delova sistema ima određeni ideo u procesu otkrivanja, dijagnostike i stručnog tretmana dece - žrtava nasilja.²⁸

Kada je u pitanju društvena reakcija na porodično

nasilje nad decom, često se postavlja problem prijavljivanja slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja dece. U najrazvijenijim sistemima intervenisanja, jedna od najvažnijih karika je upravo pravno institucionalizovana obaveza stručnih lica da prijave slučajeve nasilja nad decom. Kao primer se često uzima američki model, gde postoji striktno pravno regulisana obaveza prijavljivanja. Naime, svaki stručnjak koji radi sa decom je dužan da nadležnoj službi za zaštitu dece prijavi slučaj za koji ima osnovanu sumnju da se radi o zlostavljanju. U Evropi je slična situacija, s tim što je u nekim državama ova obaveza pravno regulisana (u Danskoj, Švedskoj, Portugaliji, Španiji i Velikoj Britaniji), dok u drugim zemljama prijavljivanje predstavlja moralnu obavezu ili profesionalnu dužnost, ali nije pravno sankcionisano. U Austriji, na primer, postoji obaveza prijavljivanja nasilja nad decom samo kada su u pitanju kriminalni akti. U Francuskoj se poštuje princip čuvanja profesionalne tajne, osim u slučajevima kad to zahteva krivični postupak ili se radi o detetu ispod 15 godina, ili pak ako je u pitanju osoba koja bez obzira na godine ne može sama da brine o sebi. U Grčkoj obaveza prijavljivanja postoji kada nasilje može ugroziti zdravlje i život deteta. U Belgiji, Irskoj, Nemačkoj i Luksemburgu ne postoji obaveza prijavljivanja slučajeva nasilja nad decom, ali postoji tendencija da se doktrina čuvanja profesionalne tajne ukine kada su u pitanju maloletnici, tako da u Luksemburgu stručnjaci koji rade sa decom mogu biti pozvani na odgovornost za neprijavljanje nasilja, i pored toga što ova obaveza nije pravno regulisana.²⁹ Naš porodični zakon predviđa dužnost organa, ustanova i samih građana da obaveste organ starateljstva o onim situacijama kada je maloletniku potrebna zaštita, što obuhvata i nasilje u porodici. Međutim, ta dužnost nije pravno sankcionisana, već predstavlja moralnu obavezu građana, a za stručnjake koji rade sa decom predstavlja profesionalnu dužnost. U slučajevima kada su u pitanju najteža krivična dela, ova obaveza je, međutim, krivičnopravno sankcionisana.

Pored toga što obaveza prijavljivanja nije pravno zaživela u svim državama postoji tendencija i na nacionalnom i na međunarodnom planu da se ova obaveza pravno reguliše,³⁰ što bi svakako doprinelo bržem otkrivanju, a tako i pružanju odgovarajuće pomoći deci - žrtvama nasilja. Osim toga, sve više se teži približavanju rada vladinog i nevladinog sektora i objedinjavanju aktivnosti u cilju što veće zaštite dece od različitih oblika nasilničkog ponašanja.

26 Vidi: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) Porodično nasilje u Srbiji, Beograd: Viktimološko društvo Srbije, Prometej-Beograd.

27 Obretković, M. (1998) "Pravna zaštita zlostavljane dece - da li je potrebna reforma našeg pravnog sistema?", u: Milosavljević, M. (ur.) Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Službeni glasnik, str. 97-109.

28 Obretković, M. (1999) "Multidisciplinarni model zaštite dece - žrtava nasilja", Temida, br. 3-4, str. 4.

29 European Forum for Child Welfare: Are Children protected against Violence in Europe?, Bruxelles, September 1998.

30 Obretković, M. (1998) "Nasilje u porodici i prava deteta na zaštitu", Temida, br. 4, str. 4.

Umeto zaključka

Na osnovu svega izloženog, jasno je da porodično nasilje nad decom predstavlja ozbiljnu društvenu devijaciju, koja se u različitim vidovima javljala tokom čitave ljudske istorije i da je, u ne manjem obimu, prisutna i danas. Iako se radi o pojavi koja se odvija na mikrosocijalnom nivou, odnosno u porodici deteta koje trpi nasilje, uzroci i posledice porodičnog nasilja svakako ne ostaju u mikrosocijalnim okvirima, već se moraju posmatrati u širem društvenom kontekstu. Porodično nasilje nad decom se tako ne može posmatrati samo kroz individualne, patološke osobine roditelja, niti samo kao rezultat uticaja socijalno-ekonomskih ili kulturnih faktora, već se moraju uzeti u obzir svi faktori koji utiču na javljanje ili pogoduju ispoljavanju ove pojave. Borba protiv porodičnog nasilja nad decom takođe zahteva sveobuhvatan multidisciplinarni pristup, koji podrazumeva saradnju svih državnih institucija koje se u svom radu bave ovom problematikom (centri za socijalni rad, policija, sudstvo, zdravstvo, prosveta itd.). To podrazumeva i saradnju sa nevladinim organizacijama, čiji praktičan rad sa zlostavljanom decom predstavlja nezamenljivu pomoć u borbi protiv porodičnog nasilja uopšte, a posebno protiv nasilja nad decom - najranjivijim i najbespomoćnjim delom ljudske populacije.

Literatura

Banjanin-Duričić, N. (1998) Udarac po duši - sociološka studija zlostavljanja dece u porodici, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za prava deteta.

Council of Europe: Colloguy on Violence within the Family, Strasbourg, 25-27 November 1987.

European Forum for Child Welfare: Are Children protected against Violence in Europe?, Bruxelles, September 1998.

"Incest/Sexual Abuse of Children" by Women's Support Project, Newlands Centre, Glasgow.

Konvencija o pravima deteta, Međunarodni ugovor, br. 15., 1990. godina.

Lakić, A. (1998) "Emocionalno zanemarivanje i zlostavljanje dece", u: Milosavljević, M. (ur.) Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Službeni glasnik.

Lakić, A. (2001) "Savremene teorije o zlostavljanju dece u porodici" u Srna, J. (ur.) Od grupe do tima - Multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Centar za brak i porodicu, IP "Žarko Albulj".

Milosavljević, M. (1998) "Definisanje pojma nasilja nad decom", u: Milosavljević, M. (ur.) Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Službeni glasnik.

Mršević, Z., Milivojević, S., Ćopić, S. (2000) "Deca - žrtve nasilja - kriminološki, krivičnopravni i krivičnoprocesni aspekt", Temida, br.1.

Mršević, Z. (1997) Incest između mita i stvarnosti, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja & Jugoslovenski centar za

prava deteta.

Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) Porodično nasilje u Srbiji, Beograd: Vikičimoško društvo Srbije & Prometej – Beograd.

Nil, A. S. (1988) Slobodna deca Samerhila, Beograd: Biblioteka 20. vek.

Nyman, A., Svensson, B. (1995) Boy - Sexual Abuse and Treatment, Stockholm: Radda Barnen.

Obretković, M. (1998) "Pravna zaštita zlostavljanje dece - da li je potrebna reforma našeg pravnog sistema?", u: Milosavljević, M. (ur.) Zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd: Službeni glasnik.

Obretković, M. (1998) "Nasilje u porodici prava deteta na zaštitu", Temida, br. 1.

Obretković, M., (1999) "Multidisciplinarni model zaštite dece - žrava nasilja", Temida, br. 3-4.

Škulić, M., Stevanović, I. (1999) Maloletni delinkventi u Srbiji - neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Tadić, N. (1989) Psihijatrija detinjstva i mladosti, Beograd: Naučna knjiga.

Žegarac, N. (2001) "Operacionale definicije zlostavljanja", u: Obretković, M., Pejaković, Lj. (ur.) Zaštita dece od zlostavljanja - Priručnik za centre za socijalni rad i druge službe u lokalnoj zajednici, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Biljana Mihić**Domestic Violence against Children**

In this paper the author is analysing definitions and basic notions related to domestic violence against children, as one of the most serious forms of violence. The special chapter deals with effects of violence against children and causes of domestic violence against them.

Also, the author is analysing different forms of social reaction and considering the problem of legal regulation of mandatory reporting domestic violence against children.

SANJA MILIVOJEVIĆ

11. Septembar – od šoka do “Projekta Sloboda”

Kada je tog 11. septembra prošle godine zazvono telefon u mojoj sobi, besno sam pomislila ko li me to budi u nešto posle devet sati ujutro. Dan je bio prelep, sunčan i topao. Glas sa druge strane žice bio je dobro poznat: moja mama. Pitanje koje je usledilo zvučalo je kao šala: “Gde si ti, gori Menhet!” Znajući moju majku, nisam se previše uzbudila. “Mama, samo prebac i kanal, to je sigurno neki film...” rekla sam najmirnije što sam mogla, i dalje ne shvatajući zašto me probudila tako rano ujutru. “Dete, upali TV i videćeš, gore one zgrade gde si ti bila pre nekoliko dana”... Začutala sam za trenutak. Razmišljala sam koje su to zgrade, o čemu ona priča. Sledećeg trenutka primetila sam nešto neobično. Prvi loš znak. Moja zgrada, studentski dom za strane i američke studente, čuvena Međunarodna kuća, nalazi se tačno na raskršću vazdušnih puteva za sletanje i poletanje sa dva aerodroma u Njujorku, međunarodnog JFK-a i domaće La Gvardrije. Gotovo da ne prođe minut a da rezak zvuk putničkog aviona ne preseče nebo nad 122-om ulicom. Ovog jutra, međutim, ništa se nije čulo. Još uvek sam bila na liniji sa mamom koja je i dalje panično pričala o tome šta upravo gleda na televiziji. Kada se na ekranu mog polovnog “Soni”-ja pojavila slika sa soliterom u plamenu kroz glavu mi je prošlo da se zaista dešava. “Mama, dobro sam, ne brini, idem sad da vidim šta se to događa”... Pre no što je spustila slušalicu, ona me upitala: “Pa nisi to valjda prespavala bombardovanje?” i pre no što sam uspela da odgovorim sama zaključila: “E i ja svašta pitam. Pa i ono naše si prespavala!” i uz vidno olakšanje ali i brižne komentare napokon prekinula vezu.

11. septembar 2001. godine je datum koji je sigurno pomerio svet. Namerno kažem da ga nije promenio. Ili ga, makar, nije promenio na bolje. Ne onako kako smo svi očekivali da hoće. Najveća tragedija koja se ikada dogodila na američkom tlu danas mi, kada je posmatram sa vremenske distance od jedne godine i prostorno bezbedno udaljena, preko atlanskog okeana, izgleda kao neki ružan san. Ali nije bio san. Hiljade ljudi. Hiljade porodica. Radnici, službenici, turisti, vatrogasci, policijski. Ceo jedan grad za nekoliko minuta pretvoren u pepeo. I u njemu ja, samo jedna od čitave armije onih

za koje su užasi rata, terorizma, gladi nešto već viđeno. Posle prvog šoka i misli da sam i sama mogla da budem tamo, usledila su neizbežna pitanja: zašto baš sada kad sam ja ovde? Tek je mesec dana kako sam u Americi. Zašto meni? Da li to ja sa sobom nosim nesreću? Da li će zaista i ova godina, koja je trebala da bude prva u, nadala sam se, nizu bezbednih, opuštajućih, posle decenije bola i patnji, da se pretvori u još jednu godinu, punu neizvesnosti i straha? Hoće li nas sve vratiti kućama?

Sada mi više ništa nije bilo jasno. Telefonii su zvornili u svim sobama oko mene, kao da su poludeli. Moje cimerke, njih tri, već su bile budne, uz TV u dnevnoj sobi... Samo jedan pogled je bio dovoljan: sve su bile kao ošamućene, u potpunoj neverici da je ono što vide zaista jedna od čuvenih 110-spratnica kako gori u plamenu. Na pitanje koje smo u krug postavljale jedna drugoj odgovor je uvek bio isti: “Neki pilot-ludak se zakucao u zgradu. Strašna nesreća. Možda su mu otkazale komande...” Samo je jedna od njih, jedina Amerikanika među nama, sumnjičavo odmahivala glavom. “To je napad! Desilo se. To je napad! Nije to nesreća.” Gledale smo kao hipnotisane i slušale pomahnitalog komentatora sa ABC-ja kako nabraja sve moguće razloge za ovo što se dogodilo. Sve osim, kasnije se ispostavilo, onog pravog. Tek što sam se okrenula da napravim kafu, strahovit udarac i panika sa pojačanim zvučnikom. I drugi!!! To je već zaista bilo previše! Pogledale smo se i potrcale ka telefonima, koji su i dalje zvonili. Drama se nastavljava. Samo proveriti da li su svi prijatelji na sigurnom! I oni iz škole, i oni iz Međunarodne kuće, i oni koje sam najbolje znala, sa “Public Interest Law Initiative” programa na Kolumbiji. Škola je zvanično počela ali smo još uvek imali dovoljno vremena za razgledanje grada. Nadala sam se da niko od njih nije odlučio da poseti svetski trgovinski centar baš tog dana...

Amerika je napadnuta na njenom tlu. I kao što smo svi slutili, novi ratovi su bili neizbežni. Najpre Avganistan, kao zemlja koja je iznadrila terorističku organizaciju “Al Kaeda” koja je optužena za napade na Njujork i Vašington i u kojoj je talibanski režim već godinama kršio ljudska prava svih stanovnika i zaveo

diktaturu zasnovanu na radikalnom tumačenju Kurana. Sledеća meta verovatno ћe biti Irak, čiji predsednik Sadam Husein, kako tvrde američki zvaničnici, proizvodi oružje za masovno uništenje i ne dozvoljava posmatračima UN da izvrše uvid u fabrike oružja širom zemlje. Onda verovatno neka od sledećih "osovina zla", kako ih je nekoliko meseci nakon bombardovanja nazvao predsednik SAD Džordž Buš. Kada je osmog oktobra prošle godine pokrenuta akcija "Anakonda" u kojoj su poginuli mnogi nedužni civili, kasnije proglašeni za "kolateralnu štetu", nama tako dobro poznat termin, retko ko se usudio da kritikuje predsednika. Jer kritikovati predsednika u krizno ratno vreme, kako je izjavio podpredsednik Dik Čejni, nije bilo patriotski. Sve me podsećalo na nešto već viđeno i dobro poznato. A predsednik je, trudeći se da opravda vojnu akciju na svaki mogući način, konačno "otkrio" i problem ljudskih prava avganistanskih žena, što je, naravno, izazvalo podsmeh među svim aktivistima i aktivistkinjama sa kojima sam tih dana kontaktirala. Imala sam priliku da razgovaram i sa delegacijom žena iz Avganistana koje su došle na razgovore o njihovoј budućnosti u novoj avganistanskoj državi. Na žalost, u Kongresu ni jedna od tih žena nije imala dovoljno vremena da izrazi svoju zabrinutost za ono što ih očekuje. Za svega par minuta koliko su kongresmeni imali za njih, ništa od toga nije moglo biti rečeno. Ni da su novi gospodari rata zamenili stare, ni da žene i dalje nose burke, ni da je zemlja potpuno uništena. Finansijska pomoć kojoj su se nadale takođe je izostala. Vratile su se razočarane i uverene da se ništa nije promenilo.

Za to vreme se, unutar Amerike, počelo sa progonima muslimanskog i arapskog stanovništva. Svako ko je ličio na teroristu, ko se uklapao u stereotip sa CNN-a, bio je meta nečeg što je za mnoge stanovnike najmoćnije države na svetu već odavno svakodnevica: rasno profilisanje. Jedan od mojih bliskih prijatelja, Pakistanac, morao je da potraži mirnije mesto za život. Ne znam gde je sada... Čuli smo za dva mladića koji su u Harlenu pretučeni tako da su završili u bolnici. Priče mnogih koji su na svojoj koži osetili šta znači "krstaški rat" u koji je samo nekoliko dana nakon nesreće pozvao predsednik Buš nisu se tako lako mogle čuti na elektronskim medijima. Ali su se ipak čule. Prednjaci su Njujork Tajms i Njusvik, izveštavajući o ljudima koji su, samo zbog toga što izgledaju drugačije, skidani sa letova i odvođeni u pritvor gde ih je satima ispitivao FBI. Čuli su se i glasovi onih koji su upozoravali da će tzv. "rat protiv terorizma" doneti i drastično ograničenje ljudskih prava: Human Rights Watch i Amnesty International slali su svoje izveštaje svakog dana. Čuli su se, ali nisu bili dovoljno jaki da nadglasaju one koji su bili puni želje za osvetom. Ratoborni predsednik uživao je popularnost od skoro 80% stanovništva. Patrio-tizam koji je zahvatio čitavu državu mogao se videti na skoro svakoj zgradi u

Njujorku; američka zastava postala je simbol oko kog su se okupili do juče zakleti neprijatelji: republikanci i demokrate, siromašni i bogati, beli i crni.

Natrag do TV-a. Slike su se smenjivale jedna za drugom. Ljudi koji mašu belim maramicama put helikoptera koji su nemoćno kružili oko zgrada. Vatra koja liže sa pogodenih spratova. Ljudi koji u neverici, uplakani, gledaju sa ulica šta se gore dešava. Policijci i vatrogasci koji hitaju da im pruže pomoć. I onda najpotresnije slike. Slike koje se ne zaboravljuju. U prvi mah sam pomislila da su to neki predmeti koji padaju sa ogromne visine. Onda sam shvatila šta komentator priča i ugledala pokrete. To su bili ljudi koji su, znajući da im nema spasa, odlučili da sami odaberu na koji način će umreti. Tada su kroz moju glavu počele da prolaze nove slike. Setila sam se kako sam, pre svega desetak dana, i sama bila na najvišem spratu kule 1. Tu se nalazio prekrasan restoran, i nekoliko ogromnih prozora sa kojih se video skoro ceo Bruklin. Setila sam se da mi je Brulkinski most sa te visine izgledao kao igračka. Pomislima sam na to koliki je očaj potreban da bi se skočilo odatle. I koliko dugo traje takvo umiranje. A onda sam se, sasvim nenadano, setila skoro svakog lica koje sam srela tog dana u "bliznakinjama": mladog liftboja, vesele recepcionerke, markantnog policajca iz obezbeđenja. Sve ono što je za druge, koji nisu imali priliku da posete svetski trgovinski centar, bila samo loša televizijska predstava, stravična ali depersonalizovana, za mene su bila ta lica. I pitanje: koliko li ih je poginulo?

Nekoliko godina unazad, gledajući F-16 u brišućem letu iznad moje zgrade na Novom Beogradu kako ispušta bombe na moj grad, pomislima sam kako više nikada u životu neću progovoriti engleski. I evo me, svega dve godine nakon toga, na američkom tlu, kako prisustvujem najvećoj tragediji u istoriji SAD. Nisam razmišljala ni sekund. Otišla sam da dam krv za povređene. Rekli su mi da to ne mogu, jer je neophodno da najmanje tri godine budete na tlu SAD u bilo kom statusu da bi bili u mogućnosti da to uradite. Nisam odustajala. Otišla sam na "Nultu tačku", mesto gde su se nekada nalazile "bliznakinje" da pitam da li im treba volonterk. Kažu da ih je već previše. Vraćam se u kampus. Počinje čas "Ljudska prava" koji drži čuveni profesor Luis Henkin. Očekujem da će se razgovarati o onom što se desilo. I zaista, studenti počinju da pričaju. Profesor je, međutim, vidno iznenaden. Jer, ono što oni govore nije baš u skladu sa njegovim idejama. Oni pričaju o američkoj spoljnoj politici, da "ostali svet" ne mrzi Ameriku zato što je bogata i što poštuje ljudska prava, pričaju o hiljadama dece koja u Iraku umiru od gladi zbog posledica sankcija, pričaju o podršci Amerike izraelskoj osvajačkoj politici na bliskom istoku. Javljam se i ja. Pričam o bombardovanju. Pitam ih da li mogu da zamisle 76 dana kao što je bio onaj juče. Muk... Profesor se više ni ne trudi da komentariše. Samo pažljivo sluša. Javljuju

se i brojni američki studenti. Većina njih podržava ono što je do tada rečeno, ali ističu i da terorizam nije način da se rešavaju problemi. Svi se slažemo. Niko od nas i nije pokušao da opravda ono što se dogodilo. Samo smo probali da dodemo do uzroka. Čas se završava i profesor, bez komentara, napušta amfiteatar.

Gledamo i ne shvatamo. A onda novi šok: komentator javlja da se jedna kula nakrivila. Vidimo to i same ali se nadamo da će izdržati. Javljuju da je još jedan avion otet i da se srušio na Pentagon. Pogodeni su srce američke finansijske i vojne moći. Kreću nagađanja o tome da li zgrade mogu izdržati i koliko dugo. Vidimo ljudе kako i dalje bespomoćno mašu. Iz jednog od helikoptera im se skoro mogu videti lica. Nekoliko minuta kasnije jedna od "bliznakinja" pada uz ogromni crni dim, prepun prašine, komada zgrade i hartije, koji se izdigao iznad mesta tragedije a onda krenuo ka Bruklinu. Potpuni šok. Svako ko je bio u tim zgradama odmah je shvatio: nema preživelih. Ili, ako ih i ima, broj neće biti dvocifren. Tuga, neopisiva tuga na licima mojih sustanarki. I moje se iskrivilo. Osećam i suze.

Nekoliko dana nakon tragedije organizacija za pomoć žrtvama kriminaliteta "Safe Horizon" je, u saradnji sa kancelarijom gradonačelnika Rudija Đulijanija, otpočela sa hitnim programom za pomoć žrtvama terorističkih napada. Tako je nastao "Projekat Sloboda", koalicija od preko 60 vladinih i nevladinih organizacija koji su pružali finansijsku, materijalnu, emocionalnu i svaku drugu potrebnu pomoć žrtvama i njihovim porodicama. Pošto sam u Safe Horizon-u već radila kao intern, rešila sam da konkurišem. Pridružila sam im se početkom aprila, nakon dugotrajnog postupka za ocenu podobnosti i proveru znanja. Rukovodilac projekta je smatrao da im moje iskustvo iz kriznog područja Balkana može pomoći, kao i da će preživeli lakše komunicirati sa nekim ko je i sam na neki način žrtva. Obe pretpostavke su, čini mi se, bile tačne. Ironija je da su se, dve godine nakon bombardovanja Jugoslavije koje je predvodila Amerika, uloge promenile. Sada su oni trebali pomoći, a mi smo im je mogli pružiti. Iznenadilo me da su ljudi sa kojima sam razgovarala, bilo da su žrtve bilo oni koji su im pružali pomoći i podršku, ževeli da znaju sve o bombardovanju naše zemlje i o ratovima u regionu. I zbog toga su, činilo mi se, imali još veće poverenje u mene. Svakog četvrtka a nekada i po dva puta nedeljno, razgovarala sam sa onima koji su izgubili članove porodice, posao, bliske prijatelje, koji još uvek ne mogu da uđu u metro i koji sa strahom iščekuju svaki veliki praznik, i pokušavala da im pomognem na način na koji sam najbolje mogla. I upravo od tih ljudi, i samo od njih, nisam čula ni jedan poziv na osvetu. Njihov bol je bio toliki da mesta za mržnju i osvetu nije bilo. Rad sa žrtvama je bio moj način da se odužim tom divnom gradu i njegovim stanovnicima koji su me, od prvog trenutka, zaista prihvatali kao svoju.

Jedan od momenata koje nikada neću zaboraviti je zatvaranje "Nulte tačke" kom smo prisustvovali kako bi se u tim teškim trenucima našli porodicama poginulih. To je bio prvi put da su porodice žrtava mogle da uđu u zagrađeni prostor gde su se nekada nalazilo svetski trgovinski centar. To je bio trenutak kada su mnogi od njih shvatili da posmrtni ostaci njihovih najmilijih nikada neće biti pronađeni. Dok smo im delili papire na kojima je pisalo šta sve radimo i kako mogu da nas kontaktiraju, prišao mi je jedan stariji gospodin koji je preko grudi nosio veliku sliku nasmejanog mladog čoveka. Pogledao me, nasmešio se i rekao: "Gospodice, hteo sam samo da Vas upoznam sa mojim sinom." Pričao mi je o njemu, arhitekti koji je radio na devedeset i nekom spratu kule 1. Imao je samo 23 godine. Sećam se i mlade žene koju su, sa prelomima obe noge, izvukli ispod ruševina. Ona ni danas ne može da ode do mesta nesreće. Jedan stariji gospodin sa kojim sam razgovarala je plakao kao malo dete. Tog dana je on trebao da pere prozore na jednoj od kula. Umesto njega je otišao njegov kolega, uz reči da je on mlađi i da će lakše i brže obaviti posao. Nije se vratio. To su trenuci i lica koje će pamtiti čitav život. Posebna priča je tim ljudi koji su činili i još uvek čine "Projekat Sloboda": priznati psiholozi, psihijatri, pravnici, socijalni radnici, biznismeni, svi ujedinjeni u želji da pomognu gradu koji je grcao u mukama. Ti ljudi su na mene ostavili zaista dubok trag. Toliko snage, podrške, pomoći i ljubavi dugo nisam dobila ni od koga. Kada bi se, svake nedelje okupili na tradicionalnom danu koji je bio posvećen nama, savetnicima "Projekta Sloboda", kako bi razmenili iskustva, uglavnom bolna ali i ona druga, i lečili jedni druge, svi su me pitali kako se ja osećam. Pričala sam im o tome kako sam ja doživela ovu tragediju. Pričala sam im i o bombardovanju. Kako još uvek ponekad čujem sirene. I koliko dugo treba da se prevaziđe trauma.

Sećam se kako trčim preko Brodveja. Prilazi mi lokalni prosjak kog dobro poznajem i pita da li znam šta se dogodilo. Odgovaram da znam. On više za mnom kako dolazi smak sveta. Prolazim kroz kampus Kolumbijskog Univerziteta. Ljudi užurbano grabe nekud, ne gledaju se. U daljini se čuju sirene. I kroz nekoliko trenutaka su tu. Vatrogasci, policajci, ambulantna kola. Skoro da i nema drugih automobila. Stižem do kancelarije. Unutra su svi uplakani. Jedna od koleginica neprestano ponavlja kako joj je danas rođendan i da ne zna gde joj je muž. Druga se užurbano sprema da ide kući. Brat joj radi jako blizu svetskog trgovinskog centra. Ne znam šta da im kažem. Sedam za kompjuter. Saznajem da je i druga kula pala. Saznajem i da je otet još jedan avion koji se srušio negde u Pensilvaniji. Činilo se da lošim vestima nema kraja. Ipak, obaveštavaju me da su skoro svi sa programa dobro. Mislim u sebi: biće sve Ok. Završiće se i ovaj 11. septembar.

I danas u Njujorku još uvek traje debata oko toga

šta izgraditi na mestu gde su nekada bile zgrade svetskog trgovinskog centra. Gradonačelnik Majkl Blumberg je organizovao nedeljne sesije na kojima se okupljuju sve zainteresovane strane: od porodica poginulih, preko biznismena koji su izgubili poslovne prostorije, vlasnika malih restorana koji su morali da ih zatvore, radnika koji su ostali bez posla. Njih oko 5.000 svake nedelje slijе se u jedan od hotela na donjem Menhetnu da bi, u prisustvu brojnih medijatora iz raznih nevladinih organizacija, došli do kompromisnog rešenja. Već na prvoj sesiji četiri od predloženih šest planova bili su odbačeni. Dijalog se nastavlja. Da li će prevladati američki korporacijski duh ili želja porodica da se ne gradi novi grad na zajedničkoj grobnici onih koji nikada nisu pronađeni, ili će ipak pronaći rešenje koje će zadovoljiti sve, ostaje da se vidi. Čini se, a to je i utisak mojih prijatelja, kolega i poznanika iz «Velike jabuke», da su Njujorčani na pravom putu da godinu dana posle velike tragedije napokon krenu dalje. Sasvim je sigurno da će ipak trebati mnogo vremena da se turisti i Njujorčani bez straha popnu na vrh sada najviše zgrade u Njujorku, čuveni Empire State Building i da se ne okrenu na svaki zvuk aviona u niskom letu.

Crossing borders (“Premostimo granice”)
Godišnja konferencija
Britanskog udruženja za kriminologiju

(Keele Univerzitet, Keele, Engleska, 17-20 jula 2002. godine)

Na Univerzitetu Keele u Velikoj Britaniji, od 17. do 20. jula 2002. godine, održana je konferencija, simbolično nazvana, «Premostimo granice» (Crossing borders). Ovaj skup organizovalo je Britansko udruženje za kriminologiju. Ovo-godišnja konferencija okupila je veliki broj naučnih i stručnih radnika kako sa teritorije Velike Britanije, tako i iz drugih evropskih i vanevropskih zemalja. Kao što i sam naziv konferencije govori, glavni cilj skupa bio je da se, kroz tematske sesije, radionice, postere, okrugle stolove, razmatraju raznovrsni kriminološki sadržaji, da se razmene iskustva, prezentuju rezultati dosadašnjih istraživanja, iniciraju novi istraživački projekti, saradnje i slično. Osim toga, namera organizatora bila je da ukaže na potrebu prevazilaženja raznovrsnih granica koje postoje između teorije i prakse, akademskog rada i istraživanja, naučnika i aktivista, državnih institucija i nevladinih organizacija, globalnog i lokalnog, prošlosti i sadašnjosti i tome slično. Cilj takvog pristupa je da se sagledaju razlike i nađu adekvatna rešenja, kako bi osnovni zadatak kriminologa, kao što je istakla profesorka Betsy Stanko, da se «nevidljivo učini vidljivim», bio ispunjen.

Rad konferencije bio je organizovan kroz plenarne sesije i tematske radionice. Pored toga, pre početka konferencije organizovane su i dve radionice: «Prime-na restorativne pravde: praksa i istraživanja» i «Kom-parativne istorije kriminaliteta», dok su tokom rada konferencije organizovane i sledeće manifestacije: konferencija studenata poslediplomskih studija, prodajna izložba relevantne literature, prezentacija postera, razgovori o knjigama i slično. Ove godine su, po prvi put, u radu konferencije sa prezentacijom radova učestvovali i četiri osobe iz Srbije.¹

Nakon svečanog otvaranja konferencije i pozdravnih reči tadašnje predsednice Udruženja Keith Bottomley, dekana Fakulteta društvenih nauka Univerziteta u Keele-

u Richard Sparks i v.d. šefa Departmana za kriminologiju istog Univerziteta Anne Worrall, uvodno izlaganja imao je jedan od vodećih svetskih kriminologa, Nils Christie (Norveška). Svoju prezentaciju započeo je pitanjem ili dilemom kada je dovoljno, dovoljno (When is enough, enough?), odnosno koja je uloga kriminologa u procesu uspostavljanja ravnoteže između kontrole kriminaliteta koju spovodi država, sa jedne, i civilnog društva i njegovih osnovnih vrednosti, sa druge strane. Polazeći od činjenice da jedna država može da se vrednuje prema svom kaznenom sistemu, koji reflektuje glavne centre državne moći i kontrole, dolazi se do toga da taj isti kazneni sistem govori u kom pravcu ne treba da idemo. Naime, kazna koja podrazumeva nanošenje bola i patnje osuđenom, predstavlja negaciju osnovnih etičkih, moralnih, humanih, civilizacijskih principa, kao što su budi pošten, ne ubij, ne nanosi drugome namerno bol, ne ograničavaj slobodu drugome i uzdrži se od torture. Na taj način, kazna postaje opasnost za društvo, istovremeno predstavljajući ozbiljnu pretњu idealima socijane kohezije i asimilacije. Iznoseći primere kaznenih sistema nekoliko evropskih zemalja (Norveške, Finske, Rusije, Belorusije), on se kritički osvrće na kazneni sistem SAD. Taj sistem najbolje reflektuje raskid sa osnovnim društvenim vrednostima, predstavljajući zločin protiv ljudi u SAD, ali i u drugim (evropskim) državama zbog snažnog uticaja koji, i u ovom domenu, Amerika ostvaruje u Evropi, zahvaljujući ekonomskoj nadmoći koju ima na globalnom planu. Imajući to u vidu, on zaključuje da ne treba uvek da se polazi od učinjenog krivičnog dela i učinioца i da se onda razmatra pitanje šta dalje, već je potrebno stvari sagledati iz nešto drugaćije perspektive. Trebalо bi da se podje od postojećeg kaznenog sistema, da se zapitamo koji bol i patnja i koji način njihovog nanošenja mogu da budu prihvatlјivi u određenom istorijskom, socijalnom, kulturnom kontekstu, tj. koliko veliki kazneni sistem treba da bude, a da se njime ne ugrožavaju osnovne vrednosti. Sledeći korak bilo bi razumevanje postavljenih ograničenja kako bi se shvatilo kada su te granice prekoračene, i kako bi se tek tada moglo odgovoriti na pitanje šta dalje, odnosno šta je potrebno da se uradi. Ovim uvodnim izlaganjem

1 Dr Vesna Nikolić-Ristanović, viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i predsednica Viktimološkog društva Srbije, Dr Zoran Ilić, Institut za mentalno zdravlje, Mr Sanja Čopić, istraživač-saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i generalni sekretar Viktimološkog društva Srbije i Nataša Hanak, asistent na Defektološkom fakultetu u Beogradu.

otvorene su mnoge druge teme i dileme za razmišljanje i diskusiju.

Nešto od toga bilo je izloženo već tokom narednih dana rada konferencije, kao što su novi pristupi obrascima kriminalnog ponašanja i razmatranju kriminalnih karijera, istorijsko sagledavanje kontrole kriminaliteta i učinilaca, kriminalitet maloletnika, uloga policije u kontroli kriminaliteta, prevencija. Nekoliko radionica bilo je posvećeno pitanju roda i identiteta, ženama kao izvršiteljkama krivičnih dela, ali i kao žrtvama različitih oblika viktimizacije.

Posebna pažnja bila je posvećena pojedinim oblicima viktimizacije, kao što su kriminalitet «belog okovratnika», trgovina ljudima, krijumčarenje, trgovina drogom i drugi oblici organizovanog, transnacionalnog kriminaliteta, i njihovom dovođenju u vezi sa razvojem tržišne ekonomije, globalnog ilegalnog tržista, migracijama i ratom. U tom smislu značajno je istaći stav Jo Goodey koja je, govoreći o sex trgovini u Evropskoj uniji, rekla da se žrtve trgovine danas još uvek koriste kao oruđe za hvatanje učinilaca i da Evropska unija daleko više pažnje treba da posveti delovanju na uzroke pojave, kako bi se ovakve posledice predupredile. Do sličnih zaključaka došlo se i na sesiji koja je bila posvećena rodu, nasilju i ratu, na kojoj su Dr Vesna Nikolić-Ristanović i Mr Sanja Čopić govorile o trgovini ljudima, posebno ženama, u postratnim društвима, sa posebnim osvртом na Balkan (Federaciju BiH, Kosovo, Srbiju,). S tim u vezi, analizirane su osnovne etiološke i fenomenološke odrednice ovog oblika kriminaliteta, s akcentom na rat i njegove posledice, kao i zakonske reforme i praktični programi koji se na ovom prostoru sprovode u cilju suzbijanja ove društveno opasne pojave.

Veliku pažnju privukle su sesije na kojima se raspravljalo o problemu društvene sigurnosti i o ulozi policije ili drugih relevantnih institucija u njenom obezbeđivanju, kao i o mogućim alternativnim načinima postupanja sa učiniocima krivičnih dela - s obzirom na činjenicu da kazna nije uvek najefikasnije sredstvo reagovanja na kriminalitet. U tom smislu, razmatrani su različiti oblici društvenog reagovanja bazirani na principima restorativne pravde, kao i mogućnost primene osnovnih paradigmi u nacionalnim krivičnopravnim sistemima, ali i na nivou međunarodne zajednice. Kao osnovni principi restorativne pravde naznačeni su: naknada štete, reintegracija i odgovornost (prihvatanje odgovornosti). S tim u vezi, razmatrana su i pitanja (reintegrativne) sramote, emocija, osvete, oprашtanja i pomirenja.

Jedno od zanimljivih pitanja bilo je sagledavanje procesa izgradnje sigurnih društava posmatrano sa stanovišta teorije i prakse. U tom smislu, Les Johnston je naveo da se analizi ove pojave može prići samo sa dualističkog aspekta. Ona se mora posmatrati u kontekstu teorije i prakse, javnog i privatnog, države i NVO,

prošlog i sadašnjeg. Na taj način dolazi se do zaključka da sigurnost više nije samo stvar države, već i drugih subjekata. To znači da obezbeđivanje jedne opšte sigurnosti zahteva prenošenje dela nadležnosti sa države na nedržavne subjekte (institucije, pojedince), uz neophodno međusobno povezivanje i koordinisano delovanje. Time se postiže raspodela odgovornosti između države, s jedne, i civilnog društva, sa druge strane. Kao praktičan primer iznetih teorijskih postavki poslužio je afrički model izgradnje mira, koji su izložili John Cartwright i Madelaine Jenneker. Ovaj projekat odnosi se na prenošenje nadležnosti za rešavanje konflikata nastalih u lokalnoj zajednici na samu zajednicu, tj. grupe za mirenje («peace groups»), u kojima učestvuju sve zainteresovane strane. Suština procesa mirenja (rešavanja konfliktne situacije) je da se, kretanjem od prošlosti ka budućnosti, kroz diskusiju o tome šta se desilo, shvati zašto se nešto desilo, kako bi ubuduće moglo blagovremeno da se reaguje da bi se sprečio novi konflikt.

Proces mirenja, ili bolje rečeno istine i pomirenja može da predstavlja važan oblik dolaženja do istine nakon oružanih sukoba i priznavanja žrtava svih sukobljenih strana. Ovo bi trebalo da nađe primenu i na našim prostorima, kako bi se svi suočili sa istinom, prihvatali istinu drugih i olakšali suočavanje sa traumama izazvanim ratom na prostoru bivše Jugoslavije, kao i NATO bombardovanjem 1999. godine. O značaju ovog problema govor i činjenica da je traumi i načinu bavljenja njome bila posvećena jedna sesija, na kojoj su svoje radove izložili Nataša Hanak, dr Zoran Ilić, Ruth Jamieson i dr Adrian Grounds. Posebna pažnja bila je posvećena deci kao žrtvama NATO bombardovanja u Jugoslaviji, njihovom iskustvu rata i psihološkim posledicama istog, potom posttraumatskom stresu i drugim psihijatrijskim poremećajima kod osoba koje su bile u koncentracionim logorima na teritoriji bivše Jugoslavije, kao i posledicama dugotrajnih kazni lišenja slobode u Severnoj Irskoj.

Poslednja plenarna sesija bila je posvećena jednom od najaktuelnijih pitanja današnjice: terorizmu. Laurence Lustgarten, John Braithwaite i Rob Walker govorili su o demonizaciji političkog konflikta, kritičkom sagledavanju rata, s jedne, i krivičnopravnog sistema, sa druge strane, kao mogućih modela borbe protiv terorizma, kao i o demokratiji, pravdi i ratu protiv terorizma.

Nakon toga, usledilo je svečano zatvaranje konferencije. Auditorijumu su se obratile Susanne Karstedt, profesorka na Departmanu za kriminologiju Univerziteta u Keele-u i glavna organizatorka ovog skupa, i Maureen Cain, novoizabrana predsednica Britanskog udruženja za kriminologiju.

Apstrakti svih referata izloženih na ovogodišnjoj konferenciji dostupni su na web strani Univerziteta u Keele-u: www.keele.ac.uk/depts/cr/bsc

Mr Sanja Čopić

Promocija knjige Porodično nasilje u Srbiji i prikaz delatnosti Viktimološkog društva Srbije (VDS)

(Beograd, 26. septembar 2002. godine)

U Institut za kriminološka i sociološka istraživanja je 26. septembra 2002. godine, u organizaciji Viktimološkog društva Srbije, a u okviru Festivala obrazovanja odraslih u Jugoslaviji, održan skup na temu »Porodično nasilje u Srbiji« i prikaz delatnosti VDS. Razgovor o knjizi i VDS, upriličen je u čast široko pokrenutog pokreta, koji je možda, ne sa puno razloga nazvan Festival obrazovanja odraslih, a mogao se jednostavnije nazvati dani ili nedelja obrazovanja odraslih.

Inicijatori festivala obrazovanja, po drugi put u Jugoslaviji, su Društvo za obrazovanje odraslih i Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofskog fakulteta u Beogradu, uz pomoć Instituta za međunarodnu saradnju Nemačkog udruženja za obrazovanje odraslih i saradnju 26 festivalskih regiona (Apatin, Bijelo Polje, Bor, Čačak, Jagodina, Kikinda, Kragujevac, Kraljevo, Kruševac, Leskovac, Nikšić, Niš, Novi Pazar, Novi Sad, Pirot, Podgorica, Prijeopolje, Prokuplje, Šabac, Smederevo, Subotica, Užice, Valjevo, Vranje i Zrenjanin).

Od 24 do 28 septembra u Jugoslaviji je održano 800 aktivnosti obrazovanja odraslih u organizaciji 450 institucija i organizacija. U Beogradu je održano sedamdesetak različitih aktivnosti i jedna od njih je, kako je u pozdravnoj reči skupa, istakla Branislava Knežić: »Ova naša mala prigoda koju je sabralo obrazovanje i to ne ono tradicionalno razumijevanje obrazovanja već obrazovanje u smislu doživotnog učenja, koje će nam u krajnjem slučaju pomoći lakšem sretanju sa samim sobom i životnim teškoćama počev od profesionalnih znanja do sposobnosti za samoispunjenje i samorazvoj. Jedino tako se može pomoći sebi i drugima.«

Na promociji su kratka uvodna izlaganja dale dr Vesna Nikolić-Ristanović, mr Ivana Stevanović, dr Marina Blagojević, dr Branislava Knežić i Ivana Vidaković.

Vesna Nikolić-Ristanović je iznела podatke o Viktimološkom društvu Srbije od osnivanja do aktivnosti i delatnosti koje se odvijaju danas i koje se planiraju za sutra. VDS je osnovano 1997. godine obavestila je prisutne Nikolić-Ristanović, predsednica VDS, i isto je nezavisno i neprofitno udruženje građana osnovano sa ciljem da okupi što veći broj humanistički orijentisanih naučnih i stručnih radnika zainteresovanih da rade na razvoju viktimalogije i unapređenju zaštite žrtava krivičnih dela, kršenju ljudskih prava, rata i drugih oblika stradanja u društvu. Potom je, ukazala na ciljeve i zadatke VDS i

članstvo. Društvo sarađuje sa Svetskim viktimaloškim društvom, Evropskim forumom službi za žrtve i drugim srodnim društvima iz naše zemlje i sveta. VDS je član Svetskog viktimaloškog društva.

Ivana Stevanović je u svom izlaganju govorila o izdavačkoj delatnosti VDS i časopisu Temida, koji izlazi 4 puta godišnje od samog postojanja VDS. Temida je časopis o viktimalizaciji, ljudskim pravima i rodu. Od ove godine, sa ponosom, je istakla Ivana Stevanović izdanje Temide finansijski pomaže Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije. Pored knjige Porodično nasilje u Srbiji, VDS je izdalo i knjigu Vesne Nikolić-Ristanović: »Od žrtve do zatvorenice» – nasilje u porodici i kriminalitet žena i monografiju Uglješa Zvekića: Žrtve kriminala u zemljama u tranziciji.

Marina Blagojević, je upoznala učesnike skupa, da je ona napisala prikaz knjige Porodično nasilje u Srbiji i naglasila da je to knjiga koja je bila neophodna u ovom trenutku na ovom prostoru, i samo je jedan od koraka na dugom putu u borbi protiv nasilja i stvaranja nenasilne kulture i nenasilnog društva. Marina Blagojević je, takođe, u svom izlaganju »pohvalila« VDS za organizaciju i ovog razgovora i saradnju istog sa društvima koje se bave obrazovanjem odraslih.

Branislava Knežić je u svom izlaganju ukazala na neke oblike učenja i obrazovanja, koje su pratile ovu Knjigu od priprema za istraživanje do prezentacije dobijenih rezultata. Pored 15 anketarki, koje su pred obavljanje istraživanja, prošle dvodnevnu obuku iz teorijskog i praktičnog dela organizovani su i seminari od strane VDS na kojima je učestvovalo 150 ljudi, različitih profesija. Na seminarima u Novom Sadu, Zaječaru, Vrnjačkoj Banji, Užicu i Beogradu predstavljeni su rezultati istraživanja i Model pravne zaštite od nasilja u porodici, koji su izradile članice radne grupe VDS (dr Vesna Nikolić-Ristanović, prof. dr Nevena Pe-trušić, prof. dr Slobodanka Konstantinović-Vilić, mr Ivana Stevanović i Brankica Grupković). Istraživanje je imalo dvostruki akcioni karakter. Prvo, prilikom intervjuisanja anketarke su informisale ispitanice o postojanju ženskih grupa i organizacija koje im mogu pomoći i drugo, istraživanje je bilo deo šireg projekta lobiranja za promenu odnosa društva prema nasilju u porodici, naročito za promenu zakonske regulative, u kom pogledu postoje izvesni pozitivni nagoveštaji.

Ivana Vidaković je upoznala prisutne sa rezultatima i statističkim podacima koji se nalaze u knjizi i koji oslikavaju stanje nasilja (psihičko, fizičko i seksualno) u

porodici. Specifičnosti porodičnog nasilja ima na pretek, a jedna od tih je i to što je porodično nasilje ujedno i najskriveniji oblik nasilja nad ženama. Podaci koje je iznela Ivana Vidaković, između ostalog, uticali su na dinamičnost diskusije koja se vodila posle kratkih uvodnih izlaganja.

Razgovoru o porodičnom nasilju u Srbiji i aktivnostima Viktimološkog društva, prisustvovali su ljudi iz nauke i struke (pravnici, sude, sociolozi, psiholozi, andragozi) jer nije problem nasilja u porodici okupio samo autorke knjige (dr Vesnu Nikolić-Ristanović, dr Branislava Knežić, mr Sanju Čopić i Ivanu Vidaković) nego i one koji se teorijski ili praktično bave nasiljem s jedne, i obrazovanjem odraslih sa druge strane. Pro-

fesionalna raznolikost doprinela je da se u diskusiji čuju mnogi glasovi, koji govore o zabrinutosti kada je u pitanju porodično nasilje, kao i različite sugestije i podrške za dalji rad i istraživanja nasilja u porodici. Gotovo jednoglasno je ukazano na značaj i ulogu obrazovanja i vaspitanja u prevenciji nasilja u porodici.

Branislava Knežić je, zahvaljujući se učesnicima na odazivanju pozivu i aktivnom učešću u diskusiji, izrazila nadu da je promocija Knjige i VDS, ukazala i na obrazovanje i učenje odraslih koje se odvijalo i odvija organizovano ili spontano u delatnostima Viktimološkog društva Srbije.

Dr Branislava Knežić

XI međunarodni viktimološki simpozijum “Novi horizonti za viktimologiju” (New Horizons for Victimology)

(Stellenbosch, Južna Afrika 13-18 jula 2003. godine)

XI međunarodni viktimološki simpozijum sledi dugu istoriju simpozijuma organizovanih u različitim zemljama. Ovoga puta, Svetsko viktimološko društvo će po prvi put biti domaćin ovog prestižnog skupa na afričkom kontinentu. To će omogućiti međunarodnim ekspertima iz oblasti viktimologije da iskuse toplinu i gostoprимstvo Afrike. Iako je predviđeno da se konferencija održi u Južnoj Africi, to će ipak biti prava međunarodna konferencija sa afričkom aromom.

«Novi horizonti za viktimologiju» predviđeni je naziv konferencije, a ujedno označava opsežnost same teme. To ukazuje na perspektivu Svetskog viktimološkog društva usmerenu na identifikovane istraživačke teme, i sažima lepotu i obećanja afričkog kontinenta.

Organizovanje simpozijuma

Izvršni odbor simpozijuma činiće različiti međunarodni i afrički vodeći stručnjaci u oblasti viktimologije. Domaćin konferencije biće The Faculty of Public Safety and Criminal Justice of the Technikon Southern Africa.

Fokus simpozijuma

Predviđeno je da se konferencija fokusira na implementaciju devet istraživačkih tema koje su, sredinom 2000. godine, naznačili Istraživački odbor Svetskog viktimološkog društva i međunarodno članstvo Svetskog viktimološkog društva:

- Definisanje žrtava i viktimologije
- Primena Deklaracije UN o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći
- Uticaj politike i pluralizma na žrtve

- Neravnoteže moći
- Pomoć žrtvama
- Restorativna pravda, žrtve i viktimologija
- Ponovljena viktimizacija
- Transnacionalne žrtve
- Razvoj metodologije za viktimološka istraživanja

Struktura konferencije
Viktimolozi širom sveta biće pozvani da učestvuje u dnevnim plenarnim sesijama i radionicama koje će se fokusirati na glavne istraživačke oblasti Svetskog viktimološkog društva. Planirano je da međunarodni naučni odbor, sastavljen od vodećih viktimologa iz Azije, Latinske Amerike, Evrope, Afrike i Severne Amerike, nadgleda selekciju radova. Ovaj proces će biti elektronskim putem facilitiran i koordinisan od strane Dr Rika Shyman sa Technikon Souther Africa.

Konferencija će početi u nedelju registracijom delegata. Radovi pozvanih izlagača i delegata koje Naučni odbor prihvati biće prezentovani na dnevnim plenarnim sesijama i paralelnim radionicama. Sreda posle podne predviđena je za posete mestima koja se tiču viktimologije. Društvene aktivnosti uključiće svečano otvaranje u nedelju uveče, druženje u utorak, banket u četvrtak uveče i ceremoniju zatvaranja u petak posle podne.

Dešavanja na konferenciji biće elektronski dokumentovana. To će olakšati pristup konferencijskim publikacijama nakon simpozijuma, i to u kraćem vremenskom intervalu nego što bi bio slučaj sa štampanim materijalom. Veliki ekran u glavnoj sali za plenarne izlagače omogućiće veće učešće delegata u radu.

U konferencijskom prostoru biće obezbeđene velike mogućnosti za izložbe koje se odnose na oblast viktimologije, kao i posete lokalnim programima i objektima od značaja za viktimologe. Planira se i pre-konferencijski kurs za studente; biće pozvani studenti širom sveta da prisustvuju korisnim predavanjim vodećih viktimologa. Studentska radionica će tokom konferencije obezbediti idealnu priliku za mlade viktimologe da izlože svoje ideje. Studenti koji učestvuju na kursu u Dubrovniku takođe mogu da izvuku korist iz ove radionice.

Komunikacija pre i tokom konferencije

Biće kreirana web strana konferencije na kojoj će moći da se nađu sve potrebne informacije. Registracija i rezervacije moći će da se obave putem web strane. Tako će se obezbediti prevazilaženje razlika u vremenu među državama. Obaveštenja o rokovima za podnošenje apstrakata, registraciju i slično moći će da se dobiju elektronskim putem, kao dopuna komunikaciji poštom.

Tri objave simpozijuma biće distribuirane elektronskim putem i putem pošte. Rokovi za ove objave biće određeni nakon konsultacija sa Izvršnim odborom simpozijuma.

Zvanični jezik simpozijuma biće engleski, ali će se razmotriti mogućnost simultanog prevođenja na francuski.

Prateće aktivnosti

Stellenbosch je univerzitetski grad u neposrednoj blizini Cape Town-a, koji nudi mnogo mogućnosti za odmor i zabavu. Ture, posete i dnevne aktivnosti biće dostupne osobama koje su došle u pratinji i deci delegata. Kako je Južna Afrika turistička meka, pre i nakon konferencije biće dostupne različite ture kako unutar Južne Afrike, tako i dublje na afričkom kontinentu.

Kontakt osoba:

Dr Rika Snyman

Division: Public Safety and Criminal Justice

Technicon Southern Africa

Florida, Johannesburg

Tel: 27 11 471 3560

Fax: 27 11 471 2255

E-mail: rsnyman@tsa.ac.za

Dr Branislava Knežić

Obrazovanje i resocijalizacija:
metode merenja

Beograd, Zavod za udžbenike i
nastavna sredstva,
Beograd, 2001, str. 239.

Knjiga dr Branislave Knežić pod nazivom Obrazovanje i resocijalizacija: metode merenja, objavljena 2001. godine, predstavlja značajan doprinos metodologiji društvenih nauka uopšte, a posebno metodologiji pedagoško-andragoških, sociooloških, politikoloških i kriminološko-penoloških nauka. Kako sama autorka naglašava na samom početku knjige, rad se odnosi na oblast naučnog saznanja metoda merenja društvenih pojava, posebno merenja učešća jedne pojave (obrazovanja) u drugoj (resocijalizaciji), i na svojstva pojava koje su predmet merenja.

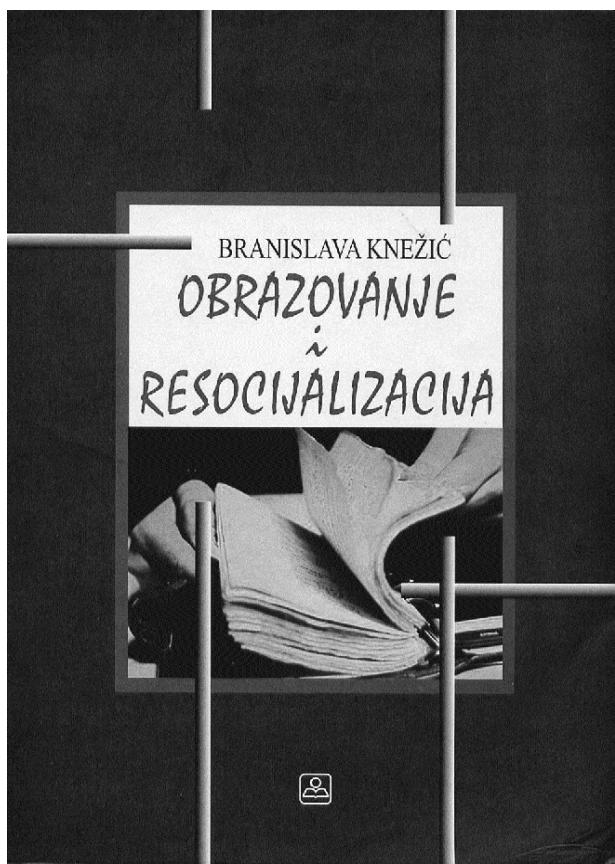
Uzimajući za predmet svog doktorskog rada, čiji su rezultati izloženi u ovoj knjizi, merenje učešća obrazovanja u resocijalizaciji osuđenih lica, dr Knežić se latila teškog i nezahvalnog posla merenja pojava koje su, zbog svoje prevashodno kvalitativne prirode i kompleksnosti, izuzetno teške za merenje. Takođe, zadatak koji je B. Knežić sebi postavila u ovom radu na trenutke deluje neostvarljiv između ostalog i zbog problematičnosti jedne od dveju osnovnih pojava kojima se ona bavi - resocijalizacije.

Naime, u savremenoj penološkoj literaturi pojам resocijalizacije nije jasno definisan, a posebno je problematičan, kao što je i sama autorka primetila, u slučajevima kada se ne radi o asocijalnim ličnostima (npr. saobraćajni delinkventi) ili kada je pravni sistem takav da bi konformističko ponašanje moglo biti pogubno po osobu koja se dosledno ponaša u skladu sa društvenim normama (npr. žrtve koje ubijaju nasilnike). Štaviše, ideja resocijalizacije je uglavnom napuštena, bilo zato što se uvidelo da je njen ostvarenje nerealno (npr. skandinavske zemlje), bilo zato što su prevladale retributivne koncepcije (npr. SAD i Velika Britanija) ili pak zbog njenog vezivanja za praksu ideološkog "ispiranja mozga" u komunističkim društвима (npr. zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza). Zatvor se sve više doživljava kao odmazda i samo se postavlja pitanje određivanja nivoa deprivacije i kvaliteta vremena koje osuđena lica treba da provedu u njemu. Ipak, bez obzira na način definisanja svrhe kazne zatvora, obrazovanje uvek ostaje značajna komponenta tretmana, odnosno korisnog provođenja vremena u zatvoru, pa samim tim i značaj

utvrđivanja veze između njega i kasnijeg ponašanja osuđenog lica i drugih indikatora (ne)uspeha zatvorske kazne (ili resocijalizacije), uprkos svim teškoćama, ima neosporan značaj. Ovo važi čak i za one slučajeve gde nema potrebe za resocijalizacijom u smislu kako se ona uobičajeno shvata u našoj penološkoj literaturi, a u kojima obrazovanje i pored toga ima značajnu omoćavajuću funkciju, između ostalog i kroz stvaranje osnova za uklanjanje obrazaca kriminalizacije.

Knjiga Obrazovanje i resocijalizacija sastoji se iz Uvoda, šest delova (Pojam merenja i vrste merenja, Merenje učešća i odnosa društvenih pojava u složenim društvenim procesima, Međuzavisnost metoda prikupljanja podataka o procesu - pojavi i metoda merenja, Posebnosti merenja obrazovanja i njegovog učešća u procesu resocijalizacije, Instrumenti merenja (mere i merila) učešća obrazovanja u resocijalizaciji i zaključna razmatranja), popisa literature i priloga.

U prvom delu knjige određeni su opšti pojmovi koji se odnose na merenje i društvene pojave kao predmet merenja, i posebno na pojmove i mogućnosti merenja socijalizacije, resocijalizacije i obrazovanja uopšte i resocijalizacije i obrazovanja osuđenih lica. U ovom delu su veoma sistematično izložene karakteristike, struktura i



različite mogućnosti kvantifikacije predmetnih pojava. Posebno bi trebalo istaći detaljnju analizu kompleksnosti procesa resocijalizacije i mnoštva pojava koje na nju utiču, kao i ukazivanje na značaj pospenalnog tretmana. S pravom se ukazuje i na vezu između društvenih (mikro i makro) okolnosti i resocijalizacije, odnosno na negativni uticaj društvenih okolnosti na osuđeno lice, koji može da poništi pozitivne promene nastale kao rezultat resocijalizacije u zatvoru. Ipak, treba primetiti da je ovde izostala rodna analiza socijalizacije i resocijalizacije. Takođe, izostalo je i razmatranje veze strukturalnih društvenih promena i samog načina izvršenja ka-zne zatvora, koja je od suštinskog značaja za način na koji se organizuje život u zatvoru, pa samim tim utiče i na to da li i kakvi oblici obrazovanja su uopšte mogući u zatvoru. Međutim, pomenuti nedostaci se najverovatnije mogu pripisati objektivnim faktorom, odnosno činjenici da autorki očigledno nije bila dostupna novija literatura iz ove oblasti.

Drugi deo knjige posvećen je detaljnoj analizi odnosa između dve ili više pojava koje učestvuju u procesu, sa posebnim akcentom na odnos obrazovanja i socijalizacije i odnos obrazovanja i desocijalizacije. Desocijalizacija je novi pojam osmišljen od strane same autorke, a koji je ona definisala na sledeći način:

“Ako je resocijalizacija termin koji znači proces vraćanja i uključivanja osuđenika u društvo, iz kojeg je privremeno isključen zbog kršenja normi i sistema društvenih vrednosti, onda bi, između ostalih faktora, obrazovanjem trebalo pojedinca pripremiti za povratak. U tom slučaju proces resocijalizacije osuđenika podrazumeva i proces razgrađivanja i preoblikovanja starog, prethodnog - znanja, uverenja, navika, vrednosti i dr. Pitanje je da li se i taj proces može i treba zvati - resocijalizacija? Mišljenja smo da je ispravniji i precizniji termin za restrukturiranje starog - desocijalizacija i da je odnos obrazovanja prema desocijalizaciji složeniji nego prema socijalizaciji.”(str.100)

U drugom delu knjige takođe se na veoma detaljan i gotovo školski pregledan i sistematičan način obrađuje sam pojam i uloga operacionalizacije, identifikacija manifestacija pojava pogodnih za merenje, indikatori, kao i operacionalizacija obrazovanja i resocijalizacije.

U trećem delu knjige izlažu se različiti načini merenja: merenje ispitivanjem, merenje posredstvom analize sadržaja (kvantitativna i kvalitativna analiza dokumenta), merenje posredstvom posmatranja i eksperimenta i merenje posredstvom studije slučaja.

U četvrtom delu se dalje razrađuju posebnosti merenja obrazovanja i njegovog učešća u procesu resocijalizacije, uz posebno ukazivanje na probleme kvantifikacije obrazovanja i obrazovanosti, dok se u petom delu

detaljno izlažu instrumenti tog merenja. Ovo poslednje je ilustrovano rezultatima istraživanja koja je autorka sprovela u zatvorima u Srbiji. Zanimljivo je da svoj rad, koji ima za predmet merenje, autorka završava kvalitativnom analizom, odnosno studijom slučaja osuđenice sa kojom je u nekoliko navrata razgovarala u Ženskom zatvoru u Požarevcu. Ipak, ovakav završetak knjige čini se potpuno logičnim odrazom konstantne “tenzije” između kvantifikacije i prirode pojava koje se žele kvantifikovati, a koja je prisutna u gotovo celoj knjizi. Na taj način, dr Knežić je pokazala da je kombinovanje kvantitativnih i kvalitativnih metoda veoma važno, ali i da samu kvantifikaciju ne treba shvatati rigidno i statički. Kako je dobro primetio profesor dr Slavomir Milosavljević u izlaganju na promociji autorkinog doktorata:

“Procedure kvantifikovanja u suštini kvalitativnih podataka su takođe uslovljene celinom istraživačkog procesa, njegovom logikom i smislom. Time je uspešno potvrđeno stanovište da merenje nije prevashodno primena poznatih ili novoizgrađenih skala, već da je to samo jedna od etapa teorijskog i empirijskog rada koja samo u određenim uslovima odgovarajuće primene može dati relativno korektne i valjane rezultate istraživanja. Veoma uspešno je ukazano na neophodnost i načine zaštite od kvantofrenije s jedne, i anketomanije, s druge strane.”

Knjiga Dr Branislave Knežić Obrazovanje i resocijalizacija predstavlja značajan doprinos literaturi iz oblasti metodologije društvenih nauka uopšte, a posebno, kod nas veoma oskudnoj, literaturi iz oblasti metodologije kriminoloških i penoloških nauka. Kao takva, ona može biti od koristi studentima osnovnih i poslediplomskim studijama, kao i istraživačima i predavačima društvenih nauka.

Dr Vesna Nikolić-Ristanović

Roger Matthews
Armed Robbery
Crime and Society Series, Willan Publishing, Devon UK, 2002, str. 162

Razbojništvo, odnosno »uzimanje robe ili novca uz prinudu aktuelnom ili zaprećenom silom«, jedno je od najozbiljnijih krivičnih dela u krivično pravnom sistemu svih zemalja. Iako oružana razbojništva čine tek 1% prijavljenih krivičnih dela u Velikoj Britaniji izdvajaju se po svojoj društvenoj opasnosti, koju država prepoznaje i strogo sankcionise - oko 10% muških zatvorenika u Velikoj Britaniji osuđeno je na zatvorsku kaznu od prosečno 6,6 godina zbog ovog dela.

Publikacija »Oružano razbojništvo« (Armed Robbery) objavljena u Seriji Kriminal i Društvo (Crime and Society Series) poznatog britanskog izdavača nastoji da popuni veliku prazninu u poznavanju i razumevanju krivičnog dela razbojništva, odnosno njegove podgrupe - komercijalnog razbojništva. Autor knjige, i istraživač, Roger Matthews profesor je Kriminologije na Middlesex Univerzitetu i vodeći autoritet na ovom polju.

Poglavlja u knjizi opisuju stavove, motivaciju i metode razbojništva, upotrebu vatrengor oružja, uticaj krivičnog dela na žrtve i efikasnost različitih strategija reagovanje policije. Tekst se bazira na analizama statističkih podataka o kriminalu u Velikoj Britaniji, brojnim sekundarnim izvorima podataka i rezultatima dva ekstenzivna istraživanja. U ovom prikazu posebnu pažnju posveti čemo metodologiji istraživanja i poglavljima koja nude neka zanimljiva zapažanja o profilu izvršioca i uticaju krivičnog dela razbojništva na žrtve

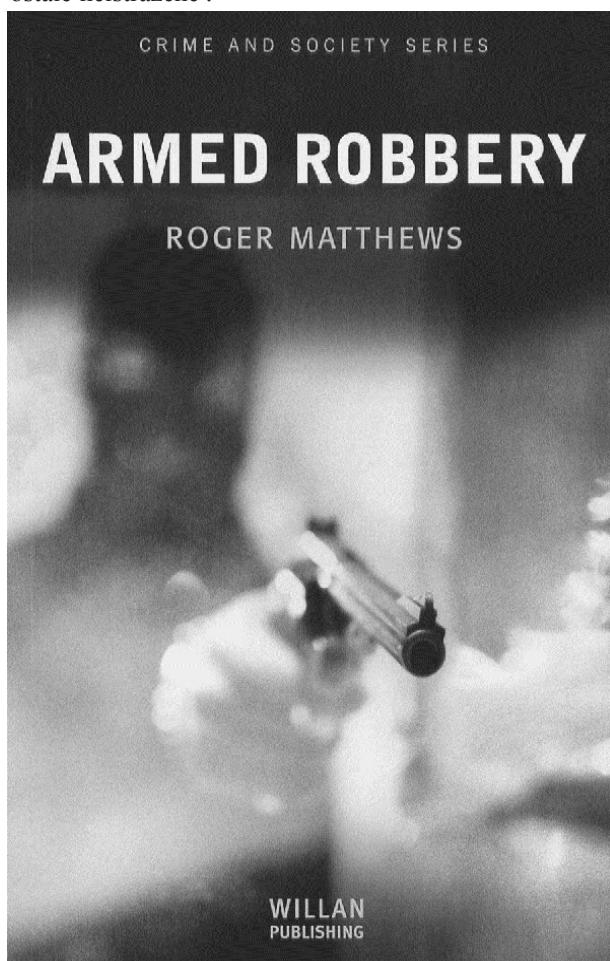
Metodologija istraživanja

Dva veća istraživanja sprovedena su devedesetih godina u Velikoj Britaniji, kao odgovor državnih i komercijalnih institucija na porast nasilnog imovinskog kriminala.

Prvo istraživanje finansirale su Britanska bankarska asocijacija i Asocijacija kreditnih udruženja za građevinske zajmove radi praćenja sigurnosnih i preventivnih mera koje su uveli u svojim komercijalnim objektima. Istraživanje je izvršeno u periodu od 1992. do 1995. godine na uzorku od 340 osuđenih počinioca oružanog razbojništva. Oni su kroz polustrukturisane intervjuje pitani o njihovoj kriminalnoj istoriji, involviranoći u delo oružane pljačke, izboru mete i žrtve, upotrebi vatrengor oružja, njihovom tretmanu od strane policije i tokom krivičnog postupka. Tokom intervjuisanja kao važne pojavele su se teme o prirodi organizovanog kriminala i njegovog odnosa sa razbojništvom, zatim veze

razbojništva i upotrebe ili preprodaje droge. Ispitivači su uočili da je korisno prikupiti i podatke o stavovima i vrednostima počinioca, njihovim stavovima o nasilju i žrtvama. Kasnija analiza podataka ukazala je na mogući problem socijalne poželjnosti dobijenih odgovora i njihove nekonistentnosti sa drugim raspoloživim podacima o prestupniku i delu koje je počinio, zbog čega su neki intervjui isključeni iz dalje obrade.

Uz uvažavanje objašnjenja i ograda od preteranih generalizacija nalaza, koje je autor postavio, ovde možemo samo pomenuti da bi sveobuhvatnosti istraživanja i celovitosti podataka koje ono nudi doprineli precizniji podaci o selekciji ispitanika (ukupan broj prestupnika kojima su se istraživači pismeno obratili sa predlogom da učestvuju u istraživanju, kao i procenat slučajeva u kojima su intervjui, zbog nekonistentnosti iskaza, isključeni iz dalje obrade). Takođe, istraživanje je tek manjim delom (manje od 5%) obuhvatilo zatvorenike drugih etničkih grupa i manjina i samo jednu ženu, tako da su specifičnosti ovih specifičnih subpopulacija, njihove motivacije, stavova i karakteristika izvršenih dela ostale neistražene¹.



¹ Prema navodima autora, u policijskim statistikama kriminaliteta u Londonu se oko 30% izvršenih komercijalnih razbojništva i oko 60% uličnih razbojništava vezuje za Afriko-Karibiance.

Druge istraživanje, koje ova knjiga predstavlja, vršeno je u periodu 1994-1996 godine i finansirala ga je istraživačka grupa policije pri Ministarstvu unutrašnjih poslova. Istraživanje je obavljeno kroz analizu uzorka slučajeva (235) sa područja Londona, i na pregledu svih slučajeva (165) oružanog razbojništva u Južnom Jorkšиру, u prethodnoj 1993. godini. Za izbor uzorka slučajeva vršeni su intervjuji sa policajcima različitog ranga koji su radili na slučaju, da bi se dobilo bolje razumevanje policijske strategije pri reagovanju na ovakve slučajeve. Pitanja postavljena policiji odnosila su se na različite metode istrage, korišćenje informacija, nadzor osumljičenih, mobilizaciju dokaza, angažovanje doušnika, upotrebu oružja i krivični proces. Poredila se efikasnost dva pristupa proaktivnog i reaktivnog da bi se utvrdilo da li je postojanje specijalizovane jedinice prednost pri rešavanju slučajeva komercijalnog razbojništva (oružane pljačke banki, pošta, zlatara, transporta novca i drugih komercijalnih objekata: radnja, garaža, kancelarija i sl.).

Podaci prikupljeni tokom istraživanja, upoređeni su sa statistikama, drugim istraživanjima ili teorijskim razmatranjima, aktuelnom praksom, a u nekim slučajevima dopunjeni su i istorijskom dimenzijom. Tako je propraćen stogodišnji razvoj nasilnog imovinskog kriminala, od naivnijih početaka u otimanju ili obijanju sefova do serije visoko profesionalnih oružanih razbojništava šezdesetih godina i ekspanzije upotrebe oružja osamdesetih godina. Razbojništvo se sve manje bavi samo mala grupa, veštih, kriminalaca. Svako ko može doći do oružja i ko je dovoljno očajan može probati da izvrši razbojništvo. Nažlost, uvođenje ove vrste demokratizacije, rezultovalo je povećanjem broja povreda ili smrtnih ishoda razbojništva. Broj razbojništava nad komercijalnim metama u Engleskoj i Velsu, rastao je i tokom osamdesetih, udvostručio se između 83 i 86. da bi 93-94 trend dostigao maksimum, nakon čega je broj registrovanih slučajeva ovog krivičnog dela počeo da pada. Oko 60% razbojništava dešava se u Londonu. Ipak procenjuje se da su kontrola posedovanja vatreng oružja i civilno razoružavanju u Britaniji za proteklih 10 godina dali rezultate, analize pokazuju da bi bez ovih zakonskih kontrolnih mera porast kriminala bio značajno veći. Uzakuje se i na druge mere kojima bi se zakonski moglo preventivno delovati. Tako je za sada u kaznenom zakoniku Velike Britanije malo olavarajućih okolnosti za one koji su upotrebili nenapunjeno oružje ili imitacije, što predviđa njihovu nameru zaplašivanja bez mogućnosti nanošenja teških povreda, i može biti kontraproduktivno u pogledu namere zaštite žrtava.

Profil učinioca

Dok se za ulična razbojništva, najčešće vezuju za starije maloletnike (16-19 god.) pripadnike etničkih manjina komercijalna razbojništva se obično smatraju het-

erogenom grupom po učiniocima i njihovo motivaciji. Ipak na osnovu intervjuja rađenih sa 340 lica osuđenih za komercijalno razbojništvo, utvrđene su značajne sličnosti: izvršioc većinom potiču iz siromašnih sredina, imaju niska edukativna postignuća i siromašnu radnu istoriju. Skoro svaki treći izvršilac živeo je u domovima i institucijama staranja, gde su mnogi počeli kriminalnu karijeru, dok je svaki peti bio u armiji gde je obučen za upotrebu vatreng oružja. Većina osuđenih prestupnika ima prethodnu kriminalnu karijeru, najčešće (oko 60%) zbog provalnih krađa, prethodnih razbojništava, zatim preprodaje droge i nasilničkog ponašanja. Unutar ispitivane podgrupe nađene su i značajne razlike u motivaciji, kriminalnoj istoriji i načinu izvođenja kriminalnog dela koje upućuju na postojanje različitih tipova razbojnika: amatera, srednje grupe neprofilisanih kriminalaca i profesionalaca.

Žrtve razbojništva

Posebni doprinos knjige u razumevanju kriminala i njegovog efekta daje poglavje koje se bavi žrtvama razbojništva. U ovom istraživanom aspektu razbojništva, autor ukazuje na psihološke efekte preživljenog kriminala i efikasnost različitih tipova zaštite i podrške dostupne zaposlenima.

Iako je nivo fizičkih povreda žrtava u delima razbojništva relativno nizak (5-9%), psihičke posledice zbog preživljene traume kod žrtava su značajne i dugotrajne. One uključuju povećanje strahova, razdražljivost, poremećaj sna i apetita, nagle promene raspoloženja, promene u ponašanju i druge manifestacije anksioznosti i depresije koji se po pojedinim autorima sreću nakon preživljenog napada kod više od 90% žrtava razbojništva. Ovi simptomi su u 80% posmatranih slučajeva trajali više od 6 meseci što bi moglo ukazati na razvoj post-traumatskog stresnog poremećaja, dok je kod 20% žrtava došlo i do značajnih promena u kvalitetu života i radnim sposobnostima. Efikasna podrška žrtvama nakon preživljenog razbojništva po autoru se ostvaruje kroz kombinaciju emocionalne podrške, psihološkog savetovanja i praktičnih informacija. Međutim, dostupni podaci ukazuju da nivo ove podrške u praksi varira i da je često minimalan: događaju se pridaje malo važnosti, osoblje koje je preživelo razbojništvo, često se požuruje da prevaziđe događaj i nastavi sa radom.

Autor analizira dostupne podatke i izveštaje² o nasilju koje zaposleni dožive na radnom mestu koji ukazuju da se rizik od nasilja na radnom mestu značajno uvećava tokom devedesetih. Naju-groženje služe su zdravstveni radnici, policija, čuvari i trgovci. Iako je Odbor za zdravlje i sigurnost (The Health and Safety Executive, HSE)

2 British Crime Survey, Commercial Victimization Survey, British Retail Consortium reports, The Health and Safety Executive reports and acts, etc.

izdao vodič za prevenciju nasilja na radnom mestu³ u kome je istakao obavezu poslodavca da se stara o zdravlju i sigurnosti zaposlenih i prezentovao integrativni program koji se bavi pripremom zaposlenih, njihovom edukacijom i treningom za rizik od incidenata nasilja na radnom mestu, kao i program debriefinga i dalje podrške za one koji kriminal dožive, praćen strategijom odnosa sa medijima i javnošću koja će zaštititi zaposlenog od naknadnih intruzija i sekundarne viktimizacije, malo je promena do danas uneseno u praksi zaštite zaposlenih u komercijalnim institucijama.

Tokom intervjuja sa osuđenicima ispitivan je viktimaloški aspekt počinjenog dela, odnosno da li su i kako izvršioci birali žrtve napada. Iako su zabeleženi slučajevi impulsivnosti ili drugih iracionalnosti, može se reći da izbor najčešće nije slučajan ili potpuno arbitaran. Uočene su neke »rodne« i »etničke« tendencije izbora. Procena da je manje verovatna mogućnost otpora kod žena ili mlađih osoba, dovodi ove kategorije češće na metu razbojnika koji rade sami. Ipak, ovo nije univerzalno pravilo jer je zabeleženo da određeni pljačkaši izbegavaju objekte u kojima rade žene zbog njihovog nepredvidivog ponašanja koje teže mogu da kontrolišu. Najrasprostranjenija tendencija među prestupnicima je izbegavanje manjih prodajnih objekata koje vode Azijati ili druge etničke manjine, u kojima rade sami vlasnici ili njihova bliža rodbina, te su posebno motivisani da brane svoju imovinu.

Mnogi počinioci iskazali su žaljenje i brigu za žrtve svojih dela i naglašavali da nisu imali prethodnu namjeru ni želju da tokom razbojništva nekoga povrede, da su izbegavali da povrede decu, stare osobe i druge »nev-

ine« žrtve. Oni su često u odnosu prema žrtvama ispoljavali ambivalentnost, od senzitivnosti i simpatija prema njima, do samo-opravdanja zbog učinjenog napada i prebacivanja odgovornosti na žrtve koje su »odbile da sarađuju« ili pružile aktivan otpor napadaču. Na trajno izmenjene moralne stavove ukazuju izjave pojedinih zatvorenika da je rizik od napada i povrede ono što prati posao činovnika u komercijalnim institucijama i objektima i da prihvatanjem posla oni prihvataju i takav rizik. Ipak, kod većine prestupnika uočena je selektivnost i instrumentalnost upotrebljene sile i jasnu internu »moralnu skalu kriminaliteta«, po kojoj su amoralna dela seksualnih nasilnika, perverzita, porodično nasilje, nasilje nad decom i sl.

U poslednjem poglavlju knjige analizirane su negativna tendencija učestalosti krivičnih dela razbojništva, koja se beleži poslednjih godina u Velikoj Britaniji, u kontekstu razvoja preventivnih mera, kontrole oružja i proaktivne strategije specijalizovanih jedinica policije. Uz prethodno razmatrane promene u stilu rada i motivaciji počinioca autor ukazuje i na promenu prirode (muškog) nasilja i opšte društvene senzitizacije za manju toleranciju nasilja.

Prikaz možemo sumirati konstatacijom da knjiga daje obilje kvantitativnih i kvalitativnih podataka o komercijalnom razbojništvu, vešto kombinovаниh i podržavanih kompleksnom kriminološkom i društveno-istorijskom perspektivom, te da predstavlja verovatno najkompleksniju objavljenu studiju komercijalnog razbojništva što je čini važnom smernicom za buduće radove u toj oblasti.

Ivana Vidaković

3 HSE (1993): Prevention of Violence to Staff in Bank and Building Societies .